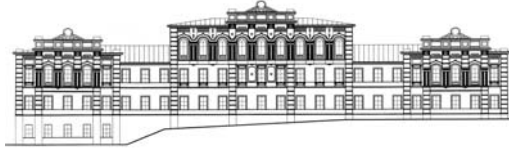

ISSN 2410-5333 (print)
ISSN 2522-1132 (online)

Міністерство культури, молоді та спорту України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник
Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Journal

За загальною редакцією В. М. Шейка
Editor-in-Chief V. Sheyko

Засновано в 1999 р.
Founded in 1999.

Випуск 56
Issue 56

Харків, ХДАК, 2019
Kharkiv, KhSAC, 2019

УДК [008+316.77+378](062.552)

В 53

Засновник і видавець — Харківська державна академія культури

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради

Харківської державної академії культури (протокол № 4 від 29.11.2019)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13567-2541Р від 26.12.2007 р.

Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015 р. як фахове видання із соціальних комунікацій.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індexується в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), «PIHЦ» та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Founder and publisher — Kharkiv State Academy of Culture

Recommended for publication by the decision of the Academic Board
of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 4, 29.11.2019)

Certificate of state registration of printed mass media, series KB №13567-2541P of 26.12.2007

Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1328 of 21.12.2015 as a Specialist Social Communications Publication.

The journal is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource “Scientific Periodicals Ukraine”, in bibliographic databases “Ukrainika scientific” and “Dzherelo”. Indexed in the bibliographic databases “WorldCat”, “Index Copernicus International”, Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), “Russian Science Citation Index” and in academic search engines “Google Scholar”, “BASE”. KhSAC is the Sponsored Member of PILA.

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com

Веб-сайт збірника: <http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

В 53 Вісник Харківської державної академії культури. Серія : Соціальні комунікації : зб. наук. пр. / М-во культури, молоді та спорту України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2019. — Вип. 56. — 209 с.

У науковому збірнику розглядаються методологічні, історичні, теоретичні, методичні й організаційні проблеми інформаційної, бібліотечної діяльності; сучасні тенденції розвитку інформатики та наук соціально-комунікаційного циклу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності.

In a scientific journal discusses the methodological, historical, theoretical, methodological and organizational problems of information, library operation; current trends in the development of Informatics and Sciences of social communications.

For researchers, teachers, graduate students, postdoctoral students, employees of fields of information and social communications activities.

УДК [008+316.77+378](062.552)

ISSN 2410-5333 (print)

ISSN 2522-1132 (online)

© Харківська державна академія культури, 2019

Головний редактор

Шейко В. М., д-р іст. наук, проф., дійсний член Національної академії мистецтв України, ректор, Харківська державна академія культури.

Заступник головного редактора

Кушнарєнко Н. М., д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури.

Відповідальний секретар

Мар'їна О. Ю., д-р наук із соціальних комунікацій, доц., Харківська державна академія культури.

Редакційна колегія

Серія: Соціальні комунікації

Акімяк А., д-р габілітований, проф., Католицький університет (Словацька Республіка);

Бютгнер Ш., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Університет прикладних наук (Німеччина);

Войцеховська М., д-р габілітований, Гданський університет (Польща);

Давидова І. О., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Джонсон І., д-р філософії, проф., Університет Роберта Гордона (Великобританія)

Дубровіна Л. А., д-р іст. наук, проф., Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

Ельбесхаузен Х., д-р філософії, доц., Королівська школа бібліотекознавства та інформатики Університету Копенгагена (Данія);

Кобєлев О. М., д-р наук із соціальних комунікацій, доц., Харківська державна академія культури;

Лорєнз Б., д-р філософії, доц., Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань (Німеччина);

Лосєвський І. Я., д-р філол. наук, доц., Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка;

Мазур П., д-р пед. наук, проф., Державна вища професійна школа в Холмі (Польща);

Мотульський Р. С., д-р пед. наук, проф., Національна бібліотека Білорусі (Білорусь);

Політевич О. Е., канд. пед. наук, доц., Білоруський державний університет культури і мистецтв (Білорусь);

- Сенченко М. І.**, д-р техн. наук, проф., Книжкова палата України;
- Соколова С. В.**, канд. філол. наук, доц., Університет єврорегіональної економіки ім. Альфіде де Гаспері (Польща);
- Соляник А. А.**, д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;
- Філіпова Л. Я.**, д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;
- Швецова-Водка Г. М.**, д-р іст. наук, проф., Рівненський державний гуманітарний університет;
- Шемаєва Г. В.**, д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури.

Editor-in-Chief

Sheyko V. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, an Academician of the National Academy of Arts of Ukraine, Rector, Kharkiv State Academy of Culture.

Deputy Editor-in-Chief

Kushnarenko N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture.

Executive Editor

Marina O. Yu., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture.

Editorial Board

Series: Social Communications

- Akimiak A.**, Dr hab., Professor, Catholic University (Slovak Republic);
- Büttner S.**, Doctor of Science in Social Communications, Professor, Fachhochschule Potsdam University of Applied Sciences (Germany);
- Wojciechowska M.**, Dr hab., Professor, University of Gdansk (Poland);
- Davydova I. O.**, Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Johnson I.**, Doctor of Philosophy, Professor, Robert Gordon University (Great Britain);
- Dubrovina L. A.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Vernadsky National Library of Ukraine;
- Ebelshausen H.**, Ph. D, Associate Professor, Royal School of Library and Information Science, University of Copenhagen (Denmark);

Kobeliev O. M., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Lorenz B., Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences (Germany);

Losiievskiy I. Ya., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, V. Korolenko Kharkiv State Scientific Library;

Mazur P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chelm (Poland);

Motulskiy R. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus (Belarus);

Politevych O. E., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Belarusian State University of Culture and Arts (Belarus);

Senchenko M. I., Doctor of Technical Sciences, Professor, National Book Chamber of Ukraine;

Sokolova S. V., Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Alcide de Gasperi University of Euroregional Economics (Poland);

Solianyuk A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Filipova L. Ya., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Shvetsova-Vodka H. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, Rivne State Humanities University;

Shemaieva H. V., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.

ЗМІСТ

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

Part 1. Theory and history of social communications

Ю. І. Лошков (Yu. I. Loshkov), Н. М. Кушнарєнко (N. M. Kushnarenko) Авторитетний керівник, талановитий учений, обдарований педагог (Competent Manager, Outstanding Scholar, Gifted Educator)	8
О. М. Білик (O. M. Bilyk), Т. М. Брагіна (T. M. Bragina) Комеморативні практики в процесі соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України (Commemorative Practices in the Course of Socialization of Educational Migrants in the Socio-Cultural Space of Modern Ukraine)	19
Н. Р. Барабанова (N. Barabanova), Ю. А. Грушевська (Yu. Hrushevska) Моделювання стандартів взаємодії в навчально-професійній сфері: етичний аспект (Modeling the Standards of Interaction in the Educational and Professional Field: Ethical Aspect)	29
В. М. Шейко (V. M. Sheyko), Н. М. Кушнарєнко (N. M. Kushnarenko) У витоків вищої бібліотечно-інформаційної та культурологічно-мистецької освіти України (до 90-річчя з дня заснування Харківської державної академії культури) (The Origins of Higher LIS Education and Higher Education in Culturology and Arts of Ukraine (on the Occasion of the 90th Anniversary of Kharkiv State Academy of Culture))	39
V. Yu. Ilganayeva (В. Ю. Ільганаєва) Communication Aspects of Socio-Cultural Entrepreneurship as a Development Sphere in Economy of the Future (Комунікаційні аспекти соціокультурного підприємництва як сфера розвитку економіки майбутнього)	61
Н. Є. Шолухо (N. Ye. Sholukho) Комунікаційна модель естетики (Бруно Латур і Грем Гарман) (Communication Models of Aesthetics by Bruno Latour and Graham Harman)	68

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Bibliography

Н. А. Коржик (N. A. Korzhyk) Креативні форми та засоби обслуговування користувачів сучасних бібліотек (Creative Forms and Means of Service for Users of Modern Libraries)	76
О. Ю. Мар'їна (O. Yu. Marina), С. О. Мар'їн (S. O. Marin) Версії WCAG та доступність бібліотечного веб-контенту (Versions of WCAG and Accessibility of Library Web-Content)	86
О. О. Шемаєв (A. A. Shemayev), Г. В. Шемаєва (A. V. Shemayeva) Сегменти наукового простору вченого і бібліотекаря кінця XIX — початку XX ст. М. В. Рязанцева (Segments of the Scientific Space of Scientist and Librarian of the Late 19 th — the Early 20 th Century M. Ryazantsev)	96

С. В. Сищенко (S. V. Syschenko) Специфіка викладання навчальної дисципліни «Методика викладання спецдисциплін» (Characteristic Features of Teaching «Methods of Teaching Special Disciplines»)	106
М. О. Шевченко (M. O. Shevchenko) Цифрові архіви періодичних видань: сучасні виклики для України (Digital Archives of Periodicals: Current Challenges for Ukraine)	114
С. О. Шемаєв (S. O. Shemaiev) Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів: український досвід (Interaction of Libraries, Museums, Archives: Ukrainian Experience)	128
Ян Чен (Yang Cheng) Роль публічних бібліотек Китаю в розвитку економіки знань (The Role of Public Libraries of China in Developing the Knowledge and Information-Based Economy)	137
Ю. М. Заклінська (Yu. M. Zaklinska) Видавнича діяльність наукових бібліотек Харківщини (Publishing Activities of Scientific Libraries of the Kharkiv Region)	147
Розділ 3. Документознавство та інформаційна діяльність Part 3. Document Science and Information Activity	
Г. Г. Асєєв (G. G. Aseyev) Світові ринки інфокомунікаційних продуктів і послуг: стан і перспективи (World Markets for Infocommunication Products and Services: State and Prospects)	156
А. М. Шелестова (A. M. Shelestova) Інформаційна культура як навчальна дисципліна: історія становлення та сучасний стан (Information Culture as a Subject of Study: History and the Current Status)	167
Розділ 4. Журналістика та засоби масової інформації Part 4. Journalism and Mass Communication	
О. І. Романюк (O. I. Романюк), І. Р. Коваленко (I. П. Коваленко) Social Responsibility of the Mass-Media: an Attempt at Conceptual Justification (Соціальна відповідальність засобів масової інформації: спроба концептуального обґрунтування)	183
Розділ 5. Прикладні соціокомунікаційні технології Part 5. Applied Communication Technologies	
С. S. Rostovtsev (C. C. Ростовцев) Assessment of Content Marketing Effectiveness at Tourism Organizations (Оцінка ефективності контент-маркетингу на підприємствах туристичної діяльності)	192
І. Б. Іванова (I. Ivanova) Основні напрями досліджень рекламної комунікації в сучасному гуманітарному просторі (Main Research Trends in Advertising Communication in Modern Humanities)	200
Правила оформлення авторських оригіналів для наукових збірників та умови їх опублікування	207

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

Part 1. Theory and History of Social Communications

---

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.01

УДК 378.091.113 (092)Шейко

Ю. І. Лошков, доктор мистецтвознавства, професор, перший проректор, Харківська державна академія культури, м. Харків

uiloshkov@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-0621-2808>

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури, м. Харків

nataliyanikush@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

АВТОРИТЕТНИЙ КЕРІВНИК, ТАЛАНОВИТИЙ УЧЕНИЙ, ОБДАРОВАНИЙ ПЕДАГОГ¹

Усесторонньо проаналізовано управлінську, освітню і наукову діяльність Василя Миколайовича Шейка за 30 років його перебування на посаді ректора Харківської державної академії культури. Розкрито його особистісні якості, які сприяли ефективній діяльності керівника нового покоління. Наголошено на його внеску в підвищення якості освітнього процесу. Докладно розглянуто показники його наукової продуктивності і публікаційної активності, особливості наукової школи.

Ключові слова: вища бібліотечно-інформаційна освіта, вища культурологічно-мистецька освіта, управлінська діяльність, наукова школа, Василь Шейко, Харківська державна академія культури.

Ю. И. Лошков, доктор искусствоведения, профессор, первый проректор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогических наук, профессор, проректор по научной работе, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

АВТОРИТЕТНЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ, ТАЛАНЛИВЫЙ УЧЕНИЙ, ОДАРЕННЫЙ ПЕДАГОГ

Всесторонне проанализировано управленческую, образовательную и научную деятельность Василия Николаевича Шейко за 30 лет его работы на должности ректора Харьковской государственной академии культуры. Раскрыты его личностные качества, способствующие эффективной деятельности руководителя нового поколения. Подчеркнуто его вклад в повышение качества образовательного процесса. обстоятельно рассмотрено

---

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

показатели его научной продуктивности и публикационной активности, особенности научной школы.

Ключевые слова: *высшее библиотечно-информационное образование, высшее культуролого-искусствоведческое образование, образование, управленческая деятельность, научная школа, Василий Шейко, Харьковская государственная академия культуры.*

Yu. I. Loshkov, Doctor of Art Criticism, Professor, First Vice-Rector, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

N. M. Kushnarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

COMPETENT MANAGER, OUTSTANDING SCHOLAR, GIFTED EDUCATOR

The aim of this paper is to consider Vasyl Sheyko's work within the period of his 30-year tenure as the rector of Kharkiv State Academy of Culture (KhSAC). V. Sheyko is regarded as a founding principal and leading scholar of higher LIS (Library and Information Science) education and higher education in culturology and arts in Ukraine.

Research methodology. The authors have analyzed the features of Vasyl Sheyko's administrative, educational, and research activities drawing on a systems approach as well as on historical, biographical and other general scientific approaches.

Results. The paper describes that November 2019 marked 30 years since Vasyl Sheyko was elected rector of KhSAC for the first time on a democratic foundation. This is a kind of record for the institutions of higher LIS education and higher education in culturology and arts in Ukraine of the 4th (the highest) level of accreditation.

The study emphasizes that Vasyl Sheyko's achievements as the rector of KhSAC are due to his personal qualities, namely the ability to take responsibility, to make optimal decisions, to convince others and to convince himself, high ethical spirit.

The authors consider the contribution of Vasyl Sheyko, as a leading Ukrainian culturology scholar, one of the ideologists and founding principals of culturology as a scientific and academic discipline, as an academic director of culturological studies and scientific schools of culturology in Ukraine, to the development of the new discipline. The paper also analyzes the scholar's research achievements.

Novelty. The paper is the first attempt to study the specific character of Vasyl Sheyko's administrative, educational, and research activities for his 30-year tenure as the rector of Kharkiv State Academy of Culture.

The practical significance. The main results of this study can be used by newly elected rectors of the institutions of higher education of culture and arts of Ukraine for improving their administrative, educational, and research activities.

Keywords: *higher LIS education, higher education in culturology and arts, administrative activities, scientific schools, Vasyl Sheyko, Kharkiv State Academy of Culture.*

Постановка проблеми. Успішний розвиток будь-якої сфери діяльності — управлінської, освітньої, наукової та ін. значною мірою залежить від людського фактора, видатних особистостей, чий талант і відданість улюбленій справі суттєво впливають на її прогрес.

Роль особистості в еволюції культури визначальна. Це зумовлюється поняттям культури як сукупності матеріальних та духовних надбань людства, «другої натури», яку створює навколо себе людина для задоволення нагальних потреб. Водночас, за визначенням провідного вітчизняного культуролога В. Шейка, культура є її якісною характеристикою людської діяльності, свідченням одухотворення різних сторін людського буття (Шейко, 2011, с. 15). Це зумовлено тим, що особистість як суб'єкт соціокультурного середовища формується в процесі історично конкретних різновидів діяльності та суспільних відносин (Фролов, 1991, с. 222–223).

Становлення особистості відбувається в певних культурних умовах, які характеризуються сукупністю соціально набутого досвіду поколінь (символів, ідей, цінностей, звичаїв, вірувань, традицій, норм та правил поведінки) (Хорунженко, 1997, с. 228).

Отже, людські якості — це результат засвоєння нею норм, існуючих у суспільстві цінностей, традицій, оволодіння властивими певній культурі прийомами і навичками діяльності (Шейко, 2001, с. 32).

Поняття «особистість» характеризує людину як активного суб'єкта соціальних відношень. Особистість, вихована на певних культурних нормах, під час активної діяльності, є репрезентантом та інтегрантом цих норм. Самоосмислення особистості відбувається в контексті розкриття індивідуальних здібностей, що зумовлено спрямованістю на самореалізацію. Отже, специфіка репрезентації культурних норм визначається їх осмисленням особистістю.

Мета статті — здійснити системний аналіз управлінської, освітньої і наукової діяльності Василя Шейка за 30-річний період його посади ректора Харківської державної академії культури.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукова діяльність В. Шейка набула висвітлення в публікаціях С. В. Євсеєнко, М. М. Каністратенка, Н. М. Кушнарєнко, у кількох біобібліографічних покажчиках, присвячених його ювілейним датам та ін. (Євсеєнко, 2017; Каністратенко, 2017; Кушнарєнко, 2017, 2019).

Однак узагальнення набутого ним досвіду як ректора Харківської державної академії культури ще не здійснено.

У формуванні Харківської державної академії культури (ХДАК) брали участь немало відомих діячів освіти, науки, культури та мистецтва. Особливе місце серед них посідає постать Василя Миколайовича Шейка.

9 листопада 2019 р. виповнилося 30 років відтоді, як уперше на абсолютно прозорих і демократичних засадах В. Шейка — обдаровану особистість, молодого, амбітного, талановитого вченого, енергійного, ініціативного організатора, менеджера вперше на альтернативних засадах обрано ректором Харківської державної академії культури — фундатора, провідного закладу вищої освіти України культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю. Це є своєрідним рекордом для закладів вищої освіти IV найвищого рівня акредитації бібліотечно-інформаційного та культурологічно-мистецького профілю України.

Василь Шейко народився 9 травня 1942 р. в м. Охтирка Сумської обл. Навчався в Белгородському музичному училищі (1959–1963 рр.) — диригент оркестру народних інструментів; Харківському державному інституті культури (1964–1968 рр.), де здобув вищу кваліфікацію «культурно-освітній працівник вищої кваліфікації»; навчався в аспірантурі Інституту історії АН СРСР (1968–1971 рр.). Професор (1991 р.), доктор історичних наук (2002 р.), академік Міжнародної академії інформатизації при ООН (1995 р.), член-кореспондент Національної академії мистецтв України; академік-секретар Української академії наук (2004 р.), дійсний член Міжнародної кадрової академії (1996 р.), заслужений діяч мистецтв України (1999 р.), дійсний член Національної академії мистецтв України (2017 р.).

Професійну діяльність розпочав у 1960 р. викладачем музичної школи, диригентом оркестру і практикуючим баяністом. У ХДАК працює з 1968 р., тобто понад 50 років. Тут він пройшов усі щаблі кар'єрного зростання, обіймав посади викладача, ст. викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора. У 1989 р. на альтернативних засадах переважною більшістю голосів його обрано на посаду ректора. Становлення В. Шейка як авторитетного керівника, вченого-культуролога, педагога — це результат його багатогранного таланту, феноменальної працездатності, причетності до славетної харківської освітньо-наукової, культурологічно-мистецької школи. Шанування її багатих традицій, учителів і попередників, відкритість до всього нового — основні заповіді культурологічної інтелігентності. Василю Миколайовичу — інтелігенту-культурологу, це сприяє досягненню висот в усіх напрямках його багатоаспектної діяльності — управлінській, освітній, науковій, громадській.

Френсіс Бекон у своїй праці «Про достоїнства й примноження наук», визначаючи джерела моральності, рішуче утверджує перевагу і велич загального блага над індивідуальним, діяльного життя над спогляданням, суспільного престижу над особистим задоволенням. Це, на

його думку, слугує основою для того істинного душевного здоров'я, активності і мужності, які дозволяють тримати удари долі, переборювати життєві труднощі і, виконуючи свої обов'язки, повноцінно та суспільно значимо діяти в цьому світі (Бекон, 1977).

Підкреслюючи значну роль Василя Миколайовича в розвитку академії, вирізимо такі його персональні якості, як уміння брати на себе відповідальність за успіх справи, приймати оптимальні рішення, здатність переконувати інших і переконуватися самому, дотримувати високих етичних стандартів, які характеризують його як справжнього сучасного керманича. Своїми особистими розумовими здібностями, авторитетом, організаційним талантом, умінням переконувати В. М. Шейко відіграв головну роль в ефективному розвитку ХДАК за 30 років перебування на посаді ректора.

Переконлива перемога на виборах, компетентність, особистий організаторський хист новообраного ректора, помножений на вміння об'єднати навколо себе для досягнення мети колег-однодумців, забезпечив високу результативність використання його потенційних можливостей, стратегічного мислення для якісно нового рівня розвитку ХДАК із підготовки патріотично налаштованих, високопрофесійних, конкурентоспроможних на вітчизняному та світовому ринках праці фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів у галузі культури і мистецтва.

Завдяки його таланту, авторитету, енергійності й цілеспрямованості докорінно змінилися зміст і структура освітнього процесу в ХДАК. Замість двох наявних нині в структурі академії 7 факультетів, 25 кафедр, Центр міжнародної освіти і співробітництва, Центр безперервної освіти, підготовчі курси, бібліотека, комп'ютерні класи. Науковий ценз викладачів зріс з 20 до 70%. Нині тут працюють 58 докторів наук, професорів, 132 кандидати наук, доценти, 1 дійсний член Національної академії мистецтв України, 30 викладачів, котрі мають державні почесні звання народного, заслуженого артиста, заслуженого діяча мистецтв, заслуженого працівника культури, заслуженого художника, заслуженого журналіста України. Енергійний і креативний, керівник нового покоління, В. Шейко самовіддано працює, надихаючи колектив на новітні, мегастратегічні звершення.

Завдяки інноваційному мисленню керівника, ХДАК значно розширює спектр освітніх послуг. Кількість спеціальностей зросла з 2 до 13. Наразі освітньо-науковий процес відбувається за 8 галузями знань: «Культура і мистецтво», «Гуманітарні науки», «Соціальні та поведінкові науки», «Журналістика», «Управління та адміністрування», «Інформаційні технології», «Соціальна робота», «Сфера об-

слуговування» та за 13 спеціальностями: «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», «Хореографія», «Музичне мистецтво», «Сценічне мистецтво», «Музеезнавство, пам'яткознавство», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», «Культурологія», «Психологія», «Журналістика», «Менеджмент», «Соціальна робота», «Туризм».

Навчання студентів здійснюється за 25 освітньо-професійними програмами: бібліотекознавство та інформаційно-аналітична діяльність; інформаційна та документаційна діяльність; інфокомунікації в документно-інформаційній діяльності; фундаментальна та прикладна культурологія; менеджмент культури; реклама та зв'язки з громадськістю в соціокультурній сфері; соціальна та культурна журналістика; менеджмент і бізнес-адміністрування; туризмознавство; культурна спадщина та пам'яткоохоронна діяльність; психологія; оркестрові, духові та ударні інструменти; народний спів; народні інструменти; хорове диригування; музичне мистецтво естради; естрадний спів; режисура естради та масових свят; акторське мистецтво драматичного театру і кіно; режисура телебачення; телерепортерство; оператор телебачення; народна хореографія; сучасна хореографія; бальна хореографія.

З-поміж знакових подій ХДАК слід відзначити підготовку кадрів на третьому (освітньо-науковому) рівні докторів філософії з 4-х наукових галузей і спеціальностей: галузь знань «Культура і мистецтво» за спеціальностями «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і «Музичне мистецтво»; галузь знань «Гуманітарні науки» за спеціальністю «Культурологія»; галузь знань «Соціальна робота» за спеціальністю «Соціальна робота». За 90 років свого існування харківська культурологічно-мистецька та бібліотечно-інформаційна школа підготувала для України й інших країн світу понад 50 тис. бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів, докторів наук, доцентів і професорів, відомих діячів мистецтва і культури. Тисячі викладачів та студентів ХДАК стали переможцями міжнародних, всеукраїнських конкурсів та фестивалів.

В. Шейко, як керманіч академії, посідає особливий професійний соціометричний статус у вищій культурологічно-мистецькій та бібліотечно-інформаційній освіті України в обстоюванні її унікальності та перспективності. Він доклав значних зусиль щодо подальшого формування й розвитку ХДАК як передового, сучасного, елітного, інноваційного закладу вищої освіти культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямування, осередку духовності і культури, відомого своїми освітніми, науковими та мистецькими здобутками далеко за межами України. Заклад вищої освіти докорінно змінився, набув статусу академії і IV найвищого рівня акредитації, став одним із провідних

освітніх, наукових, творчих центрів мистецько-культурологічного та бібліотечно-інформаційного профілю в Україні. Тут у 1992 р. фундовано факультет культурології — унікальний центр спеціалізованої підготовки фахівців для соціокультурної сфери, який не має аналогів у системі вищої освіти України; створено перші в Україні кафедри культурології та документознавства, аспірантуру з 9 наукових спеціальностей, докторантуру з 4 наукових спеціальностей, 2 спеціалізовані вчені ради із захисту докторських (кандидатських) дисертацій у галузях культурології, мистецтвознавства та соціальних комунікацій, у яких захищено 38 докторських і 180 кандидатських дисертацій; виходять друком два збірники наукових праць: «Вісник Харківської державної академії культури», «Культура України», — затверджені МОН України як наукові фахові видання. З 2016 р. ХДАК разом із Державною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова» є співзасновником професійного науково-практичного журналу «Вісник Книжкової палати».

За ініціативи та безпосередньої участі В. Шейка в академії організовані й успішно функціонують такі широковідомі мистецькі колективи: естрадно-симфонічний оркестр, академічний та народний хори, оркестри духових і народних інструментів, навчальний театр та телевізійні студії, ансамбль народної музики «Стожари», естрадний ансамбль «Кредо», фольклорні гурти «Гільце», «Фарби», театр народного танцю «Заповіт», ансамбль сучасного танцю «ЕСТЕТ», студентський театр естрадної пісні «СТЕП» тощо. Реалізуючи міжнародні, державні та регіональні мистецько-культурологічні програми, вони неодноразово демонстрували своє мистецтво в Україні й далеко за її межами.

Повною мірою розкрився талант ректора не лише як обдарованого організатора-менеджера нового покоління, натхненника наукових здобутків ЗВО, а й талановитого та яскравого вченого-дослідника, котрий власним прикладом надихає не одне покоління науковців на плідну, копітку працю на ниві науки. Повсякденні турботи про долю академії, які потребують багато часу й енергії, не змогли завадити його подальшим плідним науковим пошукам, зростанню наукового доробку.

Василь Миколайович — провідний учений у галузі теорії та історії культури, фундатор і загальноновизнаний лідер культурологічної школи України. Його надзвичайна публікаційна активність вражає і за обсягом, і за тематикою, і за жанрами. У його доробку близько 800 праць з питань теорії та історії української і світової культури, теорії цивілізаційної еволюції в добу глобалізму, української інтелігенції, розвитку теоретико-методологічних засад культурології.

Важливим показником наукової творчості В. Шейка є фундаментальні розвідки — монографічні праці, підручники, навчальні посіб-

ники — 57 назв (10%), що не лише узагальнюють попередні знання, а й відрізняються інформативністю, повно окреслюють авторитетну авторську позицію, цілеспрямоване обстоювання якої свідчить про високий рівень сформованості вченого, здатного не лише якісно експертувати, а й успішно продукувати власні креативні, методологічно виважені ідеї, робити їх доступними для широкого наукового й освітянського загалу. Серед основних можна назвати дослідження: «Організація та методика науково-дослідницької діяльності» (1998, 2002–2006, 2008, 2011), «Історія української культури» (2001), «Історія художньої культури» (1999–2004, тт. 1–12), «Історія української художньої культури» (1999, 2003, тт. 1–2), «Культура. Цивілізація. Глобалізація» (2001, у 2 т.), «Історико-культурологічні аспекти психоаналізу» (2001), «Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.)» (2005), «Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір» (2008), «Історія української культури» (2009–2013), «Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації» (2009), «Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект» (2010), «Історія культури Слобідської України» (2011, 2012), «Культурологія» (2012), «Культура України в глобалізаційно-цивілізаційних вимірах (історико-методологічні аспекти)» (2011), «Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства» (2016) та ін. За його підручниками і навчальними посібниками навчалися й донині навчається вся культурологічна Україна. Незалежні експерти визнають, що його праці можуть скласти самостійну професійну бібліотеку: вона багатопредметна, різноаспектна, поліфонічна.

Важливим індикатором авторитетності вченого-лідера, високої затребуваності його ідей, критерієм оцінювання ефективності наукової діяльності В. Шейка є високі показники цитованості його праць вітчизняним і світовим науковим співтовариством. Сьогодні його h-індекс = 13 — це найвищий показник цитованості. Учений посідає перше місце серед 150 зареєстрованих в Інтернеті вітчизняних культурологів, випереджає за кількістю посилань за відомчою ознакою, лідируючи серед колег-культурологів, котрі працюють в установах та закладах, підпорядкованих Міністерству культури України. За інституціональною ознакою очолює рейтинг викладачів-культурологів Харківської державної академії культури тощо. Тобто В. Шейко — беззаперечний лідер наукового культурологічного простору України.

В. Шейко — розробник фундаментальної НДР «Українська культура: історико-культурологічні виміри», яку ХДАК здійснював разом з Інститутом культурології Національної академії мистецтв України,

науковий керівник загальноакадемічної НДР «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти». Він ініціює й очолює численні наукові симпозиуми, конференції, круглі столи, майстер-класи. Серед найпопулярніших — міжнародні та всеукраїнські наукові конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», «Герменевтика в науках про дух», «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини» та ін.

Він — засновник і лідер авторитетної наукової школи в галузі культурології та мистецтвознавства, очолює колектив дослідників, яких об'єднує спільність підходів до вирішення наукових проблем, стиль роботи, спільне мислення, ідеї та методи реалізації. Загалом під його науковим керівництвом захищено 17 дисертацій: 4 докторські, 13 кандидатських. Сотні докторантів, аспірантів, студентів уважають себе його учнями, послідовниками та прибічниками його ідей.

Коло проблем (тематичний профіль) наукової школи В. Шейка можна умовно поділити на дві частини: 1) ядерна частина — теорія та історія світової та української культури, культурологія; 2) периферійна проблематика — мистецтвознавчі, музикознавчі, хореологічні, загальнонаукові, педагогічні та інші проблеми, так чи інакше пов'язані з культурологічними аспектами їх розгляду. Учений активно проводить ідею, що сучасна культурологія має всі передумови для того, щоб перейти від стадії емпіричного вчення на стадію теоретичної дисципліни. Наразі культурологія активно формується як фундаментальний навчальний курс. Заслуга В. Шейка полягає і в тому, що він один із перших усвідомив важливість загальнокультурологічної теорії для вирішення прикладних завдань культури і мистецтва, збагатив культурологічну методологію міждисциплінарним, феноменологічним, герменевтичним, компаративним, психоаналітичним, синергетичним, культурологічним, цивілізаційним та іншими науковими підходами і методами. Наукові концепції В. Шейка сьогодні вже стали класикою.

В. Шейко у 2006 р. успішно реалізував дослідницький проект з уведення в Україні двох нових наукових галузей: «Культурологія» та «Соціальні комунікації», організував та взяв безпосередню участь у розробленні номенклатури нових наукових спеціальностей, їхніх паспортів, формул і напрямів наукових досліджень, програм вступних і кандидатських іспитів, які високо оцінила наукова громадськість, затверджені Кабінетом Міністрів України, МОН України. Він є позаштатним радником Комітету з питань освіти і науки Верховної Ради України; головою експертної ради з культурології та мистецтвознавства МОН України; першим президентом Української асоціації культурологів тощо.

Створив і впродовж тривалого часу очолював спеціалізовану вчену раду ХДАК із захисту докторських (кандидатських) дисертацій з теорії й історії культури та української культури.

Авторитет ХДАК в освітньо-науковій і творчо-виконавській діяльності набув міжнародного визнання. Академія — член кількох міжнародних освітніх організацій, зокрема ЄВКЛІД, ІФЛА, БОБКАТС, а у 2005 р. В. Шейко в м. Болонь підписав Велику хартію університетів, що підтвердило долучення академії до європейського освітньо-наукового простору. Сам Василь Миколайович — дійсний член багатьох міжнародних академій, неодноразово запрошувався до участі в міжнародних симпозіумах та читаннях лекцій у США, Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Данії, Болгарії, Польщі, Словаччині, Угорщині, Китаї.

За особливі заслуги перед українським суспільством, вагомий особистий внесок у розвиток освіти, науки і культури — В. Шейко нагороджений кількома орденами та медалями: Почесною грамотою Верховної Ради України, срібною та золотою медалями Національної академії мистецтв України, Почесною відзнакою Міністерства культури України «За досягнення в розвитку культури і мистецтв» тощо. Він повний кавалер ордена «За заслуги».

Василь Миколайович Шейко — на злеті творчих сил і таланту. Багатий досвід керівника, вченого, педагога, широке коло інноваційно-креативних ідей, відкритість до нового — запорука його професійного довголіття. Щиро бажаємо міцного здоров'я, наснаги, примноження наукових і педагогічних здобутків, успішного здійснення найсміливіших задумів, професійних і життєвих проектів!

Список посилань

- Бэкон, Ф., Субботина А. Л. (Ред.) (1977). *Сочинения в двух томах* (Т. 1) (2-е изд., испр. и доп.). Москва: Мысль.
- Каністратенко, М., Кушнарєнко, Н. (2017, Травень 12). Знана постать культурно-мистецької науки й освіти України. *Культура і життя*, с. 6–7.
- Кушнарєнко, Н., Євсеєнко, С. (2017). Портрет ученого в публікаціях: бібліометричний аналіз наукового доробку В. Шейка (до 75-річчя від дня народження). *Вісник Книжкової палати*, 4, 37–43.
- Кушнарєнко, Н. М. (2019). Науковий доробок академіка Василя Шейка в інституалізації культурологічної думки в Україні. *Культурологічна думка*, 15, 201–210.
- Шейко, В., Кушнарєнко, Н., Лошков, Ю., Сташевська, І., Алфьорова З., Большакова Т. Гордєєв, С. (2019). *Харківська державна академія культури: до 90-річчя з дня заснування*. Харків: ХДАК, 2019.
- Євсеєнко, С. В., Левченко, О. М., Хижна, О. С., Шикаленко, Т. О., Кушнарєнко, Н. М. (Ред.) (2017). *Шейко Василь Миколайович: (до 75-річчя від дня народження)*. Харків: ХДАК.

- Фролов, И. Т. (Ред.) (1991). *Философский словарь*. Москва: Политиздат.
- Хорунженко, К. М. (1997). *Культурология. Энциклопедический словарь*. Ростов-на-Дону: Феникс.
- Шейко, В. (2001). *Історія української культури*. Харків: ХДАК.
- Шейко, В. (2001). *Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX — початок XXI ст.)*. У 2 т. (Т. 1). Харків: Основа.

References

- Bacon, F., Subbotina A. L. (Ed.) (1977). *Works in two volumes* (Vol. 1) (2nd ed., rev. and add.). Moscow: Mysl. [in Russian].
- Kanistratenko, M., Kushnarenko, N. (2017, May 12). He is a well-known figure of cultural and artistic science and education of Ukraine. *Culture and Life*, p. 6–7. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N., Yevseyenko, S. (2017). Portrait of a scientist in publications: a bibliometric analysis of V. Sheyko's scientific work (to the 75th anniversary). *Bulletin of the Book Chamber*, 4, 37–43. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. M. (2019). Academic Basil Sheiko's scientific achievements in the institutionalization of cultural thought in Ukraine. *Cultural Thought*, 15, 201–210. [in Ukrainian].
- Sheyko, V., Kushnarenko, N., Loshkov, Y., Stashevskaya, I., Alfyorova, Z., Bolshakova, T., Gordeev, S. (2019). *Kharkiv State Academy of Culture: to the 90th Anniversary*. Kharkiv: KhSAC, 2019. [in Ukrainian].
- Yevseyenko, S. V., Levchenko, O. M., Khizhnaya, O. S., Shikalenko, T. O., Kushnarenko, N. M. (Eds.) (2017). *Sheyko Vasyl: (to the 75th anniversary of his birthday)*. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Frolov, I. T. (Ed.) (1991). *Philosophical Dictionary*. Moscow: Political Publishing House. [in Russian].
- Khorunzhenko, K. M. (1997). *Culturology. Encyclopedic Dictionary*. Rostov-on-Don: Phoenix. [in Russian].
- Sheyko, V. (2001). History of Ukrainian Culture. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. (2001). *Culture. Civilization. Globalization (the late 19th — the early 21st century)*. In 2 volumes (Vol. 1). Kharkiv: Osнова. [in Ukrainian].
- Надійшла до редколегії 01.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.02

УДК 378.013.42.091.212-054.6

О. М. Білик, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства, Харківська державна академія культури, м. Харків

bilikle@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-5468-2076

Т. М. Брагіна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри народної хореографії, Харківська державна академія культури, м. Харків

braginat058@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-2225-3685

КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ МІГРАНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ¹

Розглянуто проблему використання феноменів меморіальної культури в процесі соціалізації освітніх мігрантів, які навчаються в Україні. Запропоновано соціально-педагогічний супровід як ефективний вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на створення сприятливих умов для успішної соціалізації освітніх мігрантів. Підкреслено особливу роль у реалізації соціально-педагогічного супроводу концепції місць пам'яті та комеморацій П. Нора. Мнемонічні місця слугують основою комеморативних практик і методологічним фундаментом у розробці методики соціально-педагогічного супроводу освітніх мігрантів. Їх важливість полягає у створенні продуктивної комунікації з представниками українського соціокультурного простору, що дозволяє освітнім мігрантам адекватно сприймати український соціокультурний простір, допомагає засвоїти цінності й традиції української культури.

Ключові слова: *освітні мігранти, соціалізація, місця пам'яті, комеморативні практики, соціально-педагогічний супровід, соціокультурний простір, соціально-педагогічна діяльність.*

Е. Н. Билик, доктор педагогических наук, доцент, доцент кафедры искусствоведения, литературоведения и языкознания, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Т. М. Брагина, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры народной хореографии, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КОММЕМОРАТИВНЫЕ ПРАКТИКИ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ МИГРАНТОВ В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Рассмотрена проблема использования феноменов мемориальной культуры в процессе социализации образовательных мигрантов, обучающихся в

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Украине. Предложено социально-педагогическое сопровождение как эффективный вид социально-педагогической деятельности, направленный на создание благоприятных условий для успешности социализации образовательных мигрантов. Подчеркивается особая роль в реализации социально-педагогического сопровождения концепции мест памяти П. Нора. Мнемонические места служат основой коммеморативных практик и методологическим фундаментом в разработке методики социально-педагогического сопровождения образовательных мигрантов. Их важность состоит в создании продуктивной коммуникации с представителями украинского социокультурного пространства, что позволяет образовательным мигрантам адекватно воспринимать украинское социокультурное пространство, помогает усвоить ценности и традиции украинской культуры.

Ключевые слова: образовательные мигранты, социализация, места памяти, коммеморативные практики, социально-педагогическое сопровождение, социокультурное пространство, социально-педагогическая деятельность.

O. M. Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

T. M. Bragina, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

COMMEMORATIVE PRACTICES IN THE COURSE OF SOCIALIZATION OF EDUCATIONAL MIGRANTS IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF MODERN UKRAINE

The primary concern of this research is to examine the problem of the application of memorial culture in the course of socialization of educational migrants, who study in Ukraine. The point is made that socialization takes place in the context of cross-cultural communication; therefore it gets the character of acculturation.

Research methodology is based on the principles of system approach, which contributes to a comprehensive insight of changes within culture that are caused by intensive development of modern society. Phenomenological method makes it possible to consider the socialization of educational migrants as a phenomenon of modern culture. Hermeneutic approach makes it possible to interpret the social meanings inherent in the course of socialization.

Results. The socialization of educational migrants in socio-cultural space of modern Ukraine is divided into three stages (social adaptation, social integration, social individualization), each having its own specific character. Socio-pedagogical guidance is a kind of socio-pedagogical activity, an efficient instrument, which is aimed at creating the favorable conditions for the successful socialization of educational migrants.

The special role of the *lieux de memoire* theory and commemoration of P. Nora is highlighted. The particular role of regional commemorative practices in the course of socialization of educational migrants is stressed.

Novelty. The *lieux de memoire* are the points of critical importance which socio-cultural identity is forming around. The *lieux de memoire* are the basis of commemorative practices. They play the role of important methodological substructure for the elaboration of the techniques of socio-pedagogical guidance.

The practical significance. This technique is an important instrument of efficient communication with the representatives of Ukrainian socio-cultural space, which enables educational migrants to adequate perception of the values and traditions of Ukrainian culture.

Keywords: *educational migrants, socialization, lieux de memoire, commemorative practices, socio-pedagogical guidance, socio-cultural space, socio-pedagogical activity.*

Постановка проблеми. Для соціокультурного простору сучасної України характерні трансформаційні процеси інформаційного суспільства: глобалізація культури, невпинне зростання важливості інформації та знань, віртуалізація, інтернаціоналізація вищої освіти, пов'язана з розвитком освітньої міграції й зростанням кількості іноземних студентів у закладах вищої освіти. Освітня міграція відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку багатьох країн і України зокрема. За даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України, у нашій країні станом на 1 січня 2019 р. налічувалося більше 75 000 іноземних студентів (Іноземні студенти в Україні, 2019). Інтеграція української вищої школи у світовий освітній простір зумовила посилення уваги до якості професійної підготовки іноземців, які навчаються в Україні, що актуалізує необхідність забезпечення успішності їх соціалізації в соціокультурному просторі України як країни перебування.

Специфіка соціалізації освітніх мігрантів зумовлена, з одного боку, особливостями середовища, у якому вони перебувають, з іншого — соціальним розвитком, детермінованим цим середовищем, а також залежить від особистісних характеристик самих освітніх мігрантів. Вони відрізняються від інших груп мігрантів (біженців, економічних мігрантів та ін), передусім тимчасовістю та добровільністю перебування в країні здобуття освіти. Освітні мігранти мають особливу мету — оволодіння певною професією. Вони самостійно обирають заклад вищої освіти, перетворюються на суб'єктів освітнього процесу в умовах чужої культури, залучаючись до адаптації та інтеграції в контексті міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціалізація та адаптація освітніх мігрантів стала предметом вивчення в працях О. Атонів (2018), К. Антонової (2012), Н. Грищенко (2012), І. Зозулі (2012), З. Масюк (2018), Л. Мохаммада (2012) та ін. Соціалізація освітніх мігрантів відбувається під стихійним впливом на їхню особистість різноманітних життєвих обставин у соціокультурному просторі України, а також шляхом цілеспрямованого впливу на їхній соціальний розвиток в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти, у якому вони навчаються. Соціалізація ускладнюється тим, що ці мігранти вже соціалізовані в

соціумі рідної країни і, потрапивши в Україну, знову зазнають впливу всіх складових соціалізації (стихійна, відносно спрямована, соціально контрольована, самозміна особистості) (Мудрик, 2006, с. 22). Це відбувається в контексті незнайомої їм культури, унаслідок чого кожна складова процесу соціалізації передбачає необхідність акультурації в країні навчання.

Мета статті — проаналізувати, як комеморативні практики впливають на ефективність соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація освітніх мігрантів, відбуваючись у контексті міжкультурної комунікації, набуває елементів акультурації і охоплює традиційні для соціалізації етапи: адаптації, інтеграції, індивідуалізації. Освітні мігранти знайомляться з новою культурою, традиціями та звичаями українського народу, а також отримують можливість задовольнити свої навчально-професійні потреби, тому їхня соціалізація має два аспекти: професійний та міжкультурний. Професійний аспект передбачає засвоєння та відтворення професійних цінностей, розвиток їх під час самореалізації й самовираження, формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, усвідомлення її ролі та значущості в інформаційному суспільстві. Міжкультурний аспект пов'язаний із засвоєнням соціальних знань, навичок, основних норм поведінки, системи цінностей, відтворення їх у ситуації соціальної взаємодії, а також з творчим розвитком через самовираження й самореалізацію в соціокультурному просторі сучасної України. Надзвичайно важливу роль у процесі соціалізації освітніх мігрантів відіграють «місця пам'яті» соціокультурного простору України.

Вивчення теоретичного матеріалу, узагальнення практичного досвіду роботи з освітніми мігрантами свідчать, що соціалізація освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України передбачає поступовий розвиток їхніх суб'єктно-особистісних особливостей у такій динаміці: індивід, який адаптується, — суб'єкт предметно-практичної діяльності — суб'єкт соціальної взаємодії — особистість, яка перетворює себе і навколишній простір. Тому соціальне виховання освітніх мігрантів як їхню соціально контрольовану соціалізацію пропонуємо розглядати в сукупності трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації, кожен з яких передбачає засвоєння як професійних, так і культурних цінностей соціокультурного простору України.

Умовою ефективності застосування комеморативних практик під час соціалізації освітніх мігрантів є цілеспрямована соціально-педагогічна діяльність агентів соціального простору, яких уважаємо основними

агентами соціалізації в соціокультурному просторі України. В основі комеморацій — глибокий освітній і виховний потенціал, реалізація якого дозволяє вирішувати важливі моральні завдання, що постають перед суспільством у певний період його розвитку. Оскільки П. Нора під місцями пам'яті і їх комеморативним вираженням розуміє достатньо широке коло феноменів, у практиці реалізації соціально-педагогічної діяльності щодо забезпечення ефективності соціалізації освітніх мігрантів ідеї П. Нора слугують методологічною підставою, що дозволяє створити методичну систему соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на забезпечення успішності соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України.

Соціально-педагогічна діяльність, спрямована на створення сприятливих умов для успішності соціалізації освітніх мігрантів, надає їм набір відомостей, які дозволяють встановити продуктивну комунікацію з представниками українського соціуму, яка реалізується з урахуванням особливостей кожного із виокремлених етапів соціалізації. Соціальна адаптація освітніх мігрантів характеризується пізнанням цінностей нової культури, пристосуванням до умов і вимог нового соціуму, засвоєнням інформації про майбутню професію, розумінням особливостей системи вищої освіти країни навчання. Соціальна інтеграція є результатом узгодження цінностей рідної культури з цінностями нового соціуму, базується на взаємній повазі, міжетнічній толерантності, прийнятті соціокультурних норм і моделей поведінки нового соціуму, відтворенні їх у різних ситуаціях соціальної взаємодії. Соціальна індивідуалізація стає можливістю змінити й себе, і соціальне середовище, впливати на це середовище, реалізуючи власну творчу індивідуальність. На кожному етапі соціалізації освітніх мігрантів саме комеморативні практики відіграють важливу роль у забезпеченні її ефективності, сприяють успішному засвоєнню освітніми мігрантами культурних цінностей України як країни навчання.

На думку П. Нора, місця пам'яті «належать до двох царств»: вони відкриті і для «безпосереднього чуттєвого досвіду», і для абстрактного аналізу (Нора, 1999, с. 39-40). Автор підкреслює, що поняття місця пам'яті наділене матеріальним, символічним і функціональним смислами (Нора, 1999, с. 40). Він стверджує: «Гра пам'яті та історії формує місця пам'яті, взаємодія цих двох факторів призводить до їх визначення один через другий» (Нора, 1999, с. 40). Якщо відсутня «інтенція пам'яті, то місця пам'яті є місцями історії» (Нора, 1999, с. 41). Вони «обертаються навколо самих себе», їхнє фундаментальне право на існування «полягає у зупинці часу, ... у фіксуванні теперішнього порядку речей, у матеріалізації нематеріального», вони «не існують поза їх метаморфоз, поза

безконечним... переплетенням їх значень» (Нора, 1999, с. 41). Автор підкреслює, що «всі місця пам'яті — це окремі предмети, які відсилають до пам'яті як до цілого» (Нора, 1999, с. 43).

За образним висловом П. Нора, до місць пам'яті належать ті об'єкти, які «управляють присутністю минулого у теперішньому» (Нора, 1999, с. 43). Автор у такий спосіб визначає засновки виникнення місць пам'яті: «Подія-засновок або подія-спектакль. Але ні в якому разі не подія сама по собі: допустити таке потрактування поняття місць пам'яті означало б заперечувати всяку його специфіку. Навпаки, виключення такого потрактування відмежовує поняття: пам'ять «вчіпляється в місця, як історія — в події» (Нора, 1999, с. 46). На думку П. Нора, типологія місць пам'яті свідчить, що «невидима нитка пов'язує об'єкти, не очевидно взаємопов'язані між собою, що існує виражена мережа... різних ідентичностей, безсвідома організація колективної пам'яті, якій ми дозволяємо усвідомити самих себе» (Нора, 1999, с. 48).

Відтак, поняття місця пам'яті обертається навколо поняття ідентичності. Місце пам'яті стає субстратом визначення ідентифікованості індивіда. Соціальний поділ — результат ідентифікації, і місця пам'яті представляють комплементарні складові єдиної соціокультурної фігурації. Місця пам'яті відіграють роль «критеріальних точок» ідентифікації індивіда, стосовно яких формується соціокультурна розмежованість, і, з іншого боку, сформована соціокультурна розмежованість фокусує культурну значущість на історичних об'єктах, надає їм ролі місць пам'яті.

Місця пам'яті перебувають в основі коменорації, яка являє собою збереження в суспільній свідомості значущих подій минулого. Вона виникає в теперішньому й зумовлена бажанням долучитися до значущих подій історичного, культурного минулого, підтвердити почуття єдності, зміцнити соціальні зв'язки в межах культурного співтовариства шляхом долучення до репрезентацій минулих подій. Коменоративні практики пов'язують індивіда з соціумом. Вони можуть утілюватися в різноманітних формах: публічні свята, ювілеї, спорудження монументів, меморіалів. Традиційними регіональними коменоративними практиками є святкування днів міста, пам'ятних дат регіону, ювілеїв його історичних і культурних діячів. Ці заходи свідчать про багату культурну спадщину народу, його укоріненість, слугують засобом долучення освітніх мігрантів, які є носіями інших культурних традицій, до культури країни навчання.

Дослідник проблеми культурної пам'яті Я. Ассман інтегрує феномени пам'яті і міграції, базуючись водночас на понятті культурної ідентичності (Assmann, 1988). Колективна ідентичність співвідноситься з

певною культурою (культурної формацією), яка підтримує і відтворює ідентичність за допомогою процесів взаємодії, що відбуваються в межах культурного простору: комплекс загального досвіду, очікувань, цінностей, тлумачень минулого. «Культурна пам'ять» є однією зі значущих складових культурної ідентичності. Підтримуючи і відтворюючи тексти, образи, традиції й ритуали, суспільство зміцнює власні уявлення про себе та транслює знання про минуле, щоб підтримати образ єдності і гетерогенності групи. Культурна пам'ять визначає минуле суспільства і його традиції в контексті поточних вимог та умов існування групи (Assmann, 1988, с. 9–19). Ідентичність освітніх мігрантів в Україні не конфліктує з ідентичністю представників українського соціокультурного простору, оскільки освітня міграція передбачає повернення на батьківщину, збереження власної культурної ідентичності. Хоча міграція — один з основних соціальних процесів, у якому трапляються різні наративи пам'яті, проте в разі освітньої міграції вони не перебувають в стані контрадикторності наративів пам'яті суб'єкта країни перебування. Освітні мігранти сприймають пам'ять, почуття і прагнення представників українського соціокультурного простору.

Подоланню проблем, які виникають в процесі соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України, сприяє реалізація соціально-педагогічної діяльності з іноземними студентами, що спрямована на реалізацію соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації і розвиток рівня їхньої соціальності як результату такого соціального виховання через гармонізацію відносин з представниками українського соціокультурного простору в навчально-професійній та соціокультурній сферах.

Одним із найефективніших видів соціально-педагогічної діяльності є соціально-педагогічний супровід, що сприяє посиленню позитивних тенденцій і подоланню негативних у соціальному розвитку освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України. Ефективність соціально-педагогічного супроводу забезпечується тим, що цей супровід, маючи чітку структуру і певну послідовність дій, сприяє гармонізації соціалізаційних впливів на освітніх мігрантів не лише в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти, а й у соціокультурному просторі сучасної України, що відбувається з урахуванням невідповідності цінностей рідної культури і культури країни перебування, необхідності забезпечення засвоєння ними елементів української культури в результаті залучення до соціокультурної діяльності та актуалізації саморозвитку в контексті української культури. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів відбувається у двох напрямках: перший — через удосконалення освітньо-культурного середовища

закладу вищої освіти, який є частиною соціокультурного простору сучасної України; другий — безпосередньо під час роботи з освітніми мігрантами, яка спрямована на забезпечення ефективності їхньої соціалізації.

Під час реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів необхідною умовою є координація соціально-виховного впливу освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти і соціокультурного простору сучасної України: організація зустрічей іноземних студентів і представників українського соціокультурного простору (медичними працівниками, представниками правоохоронних органів, Державної міграційної служби, працівниками банків, працевлагоджувачами), відвідування театрів, музеїв, проведення тематичних екскурсій («Опішнянська кераміка», «Петриківський розпис», «Гоголеве і Диканька», «Софіївка — парк кохання», «Музей народної архітектури та побуту Пирогово», «Буцький каньйон», «Легенди Запорізької Січі, острів Хортиця», «Зміїв — місто легенд», «Люботин — край озер», «Слобожанське весілля»), які стають для освітніх мігрантів «місцями пам'яті».

Саме робота з цими «місцями пам'яті» допомагає ефективніше реалізувати соціально-педагогічний супровід соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України. Екскурсії в Святогірськ, Ізюм, Чугуїв, Львів, Одесу, Чернігів, Київ, у музеї Харкова (історичний музей, художній музей, галерея ім. С. Васильківського, музей видатних харків'ян ім. К. Шульженко, музей природи, галерею «Бузок», галерею візуальних мистецтв «АВЕК», виставкову галерею «Маестро», «Ландау-центр», «Єрмілов-центр», музей народного мистецтва Слобожанщини, етнографічний музей «Українська Слобода», Харківський літературний музей тощо) також сприяють розширенню знань про українську культуру, формування позитивного ставлення до України, забезпечують освітнім мігрантам емоційну комфортність у новому соціокультурному просторі.

Освітні мігранти беруть активну участь у регіональних комеморативних практиках, які проводяться в місті, зокрема в Харківському міжнародному марафоні, який проходить пам'ятними місцями Харкова (Сумською, Пушкінською вулицями, проспектом Науки, парками імені М. Горького й імені Т. Шевченка, майданом Конституції і Архітекторів). Також освітні мігранти разом з кураторами, соціальними педагогами долучаються до комеморацій: фестивалю бальних танців «Харківський вальс», міського фестивалю студентської художньої самодіяльності «Студентська весна», фольклорного фестивалю «Великодні візерунки», щорічного Міжнародного фестивалю «Французька весна», фестивалю

«Miss Kharkiv International», фестивалю грецької культури, фестивалю «Британський театр в кіно», фестивалю традиційного мистецтва Слобожанщини «Покуть», фестивалю «Вертеп-Фест», Міжнародного фестивалю іноземних студентів і громадян, Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї», арт-фестивалю молодіжних проєктів «NonStopMedia», культурної акції «Ніч музеїв», музичного вечора «Ніч в опері», карнавалу культур народів світу.

Комеморативні практики — це повторення соціально значущих дій, інтерпретація історичних фактів і конструювання несуперечливої картини минулого та сьогодення України як країни навчання. Комеморативні практики — свідоме виробництво й повторення інтерпретацій історичної та культурної дійсності й дій з приводу її актуалізації.

Висновки. Таким чином, результати дослідження свідчать, що використання комеморативних практик під час реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації освітніх мігрантів позитивно впливає на успішність їхньої соціалізації, сприяє розвитку соціальності, забезпечує комфортність перебування в соціокультурному просторі сучасної України, що, водночас, є важливим фактором підвищення якості професійної підготовки освітніх мігрантів.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розробку методичних рекомендацій з використання комеморативних практик під час роботи із освітніми мігрантами.

Список посилань

- Антонова, К. В. (2012). Особливості соціалізації іноземних студентів у вищих медичних закладах України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 20, 91–95.
- Грищенко, Н. А. (2012). Особливості соціалізації іноземних студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 5 (240), с. 192–196.
- Зозуля, І. Є. (2012). *Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів* (Дис. ... канд. пед. наук). Вінницький національний технічний університет. Вінниця.
- Іноземні студенти в Україні: статистичні дані, 2019 р.* (2019). О. О. Шаповалова, О. М. Белік. (Укл.). Київ.
- Масюк, З., Атонів, О. (2018). Соціалізація іноземців засобами української мови як лінгвістична проблема. *Мова і суспільство*, 9, с. 14–20.
- Мохаммад, Л. Ф. (2012). *Соціокультурні чинники соціалізації іноземних студентів (на матеріалі ВНЗ Запоріжжя)* (Автореф. дис. ... канд. соціол. наук). Класичний приватний університет. Запоріжжя.
- Мудрик, А. В. (2006). *Социализация человека: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Академия.

- Нора, П. (1999). *Франция-память*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Assmann, J., Hölsche, J. (1988). Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, p. 9–19.

References

- Antonova, K. V. (2012). Specific features of foreign student's socialization in higher medical institutions of Ukraine. *Bulletin of the Olexander Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Science*, 20, 91–95. [in Ukrainian].
- Gryshchenko, N. A. (2012). Features of socialization of foreign students of higher educational institutions. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 5 (240), 192–196. [in Ukrainian].
- Zozulia, I. E. (2012). *Multicultural education of international students of higher technical educational establishments* (Thesis.... Pedagogical Sciences). Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa. [in Ukrainian].
- International students in Ukraine: *statistics*, 2019 (2019). O. O. Shapovalova, O. M. Belik (Ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
- Matiuk, Z., Antoniv, O. (2018). Socialization of foreigners by means of Ukrainian language. *Language and Society*, 9, 14–20.
- Mohamad, L. F. (2012). *Sociocultural factors of socialization of international students (the case of universities in Zaporozhzhia)* (Author's thesis... Candidate of Sociological Sciences). Classical private university. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
- Mudryk, A. V. (2006). *Socialization of man: textbook*. Higher student allowance training routine. Moscow: Academy. [in Russian].
- Nora, P. (1999). *France-memory*. St. Petersburg: S.-Petersburg Publishing House. Univ. [in Russian].
- Assmann, J., Hölsche, J. (1988). Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 9–19. [in Deutsch].

Надійшла до редколегії 03.12.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.03

УДК 316. 28: 378

Н. Р. Барабанова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри журналістики, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса

proffice@ukr.net

https://orcid.org/0000-0001-5480-2605

Ю. А. Грушевська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса

yulia.hrushevskaya@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-8598-1711

МОДЕЛЮВАННЯ СТАНДАРТІВ ВЗАЄМОДІЇ В НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ¹

Розглянуто проблему відсутності у студентів ЗВО правильних уявлень про професійну етику, її соціально-ділові компоненти, інваріантні до будь-якої сфери професійної комунікативної діяльності. Проаналізовано програми навчальних дисциплін напряму «соціальні комунікації». Виявлено необхідність виділення більшої кількості годин на теми, що стосуються навчально-професійної етики. Запропоновано систему моделювання стандартів навчально-професійної комунікації для розвитку соціально-комунікативної компетентності студентів.

Ключові слова: *професійна етика, стандарти взаємодії, навчально-професійна комунікація, моделювання типових ситуацій.*

Н. Р. Барабанова, кандидат педагогических наук, доцент кафедры журналистики, Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса

Ю. А. Грушевская, кандидат филологических наук, доцент кафедры журналистики, Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса

МОДЕЛИРОВАНИЕ СТАНДАРТОВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СФЕРЕ: ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Рассмотрена проблема отсутствия у студентов вузов правильных представлений о профессиональной этике, ее социально-деловых компонентах, инвариантных к любой сфере профессиональной коммуникативной деятельности. Проанализированы программы учебных дисциплин направления «социальные коммуникации». Выявлена необходимость выделения большего количества часов на темы, касающиеся учебно-профессиональной этики. Предложена система моделирования стандартов учебно-профессиональной коммуникации для развития социально-коммуникативной компетентности студентов.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключевые слова: профессиональная этика, стандарты взаимодействия, учебно-профессиональная коммуникация, моделирование типичных ситуаций.

N. Varabanova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Journalism, National University «Odessa Law Academy», Odessa

Yu. Hrushevskya, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Journalism, National University «Odessa Law Academy», Odessa

MODELING THE STANDARDS OF INTERACTION IN THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL FIELD: ETHICAL ASPECT

The article addresses the problem of the lack of correct comprehension of professional ethics and its socio-business basis among university students. The expediency of assigning in the curriculum more hours to classes dealing with the acquaintance of the standards of educational and professional interaction is given. **The aim of the study** is to analyze the typical situations of educational and business communication, the unification of the components of the model of professional ethics standards.

Research methodology. The methods are in agreement with the invariance principles of components of social and business communications for any sphere of professional activity.

Results. The views of various authors on the problems of the formation of professional ethics skills in a university were analyzed and generalized. The following provisions for the further development of the study are identified: socio-communication aspect of the professional competence of a specialist must necessarily include the ethical standards of professional communication; models of standard social and business situations can be considered necessary for mastering already in the first year of the university in the program of Professional Ethics;

the draft list of standards for educational and professional ethics must be started with typical “student-teacher” communication situations.

The practical significance. The results of the study can be used in the development of curricula and lectures by teachers-methodologists, as well as practitioners for the formation / development of communicative competence of specialists of various profiles.

Keywords: *professional ethics, standards of interaction, educational and professional communication, modeling of typical situations.*

Постановка проблеми. Головний постулат компетентнісного підходу до розробки освітніх програм для ЗВО – підготовка фахівців до здійснення соціально-ділових комунікацій у різних сферах життєдіяльності.

Розробляючи програми дисциплін, що поетапно вводяться в навчальний процес майбутніх фахівців з реклами і PR, ми дійшли висновку щодо доцільності виділення більшої кількості годин на теми, які стосуються професійної етики. Це зумовлено тим, що формування норма-

тивних стандартів спілкування в ситуаціях професійної діяльності слід починати вже на етапі підготовки в навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Почасти означена проблема розглядалася в попередніх дослідженнях (Барабанова, 2012), але для повного осмислення і розробки проекту впровадження питань професійної етики в програми дисциплін у ЗВО слід узагальнити думки різних авторів, уніфікувати наведені ними правила навчального та професійного етикету, змоделювати загальні стандарти, інваріантні до різних сфер професійної діяльності. Такі автори, як І. І. Зарецька, Л. А. Введенська, І. С. Іванова, І. П. Кошева, В. І. Курбатов, Л. Г. Павлова, А. П. Панфілова, Г. Г. Почепцов, Т. І. Холопова та ін. у своїх розвідках аналізували певні аспекти цієї проблеми. Водночас єдиної концепції моделювання стандартів професійної етики, необхідних для введення в навчальні програми, поки не існує.

Мета статті. Метою нашого дослідження, частково представленого в цій статті, є моделювання стандартів комунікації у сфері навчально-професійної взаємодії. Засвоєння стандартів, інваріантних до ситуацій спілкування в різних сферах діяльності, на нашу думку, підготує майбутніх фахівців до професійного і ділового спілкування, розвине їхню соціально-комунікативну компетентність.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сайті «Професійна етика» ми знаходимо достатньо переконливе підтвердження положення, згідно з яким «Професійна етика має значення, насамперед, для професій, об'єктом яких є людина. Там, де представники певної професії, в силу її специфіки, перебувають в постійному або навіть безперервному спілкуванні з іншими людьми, існують специфічні моральні кодекси людей цих професій і спеціальностей» (*Професійна етика*).

Метою дисципліни «Професійна етика», яка сьогодні введена в програми багатьох українських ЗВО, є опанування студентами теоретичних знань та практичних навичок дотримання етичних принципів та норм майбутньої професії. Однак перелічуючи завдання дисципліни, автори базуються на «теоретичних основах», «фундаментальних принципах», «кодексах етики працівників», не приділяючи уваги необхідності розробки загальних мовленнєво-комунікаційних стандартів, які повинні використовувати студенти будь-яких спеціальностей.

Виконаний аналіз значної кількості ситуацій навчально-професійної та ділової комунікації дозволяє визначити набір компонентів, з яких складаються типові для цих сфер ситуації. Змістовно-сміслові моделі типових комунікативних ситуацій (ТКС) навчально-наукової сфери класифіковано нами в дисертаційному дослідженні (Барабанова, 1992). Це дозволило систематизувати предметно-змістовні і мовленнєві

параметри ситуацій навчального процесу, інваріантні до дисциплін, що вивчаються.

Сьогодні комунікативно-мовленнєва компетенція — найбільше досліджений вид компетенції щодо її складу, способів формування й оцінки. Однак аналіз реальних ситуацій навчально-професійної та соціальної взаємодії частіше здійснюється на теоретичному рівні, що не надає достатнього матеріалу для організації заходів щодо розвитку, вдосконалення цієї компетентності. А її формуванню, на жаль, не приділяється достатньої уваги в спеціальних навчальних закладах.

Проте професіограми багатьох сучасних спеціальностей, особливо тих, що належать до менеджменту, маркетингу, соціальних комунікацій, передбачають у підструктурі професійних характеристик фахівця соціально-ділову і комунікативно-мовленнєву компетентність, оскільки ці поняття тісно пов'язані з кваліфікаційними характеристиками, які зазвичай містяться в професіограмі фахівця.

Відповідно до моделі управління діяльністю, професійна діяльність складається з певного порядку вимог і очікувань щодо фахівця на робочому місці. Освітні програми та навчальні плани ґрунтуються на аналізі очікувань, які люди мають виправдати під час виконання своїх трудових обов'язків. Ці очікування ґрунтуються на вимогах законодавчої бази, яка причетна до виконуваної діяльності, вимогах, що висуваються роботодавцями, пов'язані з виконуваною роботою. У зв'язку з цим логічно долучити до змісту навчальних планів і програм повний набір вимог, що висуваються під час найму випускника на роботу.

Аналізуючи проблеми, що виникають у процесі систематизації типових ситуацій соціально-ділової комунікації, ми дійшли висновку, що вони, зазвичай, пов'язані з неможливістю конкретизувати кількість типових макро- та мікроситуацій у кожній сфері. У сфері навчально-наукової взаємодії виокремлено й описано 14 макроситуацій, здебільшого суто професійних, адже вони визначали форму та зміст компонентів професійно-ділових відносин.

Слід зауважити, що ми означили об'єкти дійсності, на які спрямовані комунікативно-мовленнєві дії фахівців у соціально-діловій взаємодії. І це не випадково. Система комунікативно-мовленнєвих дій, що реалізуються в комплексі ТКС соціально-ділових комунікацій, відображає зміст трудової діяльності (предмети обговорення), відносини між комунікантами (етикетні формули), форми та способи викладу змісту. Технології здійснення соціально-ділових контактів базуються на визначенні прийомів і методів об'єднання цих компонентів у найбільше відповідних для комунікації моделях професійної взаємодії.

Уточнюючи набір предметних компонентів соціально-ділової взаємодії, ми виходимо з таких тверджень.

Ситуації соціальної, соціально-ділової та професійно-ділової взаємодії містять набір однакових соціокомунікативних компонентів, проте не збігаються повністю.

Предметний зміст соціально-ділової комунікації, зазвичай, втілюється в такому переліку:

- система комунікацій (у конкретній організації);
- комунікативні знаки (засоби для створення та сприйняття повідомлень, зокрема знаки, мови, коди);
- документна інформація (її отримання, трансформація, створення тощо);
- професійна діяльність (її види, особливості, проблеми, результати);
- рекламно-інформаційні повідомлення (створення, отримання, аналіз);
- інтереси комунікантів (мотиви діяльності, психологічні та комунікативні настанови);
- етичні норми ділового спілкування;
- аналіз результатів комунікації тощо.

Мовленнєве оформлення предметного змісту соціально-ділової комунікації відповідає загальноприйнятим нормам, етикету мовленнєвої поведінки та втілюється в широкому діапазоні усномовленнєвих і письмовомовленнєвих жанрових різновидів літературного мовлення.

Результати наших досліджень підтверджують те, що, незалежно від сфери діяльності, у типових ситуаціях професійної взаємодії реалізуються одні й ті ж цілі.

У будь-якій сфері діяльності комунікація передусім пов'язана із засвоєнням життєвого досвіду (знань, умінь, навичок), інформаційного матеріалу, необхідного для подальшої діяльності, розвитком корпоративної та професійної культури.

У ситуації, що об'єднує виробничі та соціально-ділові контакти, визначаються засоби взаємодії суб'єктів комунікації (вербальні та невербальні дії людини щодо реалізації психологічних і комунікативних настанов).

Комунікативні настанови переводять потреби, мотиви в площину визначення необхідних для їх реалізації комунікативно-мовленнєвих дій. Кожна психологічна настанова пов'язана за змістом із комунікативною настановою, яка реалізується в одній або декількох ситуаціях взаємодії.

Ці настанови визначаються зв'язками, відносинами між комунікантами і, безумовно, впливають на вибір програми комунікативно-мовленнєвих дій.

Продовжуючи розглядати можливу систему компонентів ТКС навчально-професійної сфери, звернемо увагу на таку її властивість, як

упорядкованість безлічі елементів, зокрема формально-комунікативних засобів оформлення і вираження змісту.

Прикметними ознаками системи типових ситуацій, моделювання яких необхідне для розвитку професійно-ділової активності, вважаємо:

- наявність загального комунікативного простору та часу;
- взаємопов'язаність дій комунікантів у системі професійних/соціальних ролей;
- спільність цілей, настанов, мотивів діяльності;
- спрямованість комунікації на встановлення/підтримку професійних і ділових контактів (настанови);
- наявність загального тезауруса (однакове володіння мовленнєвими засобами комунікації);
- регламентацію етикетних норм і мовленнєвих форм спілкування.

Найбільше частотними макроситуаціями, у яких можна використати відповідні стандартизовані моделі комунікації, вважаємо такі:

1. Ситуації встановлення (підтримання) контактів: визначення місця та часу взаємодії, знайомство, представлення, повідомлення теми бесіди (інформації), інструктаж тощо.
2. Ситуації подієві: ділова зустріч, нарада, засідання, діловий візит, переговори, комерційна угода, лекція, рекламно-інформаційна акція тощо.
3. Ситуації актуалізації теми та мети зустрічі, угоди, лекції.
4. Ситуації демонстрації знань: повідомлення нової інформації, перевірка знань, перевірка сформованості умінь і навичок, характеристика рівня оволодіння знаннями, класифікація елементів знань та ін.
5. Ситуації перевірки, контролю знань та результатів дій.
6. Ситуації визначення рольових відносин комунікантів: уточнення соціального та професійно-ділового статусу, визначення етикетних норм відносин, уточнення елементів «мови спілкування» (тезауруса) тощо.

Враховуючи під час моделювання характеристики необхідних компонентів комунікаційного процесу, ми узгоджуємо їх із поняттями і визначеннями компонентів комунікації в ситуаціях реальної дійсності.

Включення у вербальне спілкування передбачає володіння комунікантами загальним кодом (мовою спілкування, тезаурусом, лексиконом). Взаєморозумінню комунікантів і ефективності комунікації сприяють також: соціальний контекст ситуації, очікування комунікантів, їхня готовність до сприйняття інформації.

Моделювання типових комунікативних ситуацій неможливе без чіткого уявлення необхідних мовленнєвих компонентів. Лінгвістичний аналіз моделей комунікативних ситуацій засвідчує наявність варіантів їхньої мовленнєвої типологізації.

Для вирішення проблеми розвитку (формування) комунікативно-мовленнєвої компетентності фахівців слід наголосити на тому, що найефективніші соціально-ділові контакти ґрунтуються на розумінні сторонами необхідності дотримання етикетних норм ділової поведінки, до яких належать і норми мовленнєвої поведінки в типових ситуаціях взаємодії (Панфілова, 2001).

Стислий виклад одного з розділів нашого посібника з ефективного спілкування ділових людей дозволяє ознайомитися з найтипівішими етикетно-мовленнєвими конструкціями, характерними для змісту соціально ділової компетентності фахівців найрізноманітнішого профілю (Барабанова, Спрінсян, 2009). Метою роботи був опис алгоритмів поведінки фахівців різного рівня в типових ситуаціях професійної діяльності та перелічення тих змістовно-мовленнєвих конструкцій, які найточніше відображають предметний зміст кожної з них. У цій роботі ми наводимо приклад втілення етикетно-мовленнєвих формул у ситуаціях встановлення/підтримання ділових контактів.

На нашу думку, незалежно від форми і умов типової комунікативної ситуації (ТКС) соціально-ділової взаємодії (переговори, нарада, ділова розмова, круглий стіл тощо), мовленнєвий зміст етикетних конструкцій завжди однаковий із позицій мовленнєвих і соціальних норм, прийнятих у суспільстві. Знайомство з цими конструкціями починається вже під час виконання практичних завдань із професійної етики на першому курсі.

Опанування засобів усної та письмової комунікації рідною та іноземними мовами є умовою професійної та соціальної успішності людини.

Обговорюючи психологічні та поведінкові характеристики індивіду, не можна забувати і про його мовленнєві уміння, нормативне використання яких є основою змістовно-сислового моделювання типових комунікативних ситуацій професійного спілкування.

Визначаючи в навчальних програмах і матеріалах, спрямованих на розвиток комунікативної компетенції фахівців, коло типових для цієї сфери ситуацій, ми уточнюємо адекватні засоби мовленнєвого оформлення.

Основні проблеми, які враховувалися нами в процесі типізації моделей ТКС навчально-професійної сфери, — конкретизація, типологізація й організація мовленнєвих дій.

Ключ до моделювання компонентів професійної компетентності ми знаходимо у взаємозв'язку мотивів спілкування, комунікативно-мовленнєвих дій і об'єктів взаємодії.

Наведемо приклад нашого бачення моделювання ситуації соціально-ділової комунікації, характерний для професійного спілкування.

Макроситуація — ділова розмова по телефону.

Мікроситуації (комунікативні акти) — вітання; виклад мети дзвінка; прийняття/неприйняття рішення про продовження розмови; актуалізація теми в діалозі; прояв бажання/небажання продовжити спілкування; прощання.

Рольові настанови учасників розмови: А — ініціатор розмови (комунікатор, адресант), Б — реципієнт. Під час розмови комуніканти можуть обмінятися ролями.

Психологічні настанови: А — бажання переконати Б у необхідності здійснення деяких взаємоузгоджених дій. Б — бажання після перших слів співрозмовника спрогнозувати доцільність подальшого спілкування.

Комунікативні настанови: А — пояснити мету дзвінка і за можливості домовитися про зустріч, переконати співрозмовника в значущості зробленої пропозиції. Б — коректно відреагувати на будь-які пропозиції, дотримуючи ділового етикету, акцентувати на умовах майбутньої зустрічі.

Етикетної-мовленнєві конструкції. Про них можна докладніше дізнатися з нашого посібника (Барабанова, Спрінсян, 2009). Загалом слід дотримувати ввічливості, не використовувати простомовленнєві звороти, правильно звертатися до співрозмовника тощо.

Для чіткішого розуміння проблеми та необхідності розробки моделей насамперед навчально-професійного спілкування наведемо приклади листів студентів викладачеві. Достатньо складно оцінити в них рівень е-mail-етикету навчально-ділової комунікації.

Приклад 1. Від кого: zajchik@gmail (без зазначення прізвища).

Тема: (без теми).

Зміст: «Ви просили сказати про завдання». (Без звернення, без привітання, без пояснення суті).

Підпис: (підпису немає).

Приклад 2. Від кого: Буся-бабуся (rudneva@ukr.net).

Тема: (без теми).

Зміст: А я можу завтра, будь ласка, не прийти?

Підпис: Маша.

Список подібних «шедеврів» можна продовжити, для яких загалом характерні: невміння позначити тему листа, відсутність коректного провдження (помилки в написанні імені або по батькові), етикетних фраз прохання або запитання, стандартної заключної фрази прощання, підпису, а іноді й самого тексту (просто прикріплено вкладення, без пояснення).

Багатьма вченими доведено, що комфортна взаємодія тісно пов'язана з комунікативно-мовленнєвою культурою особистості, що

формується в процесі набуття досвіду спілкування. Це одна з характеристик комунікативного потенціалу, тобто характеристика можливостей людини, які їй визначають якість її спілкування, зокрема навчального, ділового, професійного.

Мета нашого нового освітнього проекту — корегування програм деяких дисциплін, що вивчаються на першому курсі, з доповненням темами формування і розвитком етичних норм усного та письмового навчально-професійного спілкування. Надалі, у професійній діяльності, ці норми легко перейдуть у ситуації «підлеглий — керівник», «замовник — виконавець», «адресант — адресат ділового листування» тощо.

Висновки. Підсумовуючи основні положення статті, можна дійти таких висновків:

- соціально-комунікативний аспект професійної компетентності фахівця обов'язково має містити основні етичні стандарти навчального та професійного спілкування;
- узагальнення та уніфікація основних мовленнєво-комунікаційних моделей взаємодії допоможе розробити етикетні стандарти, інваріантні до типових ситуацій спілкування у будь-якій сфері діяльності;
- стандартні соціально-ділові ситуації визначення ролєвих відносин комунікантів, уточнення соціального та професійно-ділового статусу, визначення етикетних норм відносин, уточнення елементів «мови спілкування» слід вивчати вже на першому курсі ЗВО в програмі «Професійної етики»;
- проект переліку нових стандартів професійної етики можна започаткувати з розробки стандартів взаємодії в навчально-професійній сфері, починаючи, наприклад, зі стандартів усномовленнєвого та письмовомовленнєвого спілкування «студент-викладач».

На нашу думку, для вирішення проблеми розвитку (формування) комунікативно-мовленнєвої компетентності фахівців слід наголосити на тому, що найефективніші соціально-ділові контакти базуються на розумінні сторонами необхідності дотримання етикетних норм професійно-ділової поведінки, норм мовленнєвої поведінки у типових ситуаціях взаємодії.

Список посилань

- Барабанова, Н. Р. (1992). *Моделирование содержания обучения учебно-научному высказыванию: (подготовительный факультет, технический профиль)*. (Автореферат дис. канд. пед. наук). Институт иностранных языков. Киев.
- Барабанова, Н. Р. (2012). Соціально-ділова компетентність сучасного фахівця: проблеми розвитку та моделювання. *Вісник ХДАК: збірник наукових праць Харківської державної академії культури*, 38, 258–268.

- Барабанова, Н. Р., Спрінсян, В. Г. (2009). *Ефективна комунікація ділових людей: навч. посібник*. Одеса: Друк.
- Компетентнісний підхід до розробки стандартів вищої освіти*. Відновлено з <http://edu-mns.org.ua/nmc/49/StandVO.pdf>.
- Панфилова, А. П. (2001). *Деловая коммуникация в профессиональной деятельности: учебное пособие*. Санкт-Петербург.
- Професійна етика*. Відновлено з <http://pe.ptngu.com/index.html>.

References

- Barabanova, N. R. (1992). *Modeling the content of teaching educational scientific expression: (preparatory faculty, technical profile)*. (PhD thesis abstract) University of the Foreign languages. Kyiv. [in Russian].
- Barabanova, N. R. (2012). Socio-business competence of the modern specialist: problems of development and modeling. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 38, 258–268. [in Ukrainian].
- Barabanova, N. R., Sprinsian, V. H. (2009). *Effective communication of business people: a textbook*. Odesa: Druk [in Ukrainian].
- Competent approach to the development of higher education standards*. Retrieved from <http://edu-mns.org.ua/nmc/49/StandVO.pdf>.
- Panfilova, A. P. (2001). *Business communication in professional activities: a training manual*. St. Petersburg. [in Russian].
- Professional Ethics*. Retrieved from <http://pe.ptngu.com/index.html>.

Надійшла до редколегії 29.11.2019

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.04

УДК 378.6:008] (477.54-25) ХДАК“2017(2018”/045)

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, ректор, Харківська державна академія культури, м. Харків

rector-2@ic.ac.kharkov.ua

http://orcid.org/0000-0002-3532-7439

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури, м. Харків

nataliyanikkush@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-1168-0446

У ВИТОКІВ ВИЩОЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ)¹

Усесторонньо проаналізовано розвиток Харківської державної академії культури (ХДАК) за 90 років її існування (1929-2019 рр.). Акцентовано на вагомих здобутках освітньої, наукової, управлінської та творчо-виконавської діяльності фундатора й лідера вищої бібліотечно-інформаційної та культурологічно-мистецької освіти України. Наголошено, що ХДАК має багаторічний плідний досвід підготовки майже 50 тис. фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів в аспірантурі й докторантурі. Докладно розглянуто статистичні показники наукової продуктивності і публікаційної активності викладачів, докторантів, аспірантів, студентів. Підкреслено, що одним із вагомих досягнень ХДАК є започаткування випуску професійної періодики бібліотечно-інформаційного та культурологічно-мистецького спрямування.

Ключові слова: вища бібліотечно-інформаційна освіта, вища культурологічно-мистецька освіта, наукові школи, освітня, наукова, управлінська, творча діяльність, Харківська державна академія культури.

В. М. Шейко, доктор исторических наук, профессор, ректор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Н. Н. Кушнарєнко, доктор педагогических наук, профессор, проректор по научной работе, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

У ИСТОКОВ ВЫСШЕГО БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОГО И КУЛЬТУРОЛОГО-ИСКУССТВОВЕДЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ (К 90-ЛЕТИЮ СО ДНЯ СОЗДАНИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ КУЛЬТУРЫ)

Всесторонне проанализировано развитие Харьковской академии культуры (ХГАК) за 90 лет ее существования (1929-2019 гг.). Внимание акцентировано на важнейших достижениях образовательной, научной, управлен-

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

ческой и творческо-исполнительской деятельности fundатора и лидера высшего библиотечно-информационного и культуролого-искусствоведческого образования Украины. Сделано ударение на том, что ХГАК имеет многолетний опыт подготовки свыше 50 тыс. специалистов, научных и научно-педагогических кадров в аспирантуре и докторантуре. Тщательно проанализированы статистические данные научной продуктивности и публикационной активности преподавателей, докторантов, аспирантов, студентов. Подчеркнуто, что одним из важнейших достижений ХГАК является начало выпуска профессиональной периодики библиотечно-информационного и культуролого-искусствоведческого профиля.

Ключевые слова: *высшее библиотечно-информационное образование, высшее культуролого-искусствоведческое образование, научные школы, образовательная, научная, управленческая, творческая деятельность, Харьковская государственная академия культуры.*

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

N. M. Kushnarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE ORIGINS OF HIGHER LIS EDUCATION AND HIGHER EDUCATION IN CULTUROLOGY AND ARTS OF UKRAINE (ON THE OCCASION OF THE 90TH ANNIVERSARY OF KHARKIV STATE ACADEMY OF CULTURE)

Relevance. There is a need for a systems analysis of the history and current state of the Kharkiv State Academy of Culture (KhSAC), which is considered to be the founder and leader of higher LIS (Library and Information Science) education and higher education in culturology and arts of Ukraine within 90 years of its existence (1929-2019).

The aim of this study is to analyze the origins of higher LIS education and higher education in culturology and arts as well as the history and current state of KhSAC on the occasion of its 90th anniversary.

Research methodology. The historical milestones and present-day diverse activities of Kharkiv State Academy of Culture are studied by the means of systems, comparative and historical approaches and a problem analysis.

Results. The study deals with the ninety year history and current state of KhSAC, which is considered to be the founder and leader of higher LIS education and higher education in culturology and arts in Ukraine. Particular attention is paid to the significant achievements in educational, scientific, administrative and creative activities. The paper presents information on the organizational transformations of KhSAC, its academic staff. It includes over 75% of Doctors of Science, Candidates of science, people's artists, honored artists, honored workers of culture of Ukraine. During the years of its existence the Academy has educated about 50,000 specialists, among them over 500 international students from more than 40 countries of Europe, Asia, Africa and Latin America. The Academy offers degree programmes at Bachelor and Master levels in 16 fields of training and specialties of 7 fields of study, namely Cultural Studies, Museum Studies and Historic Preservation, Management of Socio-

Cultural Activities, Audiovisual Arts and Production, Choreography, Music Art, Performing Art, Information, Library and Archive Science, Information Systems and Technologies, Psychology, Social Work, Journalism, Tourism, Management.

Postgraduate Studies (PhD Course) and Doctoral Studies offer programmes in 4 specialities. They are as follows: Culturology, Music Art, Information, Library and Archive Science and Social Work.

The paper describes the features of KhSAC's research activities. The structure of the Academy includes Postgraduate Studies and Doctoral Studies; two specialized academic boards authorized to accept for consideration and to conduct the defence of theses competing for an academic degree of Doctor (Candidate) of Science. Two academic journals are published, namely "Kultura Ukrainy (Culture of Ukraine)" covering the current issues of culturology and art criticism, and "Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Kulury (Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture)" covering the current issues of social communications. About 10 international, all-Ukrainian and regional scientific conferences are held every year. Available to students are a library, an e-material reading room, several computer laboratories, an Internet-centre, an editorial board. The place of the Academy in the European and world professional environment is identified.

Novelty. An attempt is made to study the ninety year history and current state of Kharkiv State Academy of Culture, which is considered to be the founder and leader of higher LIS education and higher education in culturology and arts of Ukraine. Particular attention is paid to the significant achievements in educational, scientific, administrative and creative activities.

The practical significance. The main results of this study can be used by institutions of higher education in culture and arts of Ukraine for further improving academic, scientific, administrative and creative activities.

Keywords: *higher LIS education, higher education in culturology and arts, scientific schools, educational, scientific, administrative, creative activities, Kharkiv State Academy of Culture.*

Постановка проблеми. Харківська державна академія культури — провідний заклад вищої освіти галузі культури і мистецтв України, фундатор і лідер вітчизняної бібліотечно-інформаційної та культурологічно-мистецької освіти — у 2019 році відзначає свій 90-річний ювілей. У цьому сенсі особливого значення набуває аналіз найважливіших векторів історії та сьогодення ХДАК, висвітлення її вагомих здобутків в освітній, науковій, управлінській та творчій діяльності.

Мета статті — здійснити системне висвітлення 90-річної історії та сьогодення Харківської державної академії культури — фундатора й лідера вищої бібліотечно-інформаційної та культурологічно-мистецької освіти України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Діяльність Харківської державної академії культури висвітлена в публікаціях А. П. Виноградова, В. Т. Витяжкова, І. О. Давидової, О. І. Євсєєва, М. М. Каністратенка,

Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник, В. М. Шейка та ін. (1-23). Однак повного висвітлення 90-річної історії та сьогодення ХДАК ще не було.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харківська державна академія культури виникла на підвалинах реорганізованої в 1921 р. академії теоретичних знань, у складі якої функціонував Харківський інститут народної освіти, де діяв один із головних його факультетів — політосвіти (1925 р.), який у 1929 р. за Постановою Раднаркому України перетворено на Харківський інститут політичної освіти з трьома факультетами: бібліотечним, музейно-екскурсійним і шкільної роботи. У 1935 р. інститут набув статусу українського бібліотечного, а в 1964 р. — Харківського державного інституту культури. 8 червня 1998 р., згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 818, на базі ліквідованого Харківського державного інституту культури (ХДІК) створено Харківську державну академію культури (ХДАК). 10 вересня 2019 р. ХДАК святкує свій 90-річний ювілей. За цей час академія стала не лише першопрохідцем у розбудові державної вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, а й лідером цієї освітньо-наукової сфери. Її викладачі закладали підвалини, визначали стратегічні шляхи розвитку багатьох освітніх, наукових напрямів, спеціальностей, навчальних дисциплін. Це — плеяда видатних вітчизняних науковців, визнаних учених, чий знання, досвід, талант та наукові досягнення зміцнювали науковий потенціал держави, фундавали основи подальшого розвитку освіти, культури, мистецтва, суспільства.

Сьогодні академія — це потужний, сучасний, елітний, інноваційний заклад вищої освіти культурологічно-мистецького та гуманітарно-інформаційного спрямування, відомий своїми освітніми, науковими і мистецькими здобутками далеко за межами України. Головне кредо ХДАК — духовність, освіта, наука, творчість, інновації.

Залишаючись упродовж тривалого часу єдиним в Україні закладом вищої освіти, який забезпечував сферу культури й мистецтва висококваліфікованими кадрами, ХДАК стала фундатором вищої бібліотечної і культурологічної освіти в Україні. Тут здійснювалась підготовка культурно-освітніх, бібліотечних, музейних, інформаційних фахівців, котрі успішно працювали в культурних і мистецьких закладах усіх регіонів України та в багатьох союзних республіках СРСР. Функціонували консультативні пункти в Києві, Львові, Одесі, Сімферополі. На базі її філії виник Київський державний інститут культури (нині — Київський національний університет культури і мистецтв). ХДАК перебувала у витоків ще одного інституту культури України — Рівненського. Сьогодні майже половина працівників сфери культури України — це випускники академії.

Закладені в перші роки існування ЗВО традиції освітньої і наукової діяльності сприяли розквіту яскравих особистостей викладачів, педагогів-наставників, учених, котрі звеличували академію, зробили значний внесок не лише в її освітньо-науковий потенціал, а й у розбудову підвалин галузевої науки і вищої освіти України загалом.

ХДАК першою в Україні створила надійне теоретичне підґрунтя та розпочала підготовку документознавців — менеджерів інформаційних систем, соціальних педагогів, менеджерів культурно-дозвіллевої діяльності, культурологів, викладачів історії та теорії культури, істориків-музеезнавців. В академії створено перший в Україні факультет підвищення кваліфікації працівників культури, за роки існування якого тут підвищили кваліфікацію майже 5 тис. викладачів училищ культури України, Молдови, Середньої Азії.

Високий авторитет академії творили щоденна цілеспрямована праця та спільне прагнення до нових звершень усього її творчого колективу — від професора до студента.

За роки існування академія підготувала майже 50 тис. висококваліфікованих фахівців, зокрема понад 500 іноземних громадян з більше ніж 40 країн Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Її випускники — головна гордість академії, вони успішно працюють за фахом не лише в нашій країні, а й за кордоном. Кожний другий працівник сфери культури і мистецтв — вихованець ХДАК.

Понад одна тисяча випускників ХДАК удостоєна урядових нагород, двоє — Г. Балицький та І. Філіповський — звання Героя Радянського Союзу. Близько 150 випускників мають державні почесні звання, серед яких: дійсний член Національної академії мистецтв України В. Шейко; народні артисти України А. Мамченко, Ю. Чемеровський, Д. Остапенко, Н. Шестакова, В. Рожок; заслужені артисти України М. Рачинський, В. Плескунов, Т. Толейчук, О. Сокіл, Ф. Лостовський, В. Цицирев, С. Орлова та ін.; заслужені діячі мистецтв України В. Шейко, Ю. Старченко, Є. Бортник, В. Ірха, В. Білецька, Л. Корольова, М. Линник, О. Настаченко та ін.; заслужені працівники культури України Н. Кушнарєнко, О. Літвінов, Т. Логінова, К. Островська, В. Бугайова, В. Хільченко, В. Ракитянська, Т. Семистяга, В. Целінський, В. Медведєва, В. Загуменна, К. Шердиць, Л. Незнамова, В. Ярошик та ін.; заслужений художник України В. Грицаненко; поетеса, член Спілки письменників України Н. Супруненко тощо.

В академії працювали відомі діячі культури і мистецтв: народні артисти України В. Лукашов, О. Літвінов, Ю. Чемеровський; заслужені артисти України М. Терещенко, С. Кошачевський, В. Сухарева, заслужені діячі мистецтв Д. Остапенко, Л. Скибневський, В. Курисько,

Є. Стунгурова, Є. Конопльова, Я. Скибинський, І. Польський, М. Ентін, О. Шишкіна, М. Розін, В. Цветков та ін.; заслужений працівник культури України М. Каністратенко та ін. Маючи значний досвід практичної і наукової діяльності, вони доклали значних зусиль у розбудову вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти України.

Славу і здобутки будь-якого ЗВО визначають особистості, професіонали. Кадрова політика — один зі стратегічно важливих напрямів діяльності ХДАК. Сьогодні тут сформовано виокваліфікований склад науково-педагогічних працівників.

30 років ХДАК очолює ректор В. Шейко — доктор історичних наук, професор, дійсний член Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, повний кавалер ордена «За заслуги», один із найавторитетніших і найпродуктивніших учених-культурологів, праці якого мають найвищий рівень цитування. Ще в 1989 р. на альтернативних засадах його вперше було обрано керманічем ХДАК, у травні 2017 р. відбулися чергові вибори, де він знову отримав повну підтримку колективу.

Значним є ректорський корпус академії: перший проректор — Ю. Лошков, професор, доктор мистецтвознавства; проректор з навчальної роботи — І. Сташевська, професор, доктор педагогічних наук, заслужений діяч мистецтв України; проректор з наукової роботи — Н. Кушнарєнко, професор, доктор педагогічних наук, заслужений працівник культури України; проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків — О. Білик, доцент, доктор педагогічних наук; проректор з господарської роботи — М. Скрицька.

Високу якість освітньо-наукового, творчо-виконавського та виховного процесу в академії забезпечують 7 факультетів, 26 кафедр, Центр міжнародної освіти і співробітництва, Центр безперервної освіти, підготовчі курси, бібліотека.

Деканами факультетів є висококваліфіковані фахівці, відомі своїми науковими і творчими здобутками далеко за межами України: факультет культурології очолює О. Кравченко, професор, доктор культурології; соціальних комунікацій — А. Соляник, професор, доктор педагогічних наук; кіно-, телемистецтва — З. Алфьорова, професор, доктор мистецтвознавства; музичного мистецтва — Т. Большакова, професор, заслужений діяч мистецтв України; хореографічного мистецтва — Б. Колногузенко, професор, народний артист України; театрального мистецтва — І. Борис, доцент, заслужений діяч мистецтв України; управління та бізнесу — В. Степанов, професор, доктор наук з державного управління.

Високим є кадровий потенціал завідувачів кафедр ХДАК, який складають 14 докторів наук, професорів та 9 кандидатів наук, доцентів, що становить 92,3 % від їх складу. Так, кафедрі менеджменту і адміністрування очолює А. Дегтяр, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки та техніки України; інформаційних технологій — Г. Асєєв, доктор технічних наук, професор; журналістики — В. Маркова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор; інформаційної, бібліотечної та архівної справи — І. Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор; психології та педагогіки — А. Большакова, доктор психологічних наук, професор; туристичного бізнесу — Л. Божко, доктор культурології, доцент; теорії та історії музики — О. Рощенко, доктор мистецтвознавства, професор; фортепіано — О. Скларов, професор, заслужений діяч мистецтв України; історії, музеєзнавства та пам'ятокознавства — А. Щербань, доктор культурології; народних інструментів — А. Шашевський, доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України; майстерності актора — А. Кікоть, доктор культурології, професор; мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства — С. Рибалко, доктор мистецтвознавства, професор; філософії та політології — В. Лисенкова, доктор філософських наук; режисури — С. Гордєєв, професор, заслужений діяч мистецтв України.

У ХДАК успішно працюють 130 кандидатів наук, доцентів, 58 докторів наук, професорів. Науковий ценз науково-педагогічних працівників ХДАК складає понад 70 %, що значно вище середнього показника по Україні. На штатних засадах в академії працюють близько 30 викладачів, котрі мають державні почесні звання: народні артисти України, заслужені діячі мистецтв України, заслужені артисти України, заслужені працівники культури України, заслужений художник України, заслужений діяч науки та техніки України, заслужений журналіст України. 8 викладачів і 14 студентів ХДАК є членами Харківського відділення Національної спілки журналістів, З. Алфьорова, А. Алфьоров, В. Миславський — члени Національної спілки кінематографістів України та ін.

Сотні викладачів та студентів академії стали лауреатами міжнародних і державних конкурсів, фестивалів. Вагомі освітні і наукові здобутки дозволили ЗВО в 1998 р. набути статусу академії. Це дозволило активно реалізувати стратегію формування гнучкої інноваційної освітньо-наукової системи для підготовки професіоналів, особистісного розвитку, наукових досліджень та мистецьких заходів, системи, адекватної вимогам інформаційного суспільства, яке потребує технологічно розвинутої інтелектуальної еліти України, що відповідає потребам національ-

ного і міжнародного ринків праці, інтегрованої у світовий освітньо-науковий простір та орієнтованої на демократичні цінності.

З набуттям нового статусу ХДАК значно розширює спектр освітньої діяльності, підвищує якість освітніх послуг. Здійснюється підготовка фахівців вищої кваліфікації (бакалаврів і магістрів) за 16 освітніми напрямами і спеціальностями 7 галузей знань: соціальна педагогіка, культурологія, музейна справа й охорона пам'яток історії та культури, народна художня творчість, документознавство та інформаційна діяльність, менеджмент соціокультурної діяльності, театральне мистецтво, хореографія, кіно-, телемистецтво, музичне мистецтво, реклама та зв'язки з громадськістю, менеджмент, туризм, медіа-комунікації, управління інноваційною діяльністю. Харківські вчені працюють над новими концепціями вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти, в основу яких покладено розширення професійної сфери та задіяння випускників академії, якісне та змістовне оновлення навчальних планів та програм, запровадження новітніх інформаційних технологій.

Нині освітньо-науковий процес проводиться за 8 галузями знань: 02 «Культура і мистецтво», 03 «Гуманітарні науки», 05 «Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 07 «Управління та адміністрування», 12 «Інформаційні технології», 23 «Соціальна робота», 24 «Сфера обслуговування» та за 14 спеціальностями: 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», 024 «Хореографія», 025 «Музичне мистецтво», 026 «Сценічне мистецтво», 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство», 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 126 «Інформаційні системи та технології», 034 «Культурологія», 053 «Психологія», 061 «Журналістика», 073 «Менеджмент», 231 «Соціальна робота», 242 «Туризм». Навчання студентів здійснюється за 25 освітньо-професійними програмами: фундаментальна та прикладна культурологія; менеджмент культури; реклама та зв'язки з громадськістю в соціокультурній сфері; соціальна та культурна журналістика; менеджмент і бізнес-адміністрування; туризмознавство; бібліотекознавство та інформаційно-аналітична діяльність; інформаційна та документаційна діяльність; інфокомунікації в документно-інформаційній діяльності; культурна спадщина та пам'яткоохоронна діяльність; психологія; оркестрові, духові та ударні інструменти; народний спів; народні інструменти; хорове диригування; музичне мистецтво естради; естрадний спів; режисура естради та масових свят; акторське мистецтво драматичного театру і кіно; режисура телебачення; телерепортерство; оператор телебачення; народна хореографія; сучасна хореографія; бальна хореографія.

ХДАК з 2016 р. здійснює підготовку кадрів на третьому (освітньо-науковому) рівні докторів філософії з 4-х наукових галузей і спеціальностей: галузь знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 034 «Культурологія»; галузь знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальностями 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і 025 «Музичне мистецтво»; галузь знань 23 «Соціальна робота» за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Зосереджено увагу на розробленні кафедрями якісно нових навчальних планів, навчально-методичних комплексів, забезпеченні вільного доступу до них студентів.

У ХДАК системно здійснюється наукова діяльність, результати якої перевіряються в студентських аудиторіях, оприлюднюються в наукових монографіях, статтях, доповідях на наукових форумах, в авторських програмах, підручниках, навчальних посібниках, інноваційних наукових та освітніх методиках тощо. Забезпечується доступ усіх суб'єктів освітньо-наукового процесу до наукового контенту в усіх його форматах: нонелектронному та електронному. Освітня й наукова діяльність у ХДАК — це взаємопов'язані системи. Академія має громадське визнання результатів досліджень, високий освітянський та науковий авторитет, який об'єднує творчу ініціативу науковців відповідних наукових напрямів.

В академії створено міцну наукову інфраструктуру. Тут успішно діють аспірантура, докторантура, дві спеціалізовані вчені ради з правом захисту докторських (кандидатських) дисертацій; виходять друком два збірники наукових праць «Культура України» та «Вісник Харківської державної академії культури», визнані МОН України як фахові наукові видання з культурології, мистецтвознавства та соціальних комунікацій; розробляються дві фундаментальні та більше десяти прикладних НДР; науково-педагогічними працівниками активно студіюються докторські, кандидатські дисертації, монографії, підручники, навчальні посібники; зростає публікаційна активність та індекс цитувань їхніх праць; підвищується авторитет міжнародних і всеукраїнських наукових форумів, які проводяться на базі ХДАК; функціонують авторитетні наукові і мистецькі школи; здійснюється підтримка наукових досліджень бібліотекою, електронною читальною залом, редакційно-видавничим відділом, комп'ютерним центром та ін.

Наукова інфраструктура ХДАК надає належні умови для ефективного функціонування системи наукових досліджень, орієнтування на успішне розроблення її вченими та молодими науковцями довгострокових фундаментальних і прикладних досліджень, що відбивають сучасні напрями розвитку галузевої науки, забезпечують розвиток наукового потенціалу академії. Нині в ХДАК успішно студіюють дві

фундаментальні державні НДР: «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти» (наук. кер. – В. Шейко) та «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку» (наук. кер. – А. Соляник), зареєстровані в УкрІНТЕІ.

Академія має багаторічний плідний досвід підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в аспірантурі й докторантурі. Ще восени 1931 р. вперше в Україні на базі ВУКО відкрито аспірантуру при кафедрі бібліотекознавства. У 1936 р. розширено кількість спеціальностей: методика роботи з читачем, література для дітей і бібліографія. Наказом Наркомосу УРСР від 7 грудня 1938 р. «Про бібліотекознавчу аспірантуру» при Українському бібліотечному інституті поновлено аспірантуру з проблем бібліотекознавства. Таким чином, ХДАК є піонером підготовки наукових кадрів галузевого напрямку через аспірантуру. Набутий досвід використано в наступні роки: у 1994 р. у ХДІК відкрито аспірантуру з теорії та історії культури; бібліотекознавства та бібліографії; інформаційних систем і процесів; музеєзнавства, консервації, зберігання культурних цінностей; економічної теорії та історії економічної думки; соціальної педагогіки. У 1995 р. започатковано докторантуру з теорії та історії культури; бібліотекознавства та бібліографії; інформаційних систем і процесів.

З початку 2015 р. у ХДАК діє аспірантура з 9 наукових спеціальностей: 26.00.01 «Теорія та історія культури», 26.00.04 «Українська культура», 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство», 27.00.02 «Документознавство, архівознавство», 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», 17.00.03 «Музичне мистецтво», 17.00.02 «Театральне мистецтво», 13.00.05 «Соціальна педагогіка», 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки»; докторантура – з 5 спеціальностей: 26.00.01 «Теорія та історія культури», 26.00.04 «Українська культура», 27.00.02 «Документознавство, архівознавство», 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», 17.00.03 «Музичне мистецтво».

Згідно з наказами МОН України від 18.05.2016 р. № 523 та 26.10.2017 р. № 216-л «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні», роботу аспірантури ХДАК ліцензовано за новими спеціальностями: 034 «Культурологія»; 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; 231 «Соціальна робота»; 025 «Музичне мистецтво».

За роки існування аспірантури і докторантури тут навчалося понад 500 аспірантів і 60 докторантів, більшість з яких (85 %) захистили кандидатські і докторські дисертації. Лише за останні 5 років тут підвищили свою кваліфікацію 122 аспіранти (зокрема 28 іноземних громадян) та 16 докторантів, суттєво посиливши науковий потенціал України.

За профілем академії функціонують дві спеціалізовані вчені ради: Д 64.807.01 за спеціальностями «Теорія та історія культури», «Українська культура» (терміном на три роки) (2020 р.); Д 64.807.02 за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (терміном на три роки) (2022 р.).

Спеціалізовані вчені ради в ХДІК створено ще в 1990-і рр. Постановою ВАКУ України від 07.04.1994 р. затверджено першу спецраду для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук з мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.08 «Теорія та історія культури». 04.07.1994 р. затверджено другу спецраду, якій дозволено проводити захисти докторських дисертацій зі спеціальності 05.25.05 «Інформаційні системи і процеси (технічні науки)». Коло спеціальностей згодом розширювалося. Так, 29.12.1997 р. створено спецраду з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями 05.13.06 «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології (у галузі технічних наук)»; 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство (у галузі педагогічних наук)». Кожні 2–3 роки спецради успішно перереєструвалися в МОН України. За роки їх існування захищено 42 докторських і 183 кандидатських дисертацій.

Вагомим індикатором наукової продуктивності викладачів є невинне зростання кількості захищених під їхнім керівництвом докторських і кандидатських дисертацій, публікаційна активність аспірантів, докторантів, студентів. За останнє п'ятиріччя викладачами академії захищено 20 докторських і понад 30 кандидатських дисертацій. За цей період опубліковано 50 монографій, 1,5 тис. наукових статей, 35 наукових збірок, понад 70 підручників та навчальних посібників. Підготовлено та видано майже 600 науково-методичних розробок і програм навчальних курсів, що активно використовуються в освітньо-науковому процесі. Спостерігаються суттєве зростання потоку наукових публікацій, поглиблення фундаментальності досліджень, розширення їхнього тематичного діапазону, висока продуктивність генерування нового наукового знання з багатьох невіршених проблем культурології, мистецтвознавства, соціальних комунікацій, менеджменту та ін., відкриття нових наукових напрямів.

Важливою умовою результативності науково-дослідної роботи є участь викладачів та молодих науковців у рейтингових конференціях, публікація статей у журналах і наукових збірниках із високим імпаکت-фактором. Одна третина публікацій викладачів друкується на терені наукових і освітніх установ Європи та США культурологічно-мистецького та інформаційного профілю.

Щорічно в академії проводяться десятки міжнародних, всеукраїнських наукових конференцій, конкурсів, фестивалів, круглих столів, майстер-класів, тренінгів тощо. Серед найавторитетніших можна назвати: міжнародні наукові конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини», всеукраїнські — «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», «Герменевтика в науках про дух», «Туризм і глобальні проблеми сучасності», «Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті» та ін. У травні 2013 р. на базі ХДАК уперше в Україні проведено Міжнародний симпозіум з питань культурно-мистецької освіти, який зібрав понад 100 професіоналів з 8-ми країн світу: США, Франції, Німеччини, Данії, Китаю, Литви, Польщі, Росії.

На базі ХДАК сформувались та успішно розвиваються наукові, науково-педагогічні і творчо-мистецькі школи. Перші наукові школи (НШ), ушлявлені колективи фахівців, котрі працюють в одному напрямі досліджень під керівництвом відомого вченого, яких об'єднує спільність підходів до вирішення наукових проблем, стиль роботи, мислення, ідеї та методи їх реалізації, з'явилися ще в 1930-і рр. Однак найбільш активний період їхнього становлення та розвитку припадає на другу половину ХХ ст. Серед сучасних наукових об'єднань ХДАК найрезультативнішими є НШ В. Шейка, М. Дяченка, Н. Кушнарєнко, А. Рижанової, Л. Філіпової, А. Соляник, І. Польської, А. Дегтяря, О. Роценко, І. Давидової, Ю. Лошкова та ін.

Науково-педагогічні і творчо-виконавські школи ХДАК продовжують розвиватися, зберігаючи традиції, закладені попередниками, відкриваючи та інтегруючи в кластери нові напрями досліджень, розробок, починань. Сьогодні це школи: культурології, теорії та історії культури, української і світової культури; мистецтвознавства, театрального, музичного, хореографічного, аудіовізуального мистецтва; бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документології, соціальних комунікацій, соціальної педагогіки та ін. Наукова робота в академії тісно пов'язана з творчістю. Харківська мистецька школа посідає гідне місце в художньо-творчому просторі України. У ХДАК упродовж тривалого часу сформувалися численні мистецькі школи за напрямками: хореографічний, музичний, сценічний, аудіовізуальний та ін., які очолюють визнані митці, котрі мають особисті вагомі творчі досягнення, почесні звання («Народний артист України», «Заслужений діяч мистецтв України», «Заслужений артист України», «Заслужений працівник культури України»), об'єднують когорту учнів і послідовників. Серед них: народні артисти України Б. Колногузенко, К. Шаша; заслужені діячі мистецтв України І. Борис, С. Гордєєв, О. Скларов; заслужена артистка України Л. Кудрич та ін.

У ХДАК упродовж 90-річного функціонування склалися сталі традиції організації науково-дослідницької діяльності студентів як у межах випускових кафедр, факультетів, так і в академії загалом. Наукова робота студентів пов'язана з основними науковими напрямами кафедр, факультетів, залученням їх до участі в опрацюванні двох фундаментальних та багатьох прикладних загальноакадемічних НДР, що надає їм можливості безпосередньо працювати зі своїми науковими наставниками, долучатися до наукової школи свого керівника та його учнів. Це підвищує ефективність наукової підготовки студентів, сприяє формуванню наукової спрямованості, стимулює до якісного виконання наукових досліджень.

Студенти ХДАК беруть активну участь у щорічних внутрішньо-академічних, всеукраїнських олімпіадах за основними напрямами підготовки, у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук з таких галузей: культурологія; мистецтвознавство; соціальні комунікації; видавнича справа та редагування; документознавство, архівознавство; педагогічна та вікова психологія; корекція та соціальна педагогіка; туризм; адміністративне право, фінансове право, інформаційне право; державне управління та ін. Упродовж тривалого часу ХДАК була базовим закладом вищої освіти конкурсу в галузі документознавства та інформаційної діяльності. Про високий рівень підготовки студентів свідчать призові місця, які вони регулярно посідають на всеукраїнських олімпіадах і конкурсах студентських наукових робіт.

У студентській науці чільне місце відводиться творчо-виконавській роботі. В академії функціонують понад 20 творчих колективів за професійним спрямуванням студентів, клубів, гуртків за інтересами: всевітньовідомий театр народного танцю «Заповіт», театр сучасного танцю «ЕСТЕТ», ансамбль бального танцю, театр-студія «ЕКМАТЕДОС», Учебний театр «Академія», театр естрадної пісні «СТЕП»; оркестри: естрадно-симфонічний, оркестр камерної музики «ACADEMUS», оркестр народних інструментів «Vivo», духових інструментів; хори — академічний, український народний; ансамбль скрипалів «Vivat, Akademia!», ансамбль народної музики «Стожари», інструментальне тріо «Цим-Бан-До»; фольклористичний гурт «Фарби»; джазовий оркестр «Біг Бенд», ансамбль народних інструментів «Посіпаки», фольклорний ансамбль «Лада», «Магніфіка», ансамбль гітаристів, ансамбль «SYMBOL STREAM»; студентська репортерська майстерня, фотоклуб та ін. Понад 300 студентів академії стали переможцями міжнародних, всеукраїнських, регіональних конкурсів і фестивалів. Творчі колективи академії відомі не лише в місті і країні, а й у багатьох країнах світу.

Популярними серед студентської молоді є щорічні наукові конференції, що проводяться на базі ХДАК: Міжнародна науково-практична конференція молодих учених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини», Всеукраїнська науково-теоретична конференція молодих учених «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» та ін. Студенти є членами редколегії та активними дописувачами газети ХДАК «Бурсацький узвіз». Щорічно вихованці академії друкують понад 300 публікацій.

Кращі студенти-випускники, котрі вирішили присвятити своє життя науковій чи викладацькій діяльності, мають можливість вступити в аспірантуру, а згодом і в докторантуру ХДАК. Тобто для студентської молоді створені всі умови щодо успішного наукового поступу як нині, так і в перспективі.

Ще одним вагомим досягненням ХДАК є фіндування в Україні професійної періодики бібліотечно-інформаційного та культурологічно-мистецького спрямування. На її базі виходили друком такі перші збірники наукових праць: «Політосвітник» (1929–1930 рр., вип. 1–2), «Труди Харківського державного бібліотечного інститута» (1940 р.), «Ученые записки» (1956 р.), «Учені записки» (1957–1960 рр.), «Наукові записки» (1962 р.), «Бібліотекознавство і бібліографія» (1964–1992 рр.), «Культурно-освітня робота» (1964–1989 рр.), «Культура України» (з 1993 р. і понині), «Вісник Харківської державної академії культури» (з 1999 р. і понині). У 2016 р. ХДАК стала співзасновницею разом з державною установою «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» професійного науково-практичного журналу «Вісник Книжкової палати».

Збірник наукових праць «Культура України» затверджено МОН України як фахове видання з культурології та мистецтвознавства, «Вісник Харківської державної академії культури» — як фахове видання з соціальних комунікацій. Зазначені фахові збірники розміщено на порталі Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», в реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексуються в міжнародних наукометричних базах «Worldcat», «Index Copernicus», «PІNЦ» та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником РІА. Статті перевіряються за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Unіcheck та польської компанії ТОВ «Плагіат». Готуються матеріали до входження фахових збірників ХДАК до наукометричної бази даних «Web of Science». Щорічно здійснюється підготовка та опублікування 4-х фахових збірників наукових праць «Культура України» та 2-х збірників «Вісник Харківської державної академії культури».

Одним із показників високого рівня науково-дослідницької діяльності є активна участь ХДАК у створенні єдиного культурологічно-мистецького й інформаційного науково-освітнього простору як в Україні, так і за її межами. ХДАК має розвинуті зв'язки з багатьма українськими та зарубіжними ЗВО з окремих напрямів культурології, мистецтвознавства, соціальних комунікацій, що свідчить про високу конкурентоспроможність ексклюзивної наукової продукції закладу. Яскравий приклад співробітництва — творча співпраця ХДАК з Національною академією мистецтв України (НАМУ). Це розроблення, спільно з Інститутом культурології НАМУ, фундаментальної НДР «Українська культура: історико-культурологічні виміри». ХДАК разом з НАМУ успішно реалізують інші наукові проекти — численні наукові конференції, симпозиуми, круглі столи, майстер-класи. Між цими інституціями здійснюються взаємний обмін науковою інформацією, координація тематики дисертаційних досліджень тощо.

Для дослідження структури, динаміки, закономірностей, результативності наукової діяльності, моніторингу, експертного оцінювання та прогнозування дослідницької роботи в ХДАК використовується інструментарій наукометрії та бібліометрії, що базується на такому показникові, як індекс наукового цитування. На базі сервісу Google Scholar (Google академія) представлено профілі ХДАК, збірників її наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», «Культура України», провідних учених академії. Використано також можливості інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», базованої в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, призначеної для надання суспільству цілісного уявлення про вітчизняне наукове середовище. Аналіз профілю ХДАК, створеного у 2012 р., засвідчив, що кількість цитувань праць її викладачів і співробітників становить понад 7 тис. одиниць, індекс Гірша — 29. Це високий показник. Серед 15 профільних наукових журналів і збірників України індекс Гірша «Вісника Харківської державної академії культури» становить 8, в українському рейтингу він посідає сьоме місце. Збірник наукових праць «Культура України» має індекс Гірша 5. Провідні вчені ХДАК мають індекс Гірша від 10 і вище.

Академія значну увагу приділяє формуванню системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових і навчальних працях науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти. У цих питаннях у ХДАК є чималі успіхи: розроблено та реалізовано «Кодекс академічної доброчесності Харківської державної академії культури»; «Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових та навчальних працях науково-педагогічних праців-

ників і здобувачів вищої освіти Харківської державної академії культури»; укладено угоду про співпрацю з українським виробником сервісу перевірки академічних текстів на плагіат Unicheck, а також польською компанією ТОВ «Плагіат» та ін. Система запобігання та виявлення академічного плагіату є складовою системи внутрішнього забезпечення якості освітньої і наукової діяльності ХДАК, включає комплекс заходів: а) із формування етосу, який не сприймає академічну нечесність; б) створення умов, що унеможливають академічний плагіат; в) виявлення академічного плагіату в наукових статтях, монографіях, дисертаціях, підручниках, навчальних виданнях, магістерських і дипломних роботах; г) притягнення до відповідальності за академічний плагіат усіх учасників науково-освітнього процесу.

До послуг студентів академії бібліотека — одна з найстаріших серед ЗВО культури і мистецтв України, фонд якої становить понад 300 тис. прим., електронна читальна зала, музей, комп'ютеризовані аудиторії, інтернет-центр, телевізійна лабораторія, студія звукозапису, навчальний театр, два гуртожитки, їдальня, кафе.

Нині в бібліотеці впроваджено комплексну автоматизацію основних бібліотечно-інформаційних процесів на базі програмного забезпечення «УФД/Бібліотека», вона активно працює над створенням інституційного репозитарію академії. Тут сформовано систему бібліографічних та біобібліографічних посібників, наймасштабнішими серед яких є: бібліографічний покажчик «Праці викладачів та співробітників ХДАК», що виходить друком з 2000 р. кожні 5 років; дайджест «Віват, Академіє!», вперше виданий у 1995 р., віддзеркалює результати моніторингу публікацій всеукраїнських і харківських газет про діяльність колективу ХДАК за кожні 2 роки; біобібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги Харківської державної академії культури», заснованої у 2002 р., присвячені життю, педагогічній, науковій, творчій та управлінській діяльності кращих представників харківської освітньо-наукової школи; анотований бібліографічний покажчик «Дисертації, захищені в спеціалізованих учених радах Харківської державної академії культури», який кумулює 228 докторських і кандидатських дисертацій, починаючи з дати затвердження першої спецради на базі академії та ін. Ці видання формують імідж академії, презентують доробок учених, наукових та мистецьких шкіл, сприяють оприлюдненню результатів діяльності ХДАК в освітньо-науковому просторі України та світу.

Провідні викладачі ХДАК беруть активну участь у концептуалізації, модернізації, розробленні та в подальшому запровадженні державних стандартів України для всіх рівнів вищої освіти, які базуються на компетентнісному підході, філософії визначення вимог до фахівця, покладе-

них в основу Болонського процесу. Ще у 2003 р. В. Шейко в м. Болонья першим серед галузевих ЗВО України підписав велику Хартію університетів, що підтвердило входження академії в європейський освітньо-науковий простір. А. Соляник — заступник голови Науково-методичної ради МОН України, член підкомісії 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; З. Алфьорова — член підкомісії 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво»; Б. Колногузенко — член підкомісії 024 «Хореографія»; Н. Рябуха — член підкомісії 025 «Музичне мистецтво»; С. Гордєєв — член підкомісії 026 «Сценічне мистецтво»; Л. Щербань — член підкомісії 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»; Г. Аfenченко — член підкомісії 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»; О. Кравченко — член підкомісії 034 «Культурологія». Фахівці ХДАК запропонували нові моделі вищої галузевої освіти, що дозволило вивести її на рівень світових освітніх стандартів, водночас зберегти кращі традиції вітчизняної вищої школи.

Відомі вчені академії є головними редакторами (В. Шейко), заступниками головного редактора (М. Дяченко, Н. Кушнарєнко, І. Давидова), членами редколегій (З. Алфьорова, Г. Асєєв, Т. Булах, І. Зборовець, О. Кобєлев, І. Коновалова, С. Лиман, Ю. Лошков, В. Маркова, В. Откидач, І. Польська, С. Потрашков, А. Рижанова, О. Роценко, Н. Рябуха, А. Соляник, В. Степанов, Л. Філіпова, Г. Шемаєва та ін.) провідних професійних журналів і збірників наукових праць України й інших країн. Багато з них є членами Державної акредитаційної комісії України, що є ще одним свідченням високого авторитету харківської освітньо-наукової школи.

Завдяки своїй багаторічній масштабній діяльності ХДАК набула вагомого авторитету не лише на вітчизняному, а й на європейському та світовому професійному просторі. Її міжнародна діяльність спрямована на розвиток плідної спільної освітньої, науково-дослідницької, художньо-творчої діяльності із зарубіжними партнерами. Академія — дійсний член Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), організації Європейської співдружності в галузі бібліотечно-інформаційної освіти (БОБКАТССС), Європейської асоціації бібліотечно-інформаційної освіти та наукових досліджень (ЕВКЛІД). Вона має міцні освітні та наукові зв'язки з Університетом Роберта Гордона (Велика Британія), Університетом штату Іллінойс (США), Вищою Королівською школою бібліотекознавства (Данія), Амстердамським університетом і Вищою політехнічною школою (Нідерланди), Вищою школою бібліотекознавства та інформатики й Українським Вільним Університетом (Німеччина), Харбінським університетом та Харбінським інститутом просвіти (КНР), Вищою гуманітарно-еконо-

мічною школою (Польща), Лішуйським університетом, Сіаньським Гапуі університетом, Інститутом кіно та телебачення «Хедянь» провінції Чжецзян (КНР), Білоруським державним університетом культури та мистецтв та ін. Згідно з укладеними угодами, академія здійснює міжнародний обмін викладачами, науковцями, студентами, надає можливості своїм студентам продовжувати навчання за кордоном. Провідні вчені академії (В. Шейко, С. Частник, А. Артеменко, Л. Філіпова та ін.) неодноразово запрошувалися у ЗВО Європи та світу для читання лекцій, участі в наукових конференціях тощо.

Свідченням високого професіоналізму колективу академії є участь багатьох студентів і викладачів у престижних міжнародних конкурсах та фестивалях. Щорічно близько 300 студентів стають переможцями мистецьких форумів. У різні роки титул переможця щорічного регіонального конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена» отримували провідні викладачі ХДАК – Г. Асеев, А. Большакова, С. Гордєєв, Б. Колногузенко, Н. Кушнарєнко, К. Островська, Л. Семененко, А. Соляник, Л. Стародубцева, Г. Шемаєва та ін.

За вагомий внесок у розвиток української культури і мистецтва, підготовку висококваліфікованих фахівців академія була нагороджена Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Почесною грамотою Верховної Ради України, Золотою медаллю Національної академії мистецтв України та ін.

90-річний історичний шлях Харківської державної академії культури свідчить про її унікальність, феноменальну особливість системного поєднання гуманітарно-інформаційної, культурологічної та мистецької освіти, що дозволило їй стати не лише провідним освітнім, науковим, а й соціально-культурним центром, відомим не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Висновки. Перспективи подальшого дослідження. Підбиваючи підсумки 90-річного розвитку академії, можна констатувати, що вона здійснює інноваційну освітню діяльність за різними галузями знань та ступенями вищої освіти (зокрема докторів філософії), проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру освітніх, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність. Академія є винятковим зразком творчого синтезу найкращих традицій і сміливих новаторських ідей, фундатором численних наукових, науково-педагогічних і мистецьких шкіл, посідає провідне місце у впровадженні сучасних інформаційних технологій та інноваційних форм навчання, продовжує залишатися лідером культурологічно-мистецької та інформаційно-

бібліотечної освіти, невід'ємною потужною складовою освітньо-наукового простору і культурно-мистецького життя Харкова й України, інтеграційним чинником їх успішного входження до європейської і світової професійної спільнот.

За кадровим потенціалом, масштабами освітньої і наукової діяльності, здійснюваної в інноваційному руслі, ХДАК має всі підстави, щоб долучитися до вітчизняних дослідницьких університетів, набути ширшої автономії на освітньо-науковому просторі України. Подальші стратегії поступу Харківської державної академії культури залежать від консолідованих зусиль усіх зацікавлених у її успішному розвитку — викладачів, співробітників, студентів, випускників, партнерів.

Список посилань

- Виноградов, А. П., Витязков, В. Т., Євсєєв, О. І., Лойко, К. М., та Чернявський, Г. Й. (1967). З історії Харківського державного інституту культури (1957–1967 рр.). *Бібліотекознавство та бібліографія: міжвідомчий республіканський збірник*, 5, 41–63. Харків.
- Кушнарєнко, Н. (2015). З історії бібліотечної періодики: фахові видання Харківської державної академії культури. *Вісник Книжкової палати*, 11, 38–41.
- Кушнарєнко, Н. М. (2004). Лідер вищої книгознавчої та бібліотечно-інформаційної освіти в Україні. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*, 14, 82–96.
- Кушнарєнко, Н. М. (2000). Фундатор бібліотечної освіти в Україні. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*, 2, 110–123. Харків.
- Кушнарєнко, Н., Каністратенко, М. (2004). Фундатор бібліотечно-інформаційної та культурологічної освіти в Україні: до 75-річчя Харківської державної академії культури. *Вісник Книжкової палати*, 8, 57–59.
- Майборода, А. А. (1956). Харьковский библиотечный институт. *Библиотекарь*, 4, 32–34.
- Майборода, А. А. (1941). Харьковский государственный библиотечный институт. *Красный библиотекарь*, 6, 34–37.
- Харківська державна академія культури*: [проспект]. (1999). Харків: ХДАК.
- Шейко, В. М., Дяченко, М. В., Кушнарєнко, Н. М. (2000). *Харківська державна академія культури: до 70-річчя з дня заснування: монографія*. Міністерство культури і мистецтв України, Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК.
- Шейко, В. М., Дяченко, М. В., Кушнарєнко, Н. М., Каністратенко, М. М. (2004). *Харківська державна академія культури: до 75-річчя з дня заснування*. Харків: ХДАК.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарєнко, Н. М. (2009). *Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування: монографія*. Міністерство культури і туризму України, Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК.

- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2015). *Харківська державна академія культури: до 85-річчя з дня заснування: монографія*. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК.
- Оприщенко, А. Л., Фрадкін, В. З., Чернявський, Г. И., Шейко, В. Н. (1979). *Харьковский государственный институт культуры, 1929–1979: монография*. А. Л. Оприщенко (Ред.). Харьков: Вища школа. Издательство при Харьковском университете.
- Шейко, В., Каністратенко, М., Кушнарченко, Н. (2011). Ідентифікація наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю: постановка проблеми. *Вісник Книжкової палати*, 8, 41–43; 9, 43–47.
- Шейко, В. М., Кушнарченко, Н. М. (2018). Концепти науково-освітньої й управлінської діяльності закладів вищої освіти культури і мистецтв. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації: збірник наукових праць*, 53, 16–28.
- Шейко, В. М. (2004). Концептуальні основи розвитку Харківської державної академії культури. *Культура України: збірник наукових праць (Мистецтвознавство. Філософія)*, 14, 4–11. Міністерство культури і мистецтв, Харківська державна академія культури. Харків.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2012). Репродуктивний підхід до підготовки науково-педагогічних кадрів у Харківській державній академії культури. *Культура України: збірник наукових праць*, 39, 162–172. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2009). Стратегічні напрями інноваційної діяльності Харківської державної академії. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць: до 80-річчя*, 27, 4–16. Харківська державна академія культури. Харків.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2014). Харківська державна академія культури: досягнення та перспективи. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*, 44, 28–46. Харків.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2017). Харківська державна академія культури: етапи трансформації. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації: збірник наукових праць*, 50, 8–23. Харків.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарченко, Н. М. (2012). Харківська державна академія культури: модерні здобутки та перспективи. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації: збірник наукових праць*, 36, 75–86. Харків.
- Шейко, В. М., Кушнарченко, Н. М. (2016). Харківська державна академія культури: науково-періодична конотація. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації: збірник наукових праць*, 49, 8–25. Харків.

Шейко, В. М., Каністратенко, М. М., Кушнарєнко, Н. М. (2009). Провідний центр вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти в Україні. *Вісник Книжкової палати*, 8, 22–26.

References

- Vinogradov, A. P., Vityazhkov, V. T., Yevseiev, O. I., Loiko, K. M., and Chernyavsky, G. I. (1967). From the History of the Kharkiv State Institute of Culture (1957–1967). *Library Science and Bibliography: Republican Interagency Scientific and Methodological Collection*, 5, 41–63. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. (2015). On the History of Library Periodicals: Professional Editions of Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 38–41. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. M. (2004). Leader of Higher Book and Library Education in Ukraine. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific papers*, 14, 82–96. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. M. (2000). The founder of library education in Ukraine. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific papers*, 2, 110–123. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. (2004). Sponsor of library, information and cultural education in Ukraine: to the 75th anniversary of Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Book Chamber*, 8, 57–59. [in Ukrainian].
- Mayboroda, A. A. (1956). Kharkiv Library Institute. *Librarian*, 4, 32–34. [in Ukrainian].
- Mayboroda, A. A. (1941). Kharkiv State Library Institute. *Red Librarian*, 6, 34–37. [in Ukrainian].
- Kharkiv State Academy of Culture, Prospectus*. (1999). Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Diachenko, M. V., Kushnarenko, N. M. etc. (2000). *Kharkiv State Academy of Culture: to the 70th Anniversary, Monograph*. Ministry of Culture and Arts of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Diachenko, M. V., Kushnarenko, N. M., Kanistratenko, M. M. (2004). *Kharkiv State Academy of Culture: to the 75th anniversary of its foundation*. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. etc. (2004). *Kharkiv State Academy of Culture: to the 80th Anniversary, Monograph*. Ministry of Culture and Tourism of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. etc. (2015). *Kharkiv State Academy of Culture: to the 85th Anniversary, Monograph*. Ministry of Culture of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv: KhSAC. [in Ukrainian].
- Opryshchenko, A. L., Fradkyn, V. Z., Cherniavskiy, H. Y., Sheyko, V. N. (1979). *Kharkov State Institute of Culture, 1929–1979, Monograph*. A. L. Oprishchenko (Ed.). Kharkov: Vyshcha shkola. Publishing House at Kharkiv University. [in Russian].

- Sheyko, V., Kanistratenko, M., Kushnarenko, N. (2011). Identification of scientific schools of cultural-artistic and library-information profile: problem statement. *Bulletin of the Book Chamber*, 8, 41–43; 9, 43–47. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kushnarenko, N. M. (2018). Concepts of scientific-educational and management activity of higher education institutions of culture and arts. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications*. Collection of Scientific Papers, 53, 16–28. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2004). Conceptual bases of development of Kharkiv State Academy of Culture. *Culture of Ukraine, Collection of Scientific Papers (Art Philosophy)*, 14, 4-11. Ministry of Culture and Arts, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2016). Reproductive approach to the training of scientific and pedagogical staff at the Kharkiv State Academy of Culture. *Culture of Ukraine, Collection of Scientific Papers*, 39, 162–172. Ministry of Culture of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2009). Strategic directions of innovative activity of Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: collection of scientific papers: to the 80th anniversary of the Kharkiv State Academy of Culture*, 27, 4–16. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2014). Kharkiv State Academy of Culture: Achievements and Prospects. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific papers*, 44, 28–46. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2017). Kharkiv State Academy of Culture: stages of transformation. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications. Proceedings*, 50, 8–23. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2012). Kharkiv State Academy of Culture: Modern Achievements and Prospects. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: collection of scientific papers*, 36, 75–86. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kushnarenko, N. M. (2016). Kharkiv State Academy of Culture: scientific and periodical connotation. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications. Proceedings*, 49, 8–25. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M., Kushnarenko, N. M. (2009). Leading Center for Higher Cultural, Artistic and Library Information Education in Ukraine. *Bulletin of the Book Chamber*, 8, 22–26. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 05.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.05

UDC 65.01(075.8)

V. Yu. Ilganayeva, lecturer, Uzhgorod Institute of Culture and Arts, Uzhgorod
milian@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5588-362X>

COMMUNICATION ASPECTS OF SOCIO-CULTURAL ENTREPRENEURSHIP AS A DEVELOPMENT SPHERE IN ECONOMY OF THE FUTURE¹

The paper considers transformations in the economic subsystem of society under the influence of social-cultural factors in connection with information and media reality. Socio-cultural entrepreneurship in this context is a good object for analysis. The article defines several areas of the study of socio-cultural entrepreneurship: as a model of the future economy; as a subsystem of the economic sphere associated with culture and art; as a part of educational program contents. Socio-cultural entrepreneurship acquires the form of a social system with features of self-development, which clearly shows the importance of communication between all participants. Emphasis is placed on the need to include communication aspects in the study and analysis of economic relations.

Keywords: *socio-cultural entrepreneurship, production, business, communication model, economic relationships.*

В. Е. Ильганаева, преподаватель, коммунальное заведение высшего образования «Ужгородский институт культуры и искусств» Закарпатского областного совета, г. Ужгород

КОММУНИКАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК СФЕРА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ БУДУЩЕГО

Рассматриваются преобразования в экономической подсистеме общества под влиянием социокультурных факторов в связи с информационной и медийной реальностью. Социокультурное предпринимательство в этом контексте является объектом анализа. Определены несколько направлений изучения социокультурного предпринимательства: как модель будущей экономики; как подсистема экономической сферы, связанная с культурой и искусством; как направление в образовательных программах. Социокультурное предпринимательство приобретает форму социальной системы с особенностями саморазвития, что наглядно демонстрирует важность общения между всеми участниками. Акцент делается на необходимость включения коммуникационных аспектов в изучение и анализ экономических отношений.

Ключевые слова: *социокультурное предпринимательство, производство, бизнес, коммуникационная модель, экономические взаимоотношения.*

---

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

В. Ю. Ільганаєва, викладач, комунальний заклад вищої освіти «Ужгородський інститут культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, м. Ужгород

КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СФЕРА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ МАЙБУТНЬОГО

Актуальність. Актуальність розгляду комунікаційних складових соціокультурної діяльності, зокрема підприємницької, зумовлена новими умовами життя суспільства, що поширюються на всі сфери соціальної діяльності.

Мета статті. Встановити тенденції трансформації соціально-культурного підприємництва на новому етапі розвитку культури. Головним фактором змін вважається розвиток комунікації як інноваційної споживчої цінності у виробничих підприємницьких відносинах.

Методологія. Розгляд розвитку соціокультурного-підприємництва базується на основі використання соціокультурного підходу, завдяки чому вдалося пов'язати сучасний стан соціально-економічних феноменів з рівнем розвитку сучасної культури, де проявляються інтеграційні тенденції, що починаються з елементарних складових економіки, зокрема соціокультурного підприємництва.

Результати. Соціокультурне підприємництво набуває форми соціальної системи з особливостями саморозвитку, що наочно показує важливість спілкування між усіма учасниками. Водночас усі показники економічної діяльності залежать від якості взаємодії учасників сумісної дії. Медіапростір відіграє важливу роль у цьому процесі. Сфера культури та соціокультурна діяльність створюють нові умови для розвитку інновацій включаючи медіа-технології в процесах соціокультурного виробництва.

Новизна. Соціокультурне підприємництво набуває форми соціальної системи з особливостями саморозвитку, що наочно показує важливість спілкування між усіма учасниками. Визначається тенденція посилення комунікаційних зв'язків у сфері соціокультурного підприємництва як необхідного елемента майбутньої економіки. Модель виробничої комунікаційної взаємодії набуває форми «послуги для послуги» для досягнення спільного результату.

Практичне значення. Пропонується шлях практичної реалізації концепції соціокультурного підприємництва розглядати: 1 — як модель майбутньої економіки; 2 — як підсистему економічної сфери, пов'язаної з культурою та мистецтвом; 3 — як напрям підготовки фахівців для соціокультурної сфери.

Висновки. Повернення до ремісництва можна розглядати як інноваційний напрям в організації виробничо-господарської діяльності, яка пов'язана з новими формами організації діяльності в медійному просторі, що пронизаний незліченними невидимими зв'язками. Це викликає жорстку залежність всіх виробників як матеріальних, так і духовних продуктів від якості комунікаційної взаємодії між ним. Нова економічна концепція соціокультурного підприємництва органічно вписується в тенденції, що описуються економічною наукою, а також відповідає оцінці ролі комунікаційної складової цієї діяльності.

Ключові слова: соціокультурне підприємництво, виробництво, бізнес, комунікаційна модель, економічні взаємовідносини.

Problem statement. Some time has passed since the emergence of the metaphorical definition of the global society of modernity as a “global village” (M. McLuhan). According to researchers and theorists of the new form of socio-economic life of society, the metaphor “global village” will become quite real, because it corresponds to the evolutionary process of the economic forms. It was facilitated by the rapid development of communication technologies and the formation of a new social reality — media space. The new living conditions of society extend to all spheres of social activity, including economy. So, the technical systems that ignore the human who in technocratic forecasts is subordinated to the global GOOGLE brain, is educated in GOOGLE class, and is included in the IT-structure, where each component of the production system complements the other in a single process to achieve one goal — to keep intact the existing system of connections and relations between people.

There is a need to consider the transformations in the economic subsystem of society under the influence of socio-cultural factors, the main of which is innovation and, as a consumer value, communication. The theoretical basis for this is well represented in the works of D. Bell, W.E. Deming, P. Drucker, P. Blenker, A. Melnik, A. Rogers, C. Spinoza, S. D. Sarasvathy, S. Venkataraman, N. Lumana, E. Toffler, M. Castells, and others.

The main text. Economy development models discussed by scientists and experts, one way or another, relate to the activities and communication relations in the production subsystem of society. Suffice it to mention the well-known economic development models by D Bell, S. McConnell, P. Drucker, W. E. Deming. In these and other works economists gradually abandon the traditional calculation of the material-labor component of profit and switch to the use of intangible elements of production. One such element is information, and more recently information has been supplemented by knowledge (Drucker, 2001).

We should also note that traditional approaches to the calculation of macro-economic indicators describing the well-being of countries and regions no longer meet the requirements not only related to the so-called objective well-being, but also don't meet the daily needs and prospects for improving the living conditions of people in the future (Jēkabsons & Sloka, 2014). We can assume that this is, in fact, an approximation to the implementation of spiral models of the organization of social activities in the practical economy and management (Deming, 2018). At the initial stage of formation of the information society, the economy turned to the services industries, characterized by a significantly greater cost of human capital in comparison with material elements. The list of these industries includes education, innovation development, information-communication services, intellectual

services, in particular consulting, information mediation, analytics, and marketing services. It is not by chance that the new is called information economy or knowledge-based economy (Bukovitz, 2002). Moreover, there is an increasing dependence of activities in some industries on the knowledge accumulated in other industries.

In business, in the context of the new economy, the very nature of competition between companies is changing, which already compete not only on the basis of material and financial resources, but on the basis of knowledge. Consumers are also changing. They purchase services and products for their own social and psychological actualization. The service sector, as the widest space of social interaction, is a segment of economic activity, which has a serious impact on the formation not only of tastes, scale and restrictive consumption trends, but also demonstrates new customer values. Services and products are purchased in accordance with the individual feeling of their own social identification and actualization of their values. The latter are now determined by the existing media space which opens some new opportunities for expressing individual creative ambitions.

Socio-cultural entrepreneurship has already been considered as an economic and cultural phenomenon. Several areas of research and application of cultural entrepreneurship theory in economy have been identified. It was shown that the Eastern European tradition is mainly characterized by the consideration of socio-cultural entrepreneurship in the context of socio-cultural activities and its relations with the economy, the processes of commercialization. At the same time, socio-cultural activities are related to the sphere of culture, including show business structures: night clubs, private cultural centers, private museums and so on. In addition, there is an opinion that the sphere of culture, socio-cultural activities is currently one of the least occupied business niches. It creates the basis to employees of socio-cultural activity institutions to prepare more thoroughly for the development of innovation and entrepreneurship in this field. The researchers note that socio-cultural policy, socio-cultural actions, socio-cultural programs and so on occupy more and more living and economic space. Producers of creative products and services appeared on the market culture; new legal and ethical activities were formed (Economy of culture, 2006). The connection of all these aspects with the parallel development of each of them is characteristic of the Western European tradition (Castells, 1997; *van Wering*, 2003). However, the idea of socio-cultural entrepreneurship receives a deeper justification as a future model of the economy (Sarasvathy&Venkataraman, 2011).

Socio-cultural entrepreneurship within the framework of the concept of socio-cultural activity is understood as a type of risky professional activity,

which is, on the one hand, an initiative, independent activity of specialists and their associations aimed at achieving a better economic result, on the other — serves to meet the socio-cultural needs of the person and to solve social problems of our society (Economy of culture, 2006). Moreover, this definition is suitable for both economic and cultural aspects of the phenomenon.

The attractiveness of this sphere for investors and business consists in dynamic and mass character, breadth of application of creative qualities of managers and specialists, and fast circulation of capital. In addition, the sphere of cultural entrepreneurship makes it to establish trusting forms of relations with consumers. Entrepreneurship risks are determined rather by the imperfection of the legislation and poor preparation of those who are involved in the socio-cultural entrepreneurial process. The possibility of creativity, implementation of personal projects, expanding the scope of presentation of the results of activities or hobbies also attracts people. Socio-cultural entrepreneurship can also be described as an important social sphere that gives hope in situations of survival.

According to the available data, modern experience shows that various types of cultural and leisure activities around the world occupy a significant place in the economy and the organization of life of local communities, especially we take into account the emerging trend of decentralization of social management, especially in Europe. It should be noted that already at the initial stage of the study, several directions in research and practical implementation of the concept of socio-cultural entrepreneurship are distinguished: 1 — as a model of the future economy, 2 — as a subsystem of the economic sphere associated with culture and art; 3 — as a direction in educational programs. The third direction integrates the first two, presenting integrative training programs for the sphere of socio-cultural entrepreneurship.

Socio-cultural entrepreneurship takes the form of a social system with features of self-development, which clearly shows the importance of communication between all participants. At the same time, all economic performance indicators depend on the quality of interaction. Media space plays an important role in this process. The sphere of culture and socio-cultural activity creates new places for the development of innovation and new technologies, including media technologies.

Similar interpretations of socio-cultural entrepreneurship shows the need for the convergence of different approaches to its study and confirm the importance of further study of the factors of strengthening the interaction of participants of socio-cultural activities in the context of the conditions of its implementation and organization.

Actualization of communication aspects of social and cultural entrepreneurship is also caused by the fact that information production, which includes primarily those areas of creation of an intangible product: science, education, art, ideology in the broad sense of the word, as well as journalism, tourism, advertising, etc., are based on communicative forms of interaction of participants in the process. Countries that have taken key positions in this system are becoming leaders in the global division of labor. It is obvious that the main resource that ensures the functioning of these spheres is the human potential, primarily human intelligence, creative intelligence in particular.

Communicational interaction fills the sphere of economic, industrial and labor activities with new meanings and contents that meet the challenges of sustainable development of society. The main economic mechanism in the information and communication era is a universal exchange, which involves not only market relations, but also the convergence of participants' ideas about the quality of goods, production transparency, and the level of interaction with the consumer. The spread of innovative activity types corresponds to the growth of technical equipment of participants of socio-cultural production and increase labor productivity as a response to the real demand of the market. The change of the economy structure in favor of services and socio-cultural entrepreneurship will occur at a rapid pace.

Conclusion. The possibilities of socio-cultural entrepreneurship are now virtually unlimited thanks to the latest communication technologies. In order to maintain and improve the sphere of social interaction, it is important to understand not only the structure of the social communication system, and properly establish social contacts, but also to be able to correlate the communication potential of production and business with the most important tasks of the functioning and development of social communities and society as a whole. It seems relevant and necessary to further study the main aspects of production and economic activity, the transformation of which is caused by changes in the nature of social activity and, above all, in its communication component. These aspects relate to the concept of economic development as a sphere of social and cultural entrepreneurship.

Therefore, returning to the beginning of this material, we note that returning to handicraft, can be considered as an innovative direction in the organization of production and business activities, which are tied to the new forms of organization of activities in the media space, permeated by countless invisible connections, causing a rigid dependence of all producers of both material and spiritual products. The new economic concept of socio-cultural entrepreneurship matches very well the trends described by

economic science, and also corresponds to the assessment of the role of the communication component of activity.

Socio-cultural entrepreneurship is a manifestation of the service activities in which each serves the other and together they create the social product that they consume together. The evidential aspects of the consideration of socio-cultural entrepreneurship as a prototype of a new socio-economic structure of society and industrial activity require further research.

References

- Drucker, P. (2001). *Management Challenges for the 21st Century*. Harper Business. [In English].
- Deming, W. E. (1986). *Out of the crisis*. Cambridge: MIT Press. [In English]
- Jēkabsons, I.; Sloka, B. Objective Evaluation of the Well-being of the Municipalities in Latvia. *Socialiniai Tyrimai* 2014, Issue 1, p. 42–52. [In English].
- Stachera-Włodarczyk, S. (2019). Concept of Knowledge Management in Modern Enterprises. *System Safety: Human — Technical Facility — Environment*, 1(1), 987–995. [In English].
- Economy of culture* (2006) ed.. A.Y. Rubinstein, Moscow. [in Russian].
- Castells, M. (1997) *the Information Age: Economy, Society and Culture: The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publ. [In English].
- Van Wering, K. D. (2003) Economic meaning of culture and art. *Management. Science. Education. Culture: Col. of scientific works*. Saints-Petersburg. Saints-Petersburg University of Culture and Arts. [in Russian].
- Sarasvathy, S. D., Venkataraman, S. (2011) Entrepreneurship as method: Open questions for an entrepreneurial future. *Entrepreneurship Theory and Practice* Vol. 35, №. 1, p. 113–135. [In English].

Надійшла до редколегії 25.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.06

УДК 111.852:316.77](045)

Н. Є. Шолухо, кандидат культурології, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

natellaSh@gmail.com

http://orcid.org/0000-0001-8339-5615

КОМУНІКАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕСТЕТИКИ (БРУНО ЛАТУР І ГРЕМ ГАРМАН)¹

Концептуалізовано комунікативну складову естетичних теорій Бруно Латура та Грема Гармана. Показано, що ідейним підґрунтям комунікативної естетики ХХ-ХХІ ст. є «пласкі онтології» як альтернатива ієрархічної моделі світу й поділу простору на суб'єкт і об'єкт. Установлено, що антропологічну складову в «пласких онтологіях» Б. Латура та Г. Гармана редуковано до рівня об'єкта в значенні розширення можливостей комунікації від лінгвістичного виміру буття до матеріально-речового. Зазначено, що акторно-мережева теорія Б. Латура зумовлює динамічну модель естетики, де головними є зв'язки між об'єктами, а не самі об'єкти. Об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана показана як комунікативна естетика в модусі розмаїття, рівності й необмеженої кількості комбінацій. Естетику в «пласких онтологіях» визначено як інтегративний чинник упорядкування об'єктів у просторі. Відсутність глибини в бутті й наявність чуттєвого досвіду поза межами антропологічного сегмента визначено як сутнісні ознаки комунікативної естетики.

Ключові слова: комунікативна естетика, пласкі онтології, Бруно Латур, Грем Гарман.

Н. Е. Шолухо, кандидат культурологии, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КОММУНИКАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЭСТЕТИКИ (БРУНО ЛАТУР И ГРЕМ ХАРМАН)

Концептуализирована коммуникационная составляющая эстетических теорий Бруно Латура и Грема Хармана. Показано, что идейной основой коммуникационной эстетики ХХ–ХХІ вв. являются «плоские онтологии» как альтернатива иерархичной модели мира и деление пространства на субъект и объект. Установлено, что антропологическая составляющая в «плоских онтологиях» Б. Латура и Г. Хармана редуцирована до уровня объекта в значении расширения возможностей коммуникации от лингвистического измерения бытия к материально-вещественному. Отмечено, что акторно-сетевая теория Б. Латура обуславливает динамическую модель эстетики, где главными являются связи между объектами, а не сами объекты. Объектно-ориентированная онтология Г. Хармана показана как коммуникационная эстетика в модусе разнообразия, равенства и неограниченного количества комбинаций. Эстетика в «плоских онтологиях» определена как интегративный фактор упорядочивания объектов в пространстве. Отсутствие глубины в бытии и наличие чувственного опыта за пределами антро-

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

пологического сегмента определены как сущностные черты коммуникационной эстетики.

Ключевые слова: *коммуникационная эстетика, плоские онтологии, Бруно Латур, Грем Харман.*

N. Ye. Sholukho, Candidate of Culturology, Associate Professor, Kharkiv State Academy of culture, Kharkiv

COMMUNICATION MODELS OF AESTHETICS BY BRUNO LATOUR AND GRAHAM HARMAN

The aim of the article is to conceptualize the communication component of the aesthetic theories by Bruno Latour and Graham Harman.

Research methodology is supported by interdisciplinary approach that combines phenomenological, hermeneutic, comparative and historical-genetic methods which made it possible to highlight and analyze the communication component of «flat ontologies» as part of the dynamics of philosophical thought.

Results. The author has identified and investigated the communication aspect of the aesthetics of the 20–21st centuries by means of an example of the concepts by Bruno Latour and Graham Harman. It is shown that nowadays the ideological basis of aesthetic discourse is «flat ontologies» as the alternative to hierarchy in the model of peace and division of space into subject and object. The esthetics of «flat the ontologies» is defined as an integrative factor of regulation of objects in space. The lack of depth in existence and the presence of sensual experience not only in the anthropological segment of existence are considered to be the essential signs of communication aesthetics. According to the intellectual tradition of «flat ontologies», the concepts of Bruno Latour and Graham Harman are identified and explored. It is shown that the anthropological element in these concepts is simplified to object level not in value of depreciation of humanistic ideals of mankind, but in value of expansion of opportunities of communication from linguistic measurement to financially — material and corporal components. It is specified that the communication element of the actor connection theory of B. Latour predetermines the dynamic model of esthetics where the main are connections between objects, but not objects themselves. Object-oriented ontology by G. Harman is shown to be such a variant of communication aesthetics where the interaction between elements on the principles of diversity, equality and unlimited number of combinations.

Novelty. The concepts of Bruno Latour and Graham Harman are determined to be communication models of aesthetics and their heuristic capabilities are shown.

Practical significance. The results of the research can be used for teaching courses in aesthetics, philosophy of art, philosophical anthropology, and philosophy of the 21st century as well as for interdisciplinary research of modern art, implementation of curatorial projects and for cultural industries.

Keywords: *communication aesthetics, flat ontologies, Bruno Latour, Graham Harman.*

Постановка проблеми. Комунікаційна парадигма гуманітарного знання ХХІ ст. демонструє підвищення наукової уваги до естетики. Естетика водночас перебуває на стадії зміни власної теоретико-мето-

дологічної моделі на комунікаційний формат. Філософським підґрунтям цих двох процесів є «пласкі онтології», які є міждисциплінарними і спрямовані на обґрунтування моделі буття, що не має ієрархії та позбавляє суб'єкт привілейованого статусу. Зокрема, евристичний потенціал демонструють концепції Бруно Латура та Грема Гармана. Проте цей новітній напрям недостатньо артикульований в українському науковому просторі, тим більше не представлена їхня комунікаційна складова, а також не розкриті особливості реалізації «пласких онтологій» у проблемному полі сучасної естетики. Отже, актуальності набуває потреба осмислити, інкорпорувати до вітчизняного наукового дискурсу естетичні концепції Б. Латура та Г. Гармана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікаційної естетики як міждисциплінарної за своїм походженням порушена в працях Ж. Пулена з акцентом на семіотичних вимірах мистецтва як каналі комунікації митця із суспільством і засобі гармонізації внутрішнього світу суб'єкта через комунікаційну структуру арт-простору (Пулен, 2002). Водночас праці, присвячені «пласким онтологіям», розкривають окремі аспекти цього явища без демонстрації цілісних моделей у комунікативній парадигмі естетики. Зокрема, осмислення арт-менеджменту крізь призму акторно-мережевої теорії Б. Латура із визначенням негативних наслідків інкорпорації цієї теорії до соціальних інститутів здійснено П. Гіленом (Гілен, 2011). Ідейні засади акторно-мережевої теорії висвітлено в розвідці Б. Латура, що являє собою методологічний експеримент з екстраполяції «пласких онтологій» на соціологічну проблематику як підхід у вивченні міської комунікації (Латур, 2013). Сутнісні ознаки об'єктно-орієнтованої онтології як методологічного й теоретичного підґрунтя для комунікаційної естетики представлено в розвідках Г. Гармана (Гарман, 2005; 2012).

Мета статті — концептуалізувати комунікативну складову естетичних теорій Бруно Латура та Грема Гармана. Для досягнення мети необхідно визначити чільні позиції естетики ХХ–ХХІ ст., показати сутнісні ознаки акторно-мережевої теорії Б. Латура та об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана як засадничих позицій комунікаційної естетики, а також встановити ключові позиції естетики в комунікаційній парадигмі теорій Б. Латура та Г. Гармана.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тектонічний зсув у гуманітарному знанні ХХІ ст., інспірований феноменологією, «філософією життя» та психоаналізом у другій половині ХІХ — першій половині ХХ ст., зумовив актуалізацію проблем тілесності в просторі культури. Утрачений, починаючи з Р. Декарта, зв'язок між свідомістю і тілом, зусиллями нових філософських течій, було відновлено в тілесності як

психофізіологічній цілісності суб'єкта. Другим, не менш вагомим елементом у трансформаційних процесах, ініційованих другою половиною XIX — першою половиною XX ст. і максимально наявних у XXI ст., є «лінгвістичний поворот», який зумовив інституціоналізацію герменевтики, структуралізму, семіотики, а також вплинув на теорію комунікації.

Проте філософія тілесності й матеріально-речового виміру буття не перетиналася протягом XX ст. з філософією комунікації. Кожен із напрямів виокремлював власне проблемне поле, затверджував теоретико-методологічний інструментарій, напруцьовував авторитет, чим хоча і збагатив філософський дискурс, але обмежив власні можливості. Адже, як зазначив французький фахівець з комунікативних вимірів філософії мистецтва Ж. Пулен, «ініційоване комунікацією спрощення культурного життя базується на хибному уявленні про те, що людина, начебто, спроможна трансформувати себе, забувши про своє існування у власному живому тілі» (Пулен, 2002, с. 214). Тобто постала проблема ідейної девальвації через надмірний наголос на комунікації. Водночас концептуальне збідніння комунікативної проблематики почало простежуватися в гуманітарному дискурсі загалом протягом XX ст. Як зазначив згаданий вже Ж. Пулен, причиною такого процесу стало те, що гуманітарні науки «в тому чи іншому вигляді раніше змушені були видаляти з себе комунікацію як процес, де людина поступово набуває самоідентифікації» (Пулен, 2002, с. 214). Отже, теоретично визріла ситуація, вирішення якої стало можливим шляхом виходу філософії комунікації, первинно міждисциплінарної науки, на рівень інтеграції з іншим науковим знанням.

Перетин філософії комунікації з філософією тілесності й матеріально-речового світу відбувся в полі комунікативної естетики, у зв'язку з чим слід зазначити, що «пласкі онтології» є результатом вивчення комп'ютерних технологій. Однак, замість очікуваної близькості із семіотикою та інтерпретацією світу як системи комунікації за допомогою знаково-символічних кодів програмного забезпечення, «пласкі онтології» в сукупності своїх ідей антагоністично виокремили матеріально-речовий вимір буття як ключову позицію своєї наукової уваги. Проте нова філософська течія не розпочала заперечення здобутків філософського поступу, одним із етапів якого і став «лінгвістичний поворот», а розширила евристичні можливості філософії по двох позиціях. По-перше, подолання мовленнєвого редукціонізму вможливило залучення до філософської проблематики питання, раніше наділені маргінальним статусом, зокрема тілесність, екологія, місто, віртуальна реальність, штучний інтелект, ідентичність, соціокультурна нерівність. По-друге, «пласкі онтології» постали як джерело методологічних

можливостей із вивчення різновекторних явищ як рівнозначних одне одному. Наприклад, в урбаністичних студіях питання переваги соціальних зв'язків над містобудуванням вирішено через закріплення за архітектурою, мовою та соціальними зв'язками однакового статусу в просторі культури міста, чим нівельовано поняття глибини.

Саме це стало ключовою ознакою акторно-мережевої теорії Б. Латура як головної методології для дослідження комунікації на прикладі простору міста. У ширшому контексті, тобто здійснивши перенос на загальне поле культури, акторно-мережева теорія Б. Латура вможливила ліквідацію глибини буття в значенні не заперечення наявності в ньому сенсу, а спроби «забезпечити ясну видимість установалення будь-якого нового зв'язку» (Латур, 2013, с. 85). Тобто, головною позицією філософії Б. Латура є зв'язок між елементами світу, а не самі елементи.

Якщо ввести акторно-мережеву теорію в комунікаційну парадигму естетики, її модель постає як динамічна, онтологічно позбавлена фіксації. Сильною позицією, згідно з цією інтерпретацією комунікаційної естетики, є закладені в модель комунікації здатність до змін, взаємозв'язок і взаємовплив між складовими комунікації, водночас слабкою є первинно тимчасова природа всіх феноменів культури. Аналогічної думки дотримує нідерландський дослідник арт-простору крізь призму акторно-мережевої теорії П. Гілен: «Люди об'єднуються на період, аби реалізувати проект, після чого зазвичай знову розходяться. Взаємини виникають тому, що протягом короткого часу в людей є спільна мета» (Гілен, 2011). Отже, комунікаційна модель естетики Б. Латура демонструє первинно тимчасовий зв'язок між елементами. Чуттєвий досвід як базова характеристика естетики набуває ознак нестабільності, проте демонструє безліч можливостей і відмовляється від усталених суспільних ідеалів.

Об'єктно-орієнтована онтологія, водночас, є оновленою версією «пласких онтологій», порівняно з акторно-мережевою теорією. Об'єкт у філософії Г. Гармана визначається через чуттєвий досвід як сконструйований людською свідомістю та закріплений за неоживленими феноменами матеріально-речового світу. Слід зазначити, що філософ намагався показати свою думку як таку, що відходить від антропології, однак ще більше закріпив антропологічну сутність об'єктно-орієнтованої онтології через те, що саме в моделі сприйняття дійсності вможливується естетична комунікація між неоживленими феноменами. «Реальні об'єкти здійснюють втечу в темні печерні світи, позбавлені зв'язків. Чуттєві об'єкти навпаки, настільки намагаються взаємодіяти зі своїми сусідами, що залишається лише дивуватися, що вони не роблять цього кожної миті» (Харман, 2012). Тобто комунікаційна природа естетики,

згідно з Г. Гарманом, зумовлена світоглядним конструктом, у межах якого, а не в реальному житті, неживлені об'єкти дорівнюються об'єктам із людською свідомістю і взаємодіють на основі базової орієнтованості на зв'язок. Іншими словами, всі феномени матеріально-речового світу функціонують виключно в режимі естетичної комунікації.

Відтак, комунікативна естетика в «пласких онтологіях» постає як чинник поєднання об'єктів у просторі та впорядкування їхньої взаємодії. Зв'язок у такій системі наділяється онтологічним статусом. Комунікація, таким чином, тлумачиться як взаємодія між об'єктами. Проте відсутність спільної кодифікації та сумісно опрацьованого знаково-символічного простору вказує на рівень комунікації, позбавлений мови. Невербальна комунікація, що реалізується в матеріально-речовому вимірі, уможливує естетичний досвід як фундаментальну властивість об'єктів. Переформатування буття від глибини на площину не спрощує онтологічну матрицю комунікаційної естетики, а необмежено розширює її можливості, адже надає можливості нескінченного комбінування зв'язків між об'єктами в просторі, через що розгортання буття замість вертикалі відбувається по горизонталі. Наприклад, інтенсивний розвиток штучного інтелекту спонукає до вивчення взаємодії людини з роботом як джерелом нових форм чуттєвого досвіду — температури шкіряного покриву на дотик, відсутність подиху та серцебиття, поняття приватного простору, почуття гумору та емоційний інтелект як робота нейронних мереж, а не властивість свідомості.

Слід наголосити на тому, що відсутність глибини, констатована Г. Гарманом, поширюється й на самі об'єкти також. Проте різниця полягає в тому, що буття як таке позбавляється глибини, а об'єкти є носіями глибини, яка через встановлення зв'язку переходить на поверхню для взаємин з іншими об'єктами. Зокрема, філософ зазначив: «Я встановлюю контакт з іншим об'єктом не тому, що долучаюся до його внутрішнього життя, що не можливо, але тому, що лоскочу його поверхню так, аби внутрішнє життя долучилося до гри» (Харман, 2012). Тобто об'єктно-орієнтована онтологія спрямована на активізацію об'єкта як учасника комунікації та носія внутрішнього світу. Важливо наголосити, що така гносеологічна процедура реалізується поза межами містичних практик і будь-яких спроб приписати об'єктам паранормальні властивості. Внутрішній світ об'єктів перетворюється на сенс зв'язку між ними в акті комунікації.

Упорядкування взаємин через чуттєвий досвід постає не як привілейоване становище, а як те, що передує вербальній комунікації. Проте саме засаднича природа чуттєвого досвіду в комунікаційні естетиці обертає естетичний дискурс ХХІ ст. на ширші, ніж антропологічні, межі

сприйняття дійсності. Не пропагуючи есхатологічну модель людства, комунікаційна естетика залишається в рамках гуманістичного виміру філософії, проте демонструє оновлені можливості естетики як зв'язку між об'єктами, що встановлюється та реалізується поза межами людської свідомості.

Висновки. Філософський зміст «пласких онтологій» став основою естетичних теорій ХХ-ХХІ ст., чим усунув концептуальне спрощення як філософії комунікації, так і філософського осмислення матеріально-речового виміру буття. Точкою перетину та взаємного збагачення цих двох векторів філософської динаміки стала комунікаційна естетика, синтезована з акторно-мережевої теорії Б. Латура та об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана. Зазначено, що теоретико-методологічним підґрунтям естетики в комунікаційній парадигмі стало тлумачення об'єкта як будь-якої одиниці матеріально-речового світу, зокрема суб'єкта в класичній термінології. Показано, що сутнісними ознаками акторно-мережевої теорії Б. Латура є перехід від сенсу з глибини до поверхні, а також зміщення наголосу з об'єктів на зв'язки між ними, що вможливило позбавлене ідеалу естетичне мислення та первинно орієнтований на трансформацію чуттєвий досвід. Також встановлено, що об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана зумовлює модель комунікаційної естетики, яка реалізує чуттєвий досвід на засадах розмаїття, рівноправного розташування в просторі, необмеженої кількості комбінацій взаємодії.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним для подальшого дослідження є вивчення феноменів культури кризь призму комунікативних моделей естетики Б. Латура та Г. Гармана.

Список посилань

- Гилен, П. (2011). Курируя с любовью, или призыв к нефлексибельности. *Художественный журнал*, 81. Відновлено з <http://moscowartmagazine.com/issue/16/article/220?fbclid=IwAR2C8liax7j3dhSVK0tgWiMoB4QQCg-1ki3uwphvrmIqvCSQ9JMmLceU0E>.
- Латур, Б. (2013). Пересобирая социальное. Введение в акторно-сетевую теорию. *Экономическая социология*, 2, 73–88.
- Пулен, Ж. (2002). Проект развития философии в университете Париж 8. *Вестник РУДН. Серия: Философия*, 3, 211–218.
- Харман, Г. (2012). О замещающей причинности. *Новое литературное обозрение*, 2 (114). Восстановлено из <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>.
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing.

References

- Gielen, P. (2011). Supervise with love, or call for no flexibility. *Art Magazine*, 81. Retrieved from <http://moscowartmagazine.com/issue/16/article/220?fbclid=IwAR2C8liax7j3dhSVK0tgWiMoB4QOCg-1ki3uwpthvrmlqvCSQ9JMmLceU0E>. [in Russian].
- Latour, B. (2013). Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. *Economic Sociology*, 2, 73–88. [in Russian].
- Poulain, J. (2002). Development project of philosophy in Paris 8 University. *RUDN Bulletin. Series: Philosophy*, 3, 211–218. [in Russian].
- Harman, G. (2012). Vicarious Causation. *New literary review*, 2 (114), 75–90. Retrieved from <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>. [in Russian].
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing. [in English].

Надійшла до редакції 02.12.2019 р.

**Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства,
бібліотекознавства та бібліографознавства**
Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science,
Library Science and Bibliography

---

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.07

УДК 021.4

Н. А. Коржик, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків
nktvlya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0305-2864>

**КРЕАТИВНІ ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ОБСЛУГОВУВАННЯ
КОРИСТУВАЧІВ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК¹**

Досліджено сучасний стан бібліотечного обслуговування, проаналізовано асортимент надаваних публічною бібліотекою послуг, акцентовано на сервісах, що користуються підвищеним попитом серед українських користувачів. Впорядковано форми та засоби бібліотечного обслуговування, приведено приклади застосування їх в бібліотечній діяльності.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечне обслуговування, форми обслуговування, користувачів, інформаційні потреби, класифікація інноваційних форм бібліотечного обслуговування.

Н. А. Коржик, кандидат наук по социальным коммуникациям, старший преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

**КРЕАТИВНЫЕ ФОРМЫ И СРЕДСТВА ОБСЛУЖИВАНИЯ
ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ СОВРЕМЕННЫХ БИБЛИОТЕК**

Исследовано современное состояние библиотечного обслуживания, проанализирован ассортимент предоставляемых публичной библиотекой услуг, акцентировано на сервисах, которые пользуются повышенным спросом среди украинских пользователей. Упорядочено формы и средства библиотечного обслуживания, приведены примеры применения их в библиотечной деятельности.

Ключевые слова: библиотека, библиотечное обслуживание, формы обслуживания, пользователи, информационные потребности, потребности.

N. A. Korzhyk, Candidate of Sciences in Social Communications, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

**CREATIVE FORMS AND MEANS OF SERVICE FOR USERS
OF MODERN LIBRARIES**

The purpose of the article is to define modern creative forms of service for users of public libraries, to find out the assortment of the most popular ones

---

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

with the purpose of distribution based on this experience of libraries of Ukraine.

Research methodology. The article considers the features of modern library services; special attention is paid to the main forms and means of service.

Results. Interaction with users in the library takes place through the service process, which is an important indicator of the viability of the institution, determining its active participation in informing society and citizens. Effective service of modern users is based on digital technologies of information provision, but their mastering by libraries is not the only condition of quality of library and information service. Now library users need not only information in a convenient format and comfortable conditions of its consumption, but also a unique place where there are opportunities to learn, develop, communicate, rest, self-realization, receive professional consultation of specialists. The article presents creative forms and means of services for users of public libraries. Special attention is paid to the systematization of forms and means of service and their application in public libraries. The author analyzes the leisure activities of public libraries of Ukraine, organizes forms and means of service in public libraries and describes the most popular ones.

Novelty. The article is the first attempt to analyze and systematize forms and means of service in public libraries of Ukraine.

The practical significance. The paper may be of a particular interest to the specialists in library and information science.

Keywords: *library, library services, forms of service, users, information needs, classification of innovative forms of library services.*

Постановка проблеми. Взаємодія з користувачами в бібліотеці відбувається під час обслуговування, котре є важливим показником життєздатності установи, визначає її активну участь в інформуванні суспільства та громадян. Ефективне обслуговування сучасних користувачів базується на цифрових технологіях надання інформації, але їх опанування бібліотеками є не єдиною умовою якості бібліотечно-інформаційного сервісу. Нині користувачі бібліотек потребують не лише інформації в зручному форматі та комфортних умов її споживання, але й унікального місця, де поєднуються можливості навчатись, розвиватись, спілкуватись, відпочивати, самореалізовуватись, отримувати професійну консультацію фахівців.

Сучасне життя характеризується соціальною та економічною нестабільністю, швидкоплинністю, непередбачуваністю і тому є суттєвим стресовим чинником для людини. Відсутність знань, необхідних для успішної соціальної та психологічної адаптації, часто призводить до неадекватного сприйняття людиною життєвих реалій, яке супроводжується психологічними розладами, формуванням асоціальної поведінки.

Сервісна діяльність бібліотек має ґрунтуватися на наданні різноманітних інформаційних послуг усім категоріям користувачів для задоволення освітніх, інформаційних потреб, сприяння інтелектуальному, духовному розвитку, всесторонньому формуванню особистості з

обов'язковим врахуванням її соціального становища, фізичних особливостей, психологічного стану з метою профілактики антисоціальних проявів поведінки, популяризації здорового способу життя, полегшення їх інтеграції у суспільство тощо.

Сучасна бібліотека і нині найдоступніший, безоплатний соціокультурний заклад, який поєднує традиційні функції з інноваційними, що розширює асортимент бібліотечних сервісів завдяки можливості впровадження нових, інтерактивних форм та методів бібліотечно-інформаційного обслуговування, що реалізують гедонічну й рекреаційну функції, сприяють використанню бібліотерапевтичного інструментарію, який допомагає поліпшувати психологічний стан користувачів, їхній загальнокультурний рівень. Сьогодні бібліотеки мають неабиякий спектр різноманітних сервісів, але вони ще недостатньо активно застосовуються в практиці роботи українських бібліотек.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях питання бібліотечного обслуговування висвітлюються в працях таких відомих фахівців, як А. Айзенберг (1996), В. Азарова (1998), В. Брежнева (2004), В. Бородіна (2013), М. Дворкіна (2003; 2009; 2011), Т. Дергілева (2010), В. Мінкіна (2004), Ю. Мелентьева (2006). Автори акцентують на історичних, теоретичних, технологічних та організаційних аспектах бібліотечного обслуговування як індивідуального користувача, так і різних користувачьких груп.

У більшості наукових праць доведено необхідність моніторингу інформаційних та соціальних потреб користувачів як важливої умови розвитку стратегій ефективного бібліотечного обслуговування. Інформаційні потреби досліджують як закордонні, так і вітчизняні фахівці: Д. Блюменау (1998), С. Горова (2017), Л. Коновал (2014), Л. Кононученко (2009). Так, у працях Л. Кононученко акцентується на ефективності використання двох підходів до вивчення інформаційних потреб користувачів: психологічному та наукознавчому (2009), котрі взаємодоповнюють можливості один одного.

Т. Ловкова у своїй праці розглядає функціонування бібліотек як центрів дозвілля, наводить види гуртків у сучасних бібліотеках та надає перелік форм бібліотечно-дозволеної діяльності. Автор визначає дозвіллеву діяльність як цілеспрямовану, структуровану, раціонально-осмислену активність бібліотек, пов'язану з формуванням життєво-насутих духовних потреб користувачів з метою всестороннього і гармонійного розвитку особистості у сфері дозвілля (2009). Це визначення достатньо повно розкриває сутність дозвіллевої діяльності бібліотек.

Однак результати аналізу праць бібліотекознавців дозволяють констатувати відсутність несуперечливої класифікації сервісних заходів

публічних бібліотек, яка чітко узагальнює усе їхнє різноманіття та творчий потенціал.

Мета статті — визначити сучасні креативні форми обслуговування користувачів публічних бібліотек, з'ясувати асортимент найпопулярніших із них з метою застосування в досвіді роботи бібліотек України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім слід звернути увагу на сутність поняття «потреба», яке важливе для сфери бібліотечного обслуговування, саме з погляду на розуміння сучасного користувача. У «Академічному тлумачному словнику української мови» поняття «потреба» трактується як необхідність у кому-, чому-небудь, що потребує задоволення; або те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити (2018).

Таким чином, потреба — це не лише необхідна інформація, яку може надати бібліотека, а й задоволення інформаційних, соціальних, психологічних потреб та представлення можливостей для навчання, розвитку, спілкування, релаксації, реабілітації, культурного відпочинку, самореалізації, в отриманні професійної консультації та допомоги, а також можливості експлуатації необхідного технічного обладнання та комфортного приміщення.

У праці Т. Дергілевої (2010) запропоновано класифікацію користувачьких інформаційних потреб, де виокремлено такі різновиди: широкі та вузькі; глибокі та поверхневі; стійкі й нестійкі; активні та пасивні. Ця класифікація не передбачає ознак, які дозволяють впорядкувати інноваційні форми обслуговування користувачів, що виникли на основі застосування новітніх інформаційно-комунікаційних та соціокомунікаційних технологій.

Зрозуміло, що поширення знань та надання інформації користувачеві завжди були і є в пріоритеті бібліотечного обслуговування, але сучасна динаміка соціокомунікативних змін потребує трансформації цього напрямку діяльності бібліотеки як такої структури, що здійснює активну комунікацію. Як свідчить закордонний досвід (2017), паралельно з традиційними формами діяльності в бібліотечному просторі розвиваються і нові моделі комунікації, запроваджуються соціальні послуги для різних категорій користувачів, а саме: спеціалізована консультативна допомога (наприклад, бібліотерапевта, психолога, юриста та ін.), запроваджуються нові інформаційні сервіси, що задовольняють мультипотреби сучасного користувача (Онищенко, 2015), тобто нині публічна бібліотека — це мультисервісний та багатофункціональний заклад (Миськевич, 2016), який через диверсифікацію бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг прагне поліпшити свій позитивний імідж. Найповніше задоволення користувачьких потреб та їхній постійний розвиток були і є основною метою бібліотечного обслуговування.

Організація сервісного обслуговування бібліотек орієнтується на базові функції цього соціального інституту. Так, бібліотекознавець В. Бородіна звертає увагу на те, що для бібліотечного обслуговування важливим є задоволення спочатку таких основних функцій, як:

- соціальна — розкриває та забезпечує світоглядні, інформаційні, культурно-просвітницькі, освітні напрями;
- психологічна — ціннісно-орієнтаційні, пізнавальні, комунікаційні, емоційно-компенсаторські, рекреаційні, естетичні, рефлексивні;
- педагогічна — виховні та самовиховні, освітні та самоосвітні, навчальні та самонавчальні, розвиваючі напрями (Бородіна, 2004).

На думку Т. Дергілевої, також важливими для організації ефективної взаємодії бібліотеки з користувачем є принципи: доцільності, розвитку, демократії, комфортності (технологічної та психолого-педагогічної) (2010).

Отже, слід зазначити, що функції та принципи бібліотечного обслуговування є основою, на якій базується весь спектр створюваних бібліотекою заходів з метою найповнішого задоволення інформаційних та соціокультурних потреб користувачів. Різноманіття новітніх креативних заходів бібліотек потребує систематизації бібліотечних форм, які необхідно впорядковувати та вдосконалювати.

Нині існує досить широкий асортимент бібліотечних форм та засобів обслуговування користувачів, які доцільно систематизувати за такими сутнісними ознаками:

За інтерактивністю:

- мономедійні: традиційна книжкова виставка, бібліографічний огляд;
- мультимедійні: віртуальна книжкова виставка у форматі слайд-шоу, інтерактивних карт, відеороликів; відео майстер-клас, онлайн-курс, скайп-консультація, хобі-блог, видеокруїз, буктрейлер, мультимедійні зустрічі, open-air («легка атмосфера») — читання на відкритому повітрі ітн.

За цільовим призначенням:

- розвиваючі: читацька конференція, круглий стіл, креатив досвіду, креатив-лабораторія, лабораторія успіху, лабораторія читацького смаку, лабораторія читацької творчості, літературні курси, сходинки знань, читацький марафон, майстер-класи, спецкурси, тренінги, лекції;
- соціокультурні: бібліоніч, лото літературне, літературна фотосесія;
- меморіальні (дні): день сім'ї, день професії, день спеціаліста, день читання;
- розважальні (активні): бібліомарафон; флешмоб, бенефіс читача, бібліотечний журфік, книжний дрес-код, книжкове дефіле, літера-

турний суд, поетичний батл, флеш-бук, лекторій, клуби за інтересами, школи (школа юного бібліотекаря), бібліоперфоманс, літературна печка-куча, сторисек (сумісне читання), творчий читацький урок (навчання творчому читанню);

- інформаційні, що популяризують читання: «підвішена» книга (з рецензією читача на улюблену книгу), година інформації, година пізнань та відкриттів, бібліофреш (бібліографічний огляд новинок);
- рекомендаційно-інформаційні: бібліотечні огляди, прем'єри (презентації) видань (авторів), буктрейлер;
- PR форми: промо-акції, PR-акції, PR-кампанії, PRO-просування (пропагування) книг.

За формою організації:

- конкурсні: сімей, що читають, читців, фотоконкурс (фото-крос «Місто читає»);
  - клубні: клуб веселих та начитаних, дискусійний клуб, батьківський клуб, клуб сімейного читання, хобі-клуб;
  - святкові: свято книги, сімейне свято, свято читання, фестиваль молодіжної книги, ерудит-шоу, естет-шоу, шоу-бліц, аукціон знань, аукціон літературний, book-parties (бібліотечна вечірка), бенефіс читача, вечір-портрет;
  - ігрові: сюжетно-рольові ігри (літературний подіум та ін.), квести, пізнавально-розвиваючі ігри (вікторина-інформинка, вікторина-аукціон, вікторина лото, відео-вікторина), криптограма, геокешинг, гра-вікторина, ділова гра, інтелектуальна гра, літературна гра, пізнавальна гра, профорієнтаційна гра, психологічна гра, сімейна гра, навчально-пізнавальна гра та ін.;
  - ілюстративні: репортаж-огляд, поштамт (огляд періодики), книжковий портфель (огляд книжкових новинок), огляд-мандрівка, огляд інтерв'ю, експерт-огляд (обговорення), контрастний бібліо-огляд (драйв-книга, релакс-книга, статус-книга, книга-шок, книга-сенсація та ін.), бібліофреш (бібліографічний огляд новинок);
  - творче читання: голосне читання, чудодійне читання, юнацькі читання, читацький ковортинг (читаймо разом), коментоване читання.
- За наочністю:
- наочні форми надання інформації: бібліотечний квілт (інформаційний стенд, який складається з окремих частин-клаптиків), буктрейлер, айстопер (те, що зупиняє погляд), криптограма (зашифроване повідомлення для користувачів, наприклад, назва твору або ім'я письменника);
  - комплексні: зустріч у бібліотеці, літературно-музичні композиції, літературні та музичні вечори, бібліотечний вечір (тематичний).

За терапевтичним ефектом (або за ефектом дії):

- арт-терапія;
- бібліотерапія, казкотерапія;
- музична терапія.

Отже, наведені бібліотечні форми й засоби бібліотечного обслуговування повністю розкривають та втілюють базові прояви бібліотечних функцій (соціалізуючої, психологічної, педагогічної, виховної, рекреаційної), стають у нагоді кожному користувачеві бібліотеки, надаючи можливості обрати в бібліотеці найцікавіший та найпотрібніший вид комунікації.

Аналіз досвіду роботи українських бібліотек висвітлює форми обслуговування, які найчастіше застосовуються: номедійні, мультимедійні, ігрові, конкурсні, ілюстративні, розважальні, а також, найпопулярніші з них, бібліотерапія, казкотерапія, арт-терапія. Наприклад, Харківська обласна універсальна наукова бібліотека з перелічених форм найактивніше застосовує: клубні форми роботи (клуб виноградарів, клуб «Лілея» (для квітників), клуб «Розрада» (музичний напрям)); тарозвиваючі(майстер-класи, тренінги).

Серед користувачів публічної бібліотеки імені Лесі Українки (м. Київ), яка застосовує достатньо широкий асортимент різноманітних форм обслуговування, найкращими є міський клуб бібліотекарів, клуб любителів музики «Душу музикою омий» та клуб ораторської майстерності «Король говорить»; перегляд художніх фільмів; надає населенню безоплатні юридичні консультації; бібліоарт, бібліотекою ведеться активна проектна діяльність (наприклад, «Бібліотерапія: твоя книга щастя» з психологом З. Біневич; «Людина»; «Бібліотека+Театр»), проводяться театральні вечори.

Олександрійська міська централізована бібліотечна система (м. Олександрія, Кіровоградська область) серед традиційних форм обслуговування найчастіше використовують наступні: бібліотечний квілт, мовознавчий марафон; літературно-мовний диліжанс, мовознавчий турнір; креатив-паті; правовий відеосалон, відеоцікавинки; майстер-клас з оригамі та майстер-клас з розпису імбирних пряників.

Найпопулярнішими заходами серед користувачів Центральної міської публічної бібліотеки ім. М. Горького (м. Краматорськ) є психотренінги; фотоконкурси, конкурси буктрейлерів, конкурси творчих робіт школярів та учнівської молоді; клубні форми (клуб «Райдуга» таклуб «Вернісаж», клуб «Самоцвіт» (геолого-краєзнавчий клуб), клуб «Спілка української молоді»).

Централізована бібліотечна система для дітей Львова акцентує увагу на ігрових формах, таких як інтерактивні ігри, квести, бібліомарафони; проводяться креативні презентації книг львівських видавництв;

є наукова лабораторія для школярів; читання-частування, відбувається перегляди фільмів.

Бібліотеки ЦБС Холодногірського району (м. Харків) застосовують такі форми: коментоване читання, мовознавчі турніри; при бібліотеці діють гурток дитячої творчості «Умійка» та екологічний гурток «Джерельце», також здійснюється клубна робота (клуб цікавих зустрічей «Натхнення» та клуб психологічної підтримки «Гармонія»).

Харківська обласна бібліотека для дітей акцентує на таких заходах, як буриме, загадки та інші літературні ігри, казкові дефіле; започатковано Школу анімації «Оживи книгу» (у межах якої користувачі впродовж року працюють над створенням буктрейлерів).

Отже, публічні бібліотеки застосовують достатньо широкий спектр креативних форм та засобів обслуговування користувачів, спрямований не лише на поширення знань та популяризацію читання, а й організацію змістовного проведення дозвілля, формування інформаційної культури, забезпечення можливостей розвитку творчих здібностей, соціальну адаптацію та корекцію способу життя, ціннісних орієнтацій, звичок, здоров'я, психологічного самопочуття.

Фокусування зусиль бібліотеки на найпопулярніших заходах, спрямованих на змістовне проведення дозвілля та гармонійну комунікацію, дозволяють стати затребуванішою та цікавішою для користувачів.

Висновки. Сучасні бібліотеки мають поступово перетворюватися на унікальні заклади, що надають не лише інформацію, а й можливість активної комунікації в комфортному місці, пропонуючи креативні заходи для змістовного й цікавого дозвілля, навчання та саморозвитку із залученням професійних фахівців із різних сфер: бібліотечної, видавничої, психологічної, юридичної, екологічної та ін.

Переосмислення традиційної ролі бібліотеки як інформаційного та активного комунікаційного середовища надає нових можливостей та перспективи в сучасному суспільстві, змістовну підтримку для розвитку багатьох сфер життєдіяльності людини та підкреслюючи значущу роль бібліотеки у соціокультурному, освітньому, рекреаційному напрямках.

Перспективи дослідження. Бібліотечне обслуговування потребує подальшого розвитку, а особливо в напрямі застосування інноваційних форм та заходів роботи, котрі дозволять створити та підтримувати в бібліотеці комунікаційне середовище орієнтоване на сучасних користувачів.

Список посилань

- Азарова, В. А. (1998). *Обслуживание читателей: техника профессионального поведения библиотекаря*. Самара: СГАКИ.
- Академічний тлумачний словник української мови (2018). Взято з <http://sum.in.ua/s/potreba>.

- Айзенберга, А. Я. (Ред.). (1996). *Библиотечное обслуживание: теория и методика*. Москва: Изд-во Моск. гос. ун-та культуры.
- Блюменау, Д. И. (1998). *Информация и информационный сервис*. Ленинград: Наука.
- Бородина, В. А. (2013). *Информационное обслуживание: описание, таблицы, схемы*. Москва: Либерей-Бибинформ.
- Брежнева, В. В., Минкина В. А. (2004). *Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий*. Санкт-Петербург: Профессия.
- Горова, С. (2017). Інформаційні потреби людини і розвиток сучасної бібліотечної діяльності. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, 46, 181–196.
- Дворкина, М. Я. (2003). *Библиотечное обслуживание: Новая реальность*. Москва: Изд-во Московского государственного ун-та культуры и искусств.
- Дворкина, М. Я. (2009). *Библиотечно-информационная деятельность: теоретические основы и особенности развития в традиционной и электронной среде*. Москва: Издательство «Файр».
- Дворкина, М. Я. (2011). *Информационное обслуживание: социокультурный подход*. Москва: Профиздат.
- Дергилева, Т. В. (2010). *Библиотечное обслуживание*. Новосибирск: ГПНТБ СО РАН.
- Коновал Л. В. (2014, 21–23 жовтень). Інформаційна потреба: сутність та дефініції. Взято з <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/350>
- Кононученко, Л. (2009). *Задоволення потреб користувачів в умовах інформаційного суспільства*, Матеріали XII міжнародної наукової конференції з проблем книгознавства. Москва: Наука.
- Крейденко, В. С. (1997). *Библиотечное обслуживание*. Санкт-Петербург: СПбГАК.
- Ловкова, Т. Б. (2009). *Библиотека как центр досуга*. Москва: Либерей-Бибинформ.
- Мелентьева, Ю. П. (2006). *Библиотечное обслуживание*. Москва: Издательство «Файр».
- Миськевич, Т. (2016). Сучасна бібліотека як мультисервісний заклад. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, 43, 57–69.
- Онищенко, О. (2015). Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури. *Бібліотечний вісник*, 6, 3–7.
- Найсучасніші бібліотеки світу (2017). Взято з <https://vogue.ua/ua/article/culture/knigi/5-samyh-sovremennyh-bibliotek-mira.html>

References

- Azarova, B. A. (1998). *Reader service: The technique of professional behaviour of the librarian*. Samara: SGAKI. [in Russian].
- Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language (2018). Retrieved from <http://sum.in.ua/s/potreba>. [in Ukrainian].
- Ayzenberga, A. Ya. (Editor). (1996). *Library services: Theory and methodology*. Moscow: Publishing house MGUK. [in Russian].

- Blyumenau, D. I. (1998). *Information and information service*. Leningrad: Nauka. [in Russian].
- Borodina, V. A. (2013). *Information service: Description, tables, diagrams*. Moscow: Liberea-Bibinform. [in Russian].
- Brezhneva, V. V., Minkina V. A. (2004). *Information services: Products and services provided by libraries and enterprise information services*. St. Petersburg: Profession. [in Russian].
- Gorova, S. (2017). Information needs and the development of modern library activities. *Scientific works of the National Library of Ukraine. At I. Vernadsky*, 46, 181–196. [in Ukrainian].
- Dvorkina, M. Ya. (2003). *Library services: A new reality*. Moscow: The Moscow State University of Culture and Arts. [in Russian].
- Dvorkina, M. Ya. (2009). *Library and information activities: Theoretical foundations and peculiarities of development in the traditional and electronic environment*. Moscow: Publishing House «Fair». [in Russian].
- Dvorkina, M. Ya. (2011). *Information services: Sociocultural approach*. Moscow: Profizdat. [in Russian].
- Dergileva, T. V. (2010). *Library services*. Novosibirsk: GPNTB SB RAS. [in Russian].
- Konoval L. V. (2014, 21–23 October). Information need: Essence and definitions. Retrieved from: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/350> [in Ukrainian].
- Kononuchenko, L. (2009). *Needs of users in an information society*, Materials of the XII International Scientific Conference on problems of Book Science. Moscow: Nauka. [in Russian].
- Kreydenko, B. C. (1997). *Library services*. St. Petersburg: SPbGAK. [in Russian].
- Lovkova, T. B. (2009). *Library as a leisure center*. Moscow: Liberea-Bibinform. [in Russian].
- Melentyeva, Yu. P. (2006). *Library services*. Moscow: Publishing House «Fair». [in Russian].
- Miskevich, T. (2016). Modern library as a multi-service institution. *Scientific works of the National Library of Ukraine. At I. Vernadsky*, 43, 57–69. [in Ukrainian].
- Onishchenko, O. (2015). Problems of adaptation of libraries to the conditions of digital culture. *Library bulletin*, 6, 3–7. [in Ukrainian].
- Modern world libraries (2017). Retrieved from: <https://vogue.ua/ua/article/culture/knigi/5-samyh-sovremennyh-bibliotek-mira.html>. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.08

УДК 004.055:51-74

О. Ю. Мар'їна, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Харківська державна академія культури, м. Харків

helenmaryina@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-7248-2147

С. О. Мар'їн, кандидат технічних наук, доцент кафедри програмної інженерії, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків

serhiy.maryin@nure.ua

http://orcid.org/0000-0002-2012-7477

ВЕРСІЇ WCAG ТА ДОСТУПНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОГО ВЕБ-КОНТЕНТУ¹

Розглянуто сучасний стан доступності бібліотечного веб-контенту відповідно до принципів стандартів Web Content Accessibility Guidelines 2.0 від 2008 р. та Web Content Accessibility Guidelines 2.1. від 2018 р. Досліджено 177 сайтів національних бібліотек різних країн світу на відповідність керівним принципам WCAG 2.0. На основі використання сервісу Achecker успішно протестовано 151 сайт. Визначено, що 29 з них (19%) повністю відповідають, 3 — частково відповідають, 119 — не відповідають рекомендаціям по доступності згідно WCAG 2.0 на рівнях А, АА та ААА. Констатовано: нинішні практики бібліотек недостатньо ефективні для забезпечення доступності веб-контенту. Проаналізовано додаткові критерії успіху в WCAG 2.1. Акцентовано на необхідності впровадження постійного аудиту доступності бібліотечного веб-контенту за допомогою автоматичного тестування та залучення аудиторії користувачів з особливими потребами до цих процесів.

Ключові слова: *бібліотечний контент, веб-доступність, користувачі з особливими потребами, сайти національних бібліотек, WCAG 2.0, WCAG 2.1.*

Е. Ю. Мар'їна, доктор наук по социальным коммуникациям, доцент кафедры информационного, библиотечного и архивного дела Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

С. А. Мар'їн, кандидат технических наук, доцент кафедры программной инженерии, Харьковский национальный университет радиоэлектроники, г. Харьков

ВЕРСИИ WCAG И ДОСТУПНОСТЬ БИБЛИОТЕЧНОГО ВЕБ-КОНТЕНТА

Рассмотрено современное состояние доступности библиотечного веб-контента в соответствии с принципами стандартов Web Content Accessibility Guidelines 2.0 от 2008 г. и Web Content Accessibility Guidelines 2.1. от 2018 г. Исследовано 177 сайтов национальных библиотек разных стран мира на соответствие руководящим принципам WCAG 2.0. На осно-

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

ве использования сервиса Achecker успешно протестирован 151 сайт. Определено, что 29 из них (19%) полностью соответствуют, 3 — частично соответствуют, 119 — не соответствуют рекомендациям по доступности согласно WCAG 2.0 на уровнях A, AA и AAA. Констатируется: нынешние практики библиотек недостаточно эффективны для обеспечения доступности веб-контента. Проанализированы дополнительные критерии успеха в WCAG 2.1. Акцентировано на необходимости внедрения постоянного аудита доступности библиотечного веб-контента путем автоматического тестирования и привлечения аудитории пользователей с особыми потребностями к этим процессам.

Ключевые слова: *библиотечный контент, веб-доступность, пользователи с особыми потребностями, сайты национальных библиотек, WCAG 2.0, WCAG 2.1.*

O. Yu. Marina, Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor of the Department of Information, Library and Archives, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

S. O. Marin, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Software Engineering, Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv

VERSIONS OF WCAG AND ACCESSIBILITY OF LIBRARY WEB-CONTENT

The aim of this paper is to analyze of the current state of accessibility of library web content in accordance with the principles of the standards Web Content Accessibility Guidelines 2.0 from 2008 and Web Content Accessibility Guidelines 2.1. from 2018.

Research methodology. The methods of webometric analysis have been applied during the research.

Results. The analysis of 177 websites of national libraries around the world for compliance with WCAG 2.0 guidelines was conducted. Based on the use of the web accessibility evaluation tool Achecker, 151 websites of national libraries have been successfully tested. It was determined that 29 of them (19%) are fully consistent, 3 are partially consistent, 119 are not compliant with the accessibility recommendations according to WCAG 2.0 at levels A, AA and AAA. There was no possibility to evaluate the 26 websites national libraries by AChecker. It appears that current state of accessibility of websites of national libraries, portals of electronic libraries and other digital project are insufficient to offer an equitable experience to individuals with disabilities. Additional seventeen success criteria in WCAG 2.1 are analyzed. The WCAG 2.1 offers an opportunity for libraries to improve accessibility practices, involve users with special needs to testing processes library recourses.

Novelty of this paper consists in the focuses on the need to introduce a permanent audit of library web content accessibility by automatically testing and including an audience of users with special needs.

The practical significance. The practical significance consists in considering the accessibility as part of the digital collections development, method testing accessibility internal databases, digital libraries, websites, other electronic resources and digital project.

Keywords: *library content, web accessibility, users with special needs, national library websites, WCAG 2.0, WCAG 2.1.*

Актуальність теми дослідження. Цифровізація швидко охоплює всі аспекти життя суспільства, проте чимала кількість його учасників досі не має доступу до найнеобхідніших цифрових ресурсів та вимушена виборювати можливість їхнього використання. До групи ризику потрапляють передусім люди з особливими потребами, які навіть у країнах з високим рівнем розвитку технологій та успішною реалізацією стратегій цифрового суспільства все ще не мають доступу до новітніх технологій. Забезпечення доступності веб-контенту для цієї категорії користувачів нині є вимогою часу. Зокрема, головним стає подолання проблеми доступності цифрових ресурсів, створених бібліотеками як установами, що відповідають за виробництво, зберігання та трансляцію соціально значущої інформації.

Постановка проблеми. Бібліотеки, долаючи складний шлях адаптації до соціотехнологічного рівня розвитку суспільства, сьогодні стають активними учасниками соціокомунікативних процесів. Їхня діяльність базується на запровадженні цифрових, удосконаленні інформаційно-бібліотечних і соціокомунікаційних технологій. Нині роль бібліотек у суспільстві стосовно осіб з особливими потребами полягає у виконанні таких функцій – інформаційної, культурно-просвітницької, освітньої, соціалізуючої, інклюзивної – зокрема й у цифровому просторі. Проте на заваді стає ситуація, за якої стандарти доступності бібліотечного цифрового контенту в Україні та інших країнах світу досі не відповідають потребам користувачів з певним спектром обмежень, унаслідок динамічності технологічного розвитку та відсутності уваги до проблеми на інституційному рівні в багатьох бібліотеках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика доступності веб-контенту вивчається в різних напрямках. Колективи авторів розробляють методику вибору загальних критеріїв адаптації сайтів для людей з обмеженими можливостями (Хорошевський, Матюнина, 2017); визначають структуру інформаційних матеріалів, узагальнюють особливості дизайну ресурсів та спектра цифрових послуг бібліотек, потенційно необхідних особам з особливими потребами під час соціального й освітнього включення (Pasichnyk, Shestakevych, Kunanets, Rzheuskyi, Andrunyk, 2019; Krishna, Verma, 2019; Spina, Cohen, 2018); аналізують доступність сайтів вітчизняних наукових бібліотек та державних установ на предмет відповідності до вимог WCAG 2.0 (Pasichnyk, Shestakevych, Kunanets, Rzheuskyi, Andrunyk, 2019); окреслюють можливості використання цифрових проектів бібліотек окремими групами користувачів з особливими потребами (Xie, Babu,

Lee, Castillo, You, Hanlon, 2019) тощо. Проте нині актуальним стає масштабне дослідження сучасного стану доступності бібліотечного веб-контенту відповідно до керівних вимог WCAG 2.0 і нового стандарту WCAG 2.1, дійсного з червня 2018 р. та спрямованого на поліпшення доступності для користувачів з певними типами обмежень, які раніше були недооцінені.

Мета статті — визначити сучасний стан доступності бібліотечного веб-контенту відповідно до принципів різних версій WCAG.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту прийняття першої (1999 р.) та другої редакції (2008 р.) WCAG став магістральним стандартом доступності сайтів, який розглядали як «глобально визнаний і технологічно нейтральний набір керівництв по доступності веб-контенту» (Board, 2015). В Австралії, Ірландії, Ізраїлі, Італії, Нідерландах, Швейцарії та Великобританії WCAG було долучено, а у Франції, Німеччині та Республіці Корея адаптовано до законодавчої бази. Проте всупереч широкому впровадженню WCAG 1.0 та WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0) навіть контент, який відповідав керівним принципам, не завжди повністю доступний для всіх категорій користувачів з особливими потребами.

Зважаючи на загальний стан цифрової доступності, веб-контент бібліотек упродовж дії WCAG 1.0 та WCAG 2.0 також не став загальнодоступним для користувачів з особливими потребами, а його адаптація для означеної користувацької аудиторії в більшості країн не набула пріоритетності серед інших напрямів інституційної політики бібліотечно-інформаційної галузі. Проте багато бібліотек звернулися до WCAG 2.0, щоб встановити свої стандарти доступності. Так, у США опитування членів Асоціації дослідницьких бібліотек засвідчило, що 67% респондентів використовували рівень AA рівня відповідності WCAG 2.0 як критерій для тестування доступності мережі, а 12% респондентів використовували рівень AAA відповідності як критерії доступності. Також опитування засвідчило, що лише 33% респондентів зважають на фактор доступності у своїй політиці розвитку цифрових колекцій (Spina, Cohen, 2018). В Україні масштабного дослідження доступності бібліотечного контенту не виконувалось. Окрема розвідка 22 сайтів обласних універсальних наукових бібліотек виявила, що жоден із них не був розроблений відповідно до вимог WCAG 2.0 (Pasichnyk, Shestakevych, Kupanets, Rzhеuskyi, Andrunyk, (2019). Крім того, ігнорування оптимізації веб-контенту вітчизняних бібліотек до потреб соціально вразливих користувачів призвело до фактичної його відсутності.

Для визначення сучасного стану доступності бібліотечного веб-контенту виконано дослідження 177 сайтів національних бібліотек

різних країн світу. Встановлено, що більшість із них використовує різноманітні засоби, що вможливають долучення людей з особливими потребами до потенційної аудиторії користувачів власних ресурсів. Переважно портали національних бібліотек пропонують користувачам функції масштабування текстів і зображень, аудіовідтворення та посторінкового прослуховування документів. Аналогічний функціонал застосовується на сайтах електронних бібліотек – World Digital Library, Deutsche Digitale Bibliothek, Gallica, Biblioteca Digital Hispanica тощо. Деякі бібліотеки пропонують спеціалізовані продукти та послуги для особливих користувачів. Наприклад, національна бібліотека Канади розпочинає проєкт, який передбачає адаптацію фільмів (аудіосупровід дій на екрані) для користувачів з порушенням зору, пропонує цифрові твори у форматі DAISY, субтитровані фільми для осіб з розладами слуху; адаптує новинний контент для аудиторій з особливими потребами, пропонує код Брайля для транскрипції текстів із математики, хімії тощо. Національна бібліотека Бразилії пропонує користувачам інноваційну систему «VLibras», яка здійснює переклад цифрового аудіо- та відеоконтенту бразильською мовою жестів для людей з порушенням слуху. У Фінляндії заснована електронна бібліотека жестової мови «Viittomakielinen kirjasto» (<https://www.viittomakielinenkirjasto.fi>).

З метою встановлення рівня відповідності критеріям WCAG 2.0, 177 сайтів національних бібліотек протестовано за допомогою мережевого сервісу Achecker. Отримані результати перевірки дозволили констатувати, що 29 з них (19% з досліджуваних) повністю відповідають рекомендаціям щодо доступності згідно з WCAG 2.0 на рівнях А, АА та ААА. Серед таких є сайти національних бібліотек Алжиру, Бахрейну, Белізу, Бельгії, Болівії, Ботсвани, Буркіна-Фасо, Венесуели, Вірменії, Гайани, Гватемали, Гренландії, Індонезії, Іраку, Кенії, Китаю, Колумбії, Мавританії, Мадагаскару, Македонії, Намібії, Оману, Південної Кореї, Республіки Казахстан, Сирії, Сінгапуру, Узбекистану, Фарерських островів. Тестування сайтів національних бібліотек Канади, Гвінеї, Німеччини також не виявило відомих помилок, проте засвідчило ймовірні та потенційні помилки (Рис. 1.).

Загалом під час тестування 151 сайту на рівні АА відомі помилки виявлені на сайтах 118 національних бібліотек, ймовірні – на 58 бібліотечних ресурсах, потенційні – на 121 (Рис. 2).

Найменша кількість відомих помилок (від 1 до 10 на рівні АА) була виявлена на 27% сайтів національних бібліотек: Андорри, Камбоджі, Мальти, Норвегії, Філіппін, Пуерто-Ріко, Гаїті, Латвії, Данії, Мозамбіку, Великої Британії, Естонії, Аргентини, Кіпру, Туреччини, Чехії, Мальдів, Нікарагуа, Італії, Малаві, Швеції, Сейшельських островів,

Рис.1. Відповідність критеріям доступності контенту сайтів НБ Канади, Гвінеї, Німеччини згідно з WCAG 2.0 на рівнях А, АА, ААА.

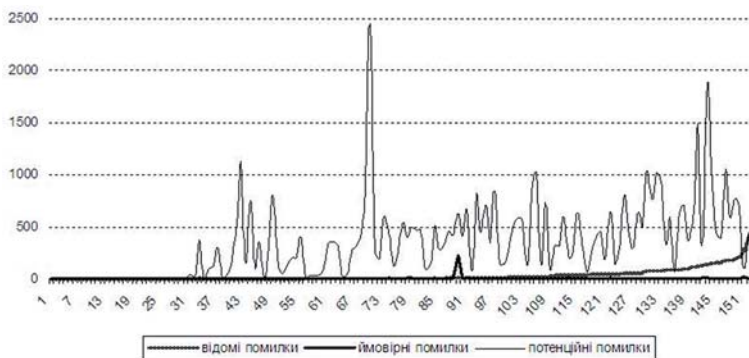

Рис. 2. Статистика помилок на сайтах національних бібліотек відповідно до критеріїв WCAG 2.0 на рівні АА.

Соломонових островів, Сент-Кітс і Невіс, Антігуа та Барбуда, Кірібаті, Люксембургу, Чилі, Ісландії, Бурунді, Анголи, Зімбабве, Ліхтенштейну, Франції, Іспанії, Ірландії, Польщі, Японії, Російської НБ, Національної Королівської бібліотеки Нідерландів, Ватиканської апостольської бібліотеки. Діапазон ймовірних помилок на рівні АА означених бібліотек коливався від 1 до 12; водночас зафіксовано надзвичайно високі показники потенційних помилок — від 7 до 2443 (Ватиканська апостольська бібліотека). Показники доступності контенту Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського на рівні АА складають: 18 відомих, 228 ймовірних і 626 потенційних помилок.

Зауважимо, що сайти національних бібліотек, які вирізняються складнішою структурою, мають доволі високі показники відомих помилок. Наприклад, сайт Бібліотеки Конгресу США має 197 відомих,

1 ймовірно та 768 потенційних помилок (рівень AA). Показники сайту Національної бібліотеки Угорщини становлять 215 відомих, 2 ймовірно та 705 потенційних помилок (рівень AA). Найбільшу кількість проблем містить сайт Національної бібліотеки Ізраїлю: 406 відомих, 0 – ймовірних та 462 потенційні (рівень AA).

Аналіз помилок на сайтах свідчить: найпоширеніша з них, яка стосується критерію «1.1.1 Non-text Content (A)», пов'язана з тим, що на більшості сайтів, які досліджуються, не приділено достатньої уваги поданню текстової альтернативи візуальним об'єктам. Іншими поширеними помилками є такі, що контент сайтів не завжди відповідає «мовному» критерію «3.1.1 Language of Page (A)» та критерію «1.3.1 Info and Relationships», який передбачає створення та представлення контенту різними способами без втрати семантики поданої інформації.

Зазначимо, що низькі показники доступності сайтів бібліотек національного рівня (19% з досліджуваних), які придатні для користувачів з особливими потребами – не є винятком. Портали найбільших електронних бібліотек також потребують оптимізації: World Digital Library має усунути 4 відомі, 4 ймовірні, 249 потенційних помилок; Europeana – 5/0/506 відповідно; Biblioteca Digital Hispanica – 17/0/139. Навіть ресурси спеціалізованих бібліотек, діяльність яких спрямована на безпосереднє обслуговування людей з особливими потребами, не завжди відповідають всім критеріям успіху WCAG 2.0. Так, National Library Service for the Blind and Print Disabled (США) на рівні AA має 6 відомих і 404 потенційних помилки; National Library Service Talking Books (США) – 3 відомих і 97 потенційних; West German Audio Book Library for the Blind (Німеччина) – 6 відомих, 2 ймовірних та 196 потенційних, Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих ім. М. Островського (Україна) – 3 відомі, 1 ймовірно та 174 потенційні.

Важливо зазначити, що аналіз ресурсів за допомогою автоматизованого сервісу Achecker уможливило перевірку на відповідність рекомендаціям щодо доступності згідно з WCAG 2.0 на рівнях A, AA, AAA та спрощує виправлення наявних помилок, оптимізацію контенту ресурсу для подальшого ефективного користування ним людьми з особливими потребами. Проте з 5 червня 2018 року діє третя розширена редакція – WCAG 2.1, яка ініційована з метою поліпшення керівництва щодо доступності для трьох основних груп: користувачів з порушеннями пізнавальної спроможності та нездатних до навчання; користувачів зі слабким зором; користувачів з обмеженими можливостями, які надають перевагу використанню мобільних пристроїв та планшетів (Kirkpatrick, Connor, Campbell, Cooper, 2018).

У WCAG 2.1 введено 17 додаткових критеріїв успіху (W3C. 2018):
1) рівень A: два критерії успіху передбачають підвищення зручності

використання веб-контенту на основі програмного забезпечення для розпізнавання мови; три критерії спрямовані на оптимізацію використання рухів та жестів користувачами, чия дрібна моторика обмежена; 2) рівень AA: сім критеріїв, пов'язаних зі спрощенням використання контенту без обмежень орієнтації дисплея; автозаповненням форм; налаштуванням контенту, який має бути представлений без втрати інформації або функціональності за необхідності прокрутки у двох варіантах (вертикальна / горизонтальна прокрутка); візуальним представленням контенту, який не є текстом, зокрема компоненти користувальницького інтерфейсу і графіку, з коефіцієнтом контрастності не менше 3:1 проти кольорів сусідніх елементів; можливістю зміни стилю тексту без втрати інформативності та функціональності контенту тощо; 3) рівень AAA: п'ять критеріїв, пов'язаних із тривалістю взаємодії та бездіяльності користувача з контентом, налаштуванням анімації, полегшенням способів уведення інформації на сайт, упорядкуванням жестової оптимізації тощо. Усі нові критерії успіху вписуються в наявну структуру WCAG 2.0, проте якісно доповнюють попередню версію.

Відповідність ресурсу новим критеріям WCAG 2.1 протестувати в автоматизованому режимі неможливо — з цією метою до процесів оцінки, опрацювання та оптимізації мають залучатися реальні та потенційні користувачі з особливими потребами. Для забезпечення ефективної доступності веб-контенту бібліотекам слід не просто дотримувати окремі критерії успіху WCAG 2.1, а й розробляти робочі процеси, залучати найкращі практики взаємодії з «особливою» користувацькою аудиторією, для якої функціональна доступність ресурсів стане пріоритетом на всіх етапах процесу створення та просування веб-контенту. Цей напрям діяльності має набути системності та охоплювати соціальну інклюзію. З цієї позиції WCAG 2.1 фактично виводить питання доступності за межі технологічної реалізації і спонукає бібліотечну сферу діяльності до подальшого розгляду політики адаптації, обслуговування людей з особливими потребами та осіб, які стикаються з соціальним та цифровим відчуженням унаслідок порушень фізичних або когнітивних функцій.

Висновки. Жодна з версій WCAG не гарантує доступність веб-контенту, проте кожна з них є важливим стандартом щодо забезпечення користувачів з особливими потребами рівним доступом до веб-контенту та цифрових послуг бібліотек. Жодна з версій WCAG не враховує всі можливі аспекти доступності веб-контенту бібліотек, проте кожна демонструє необхідність більш інтегрованішого підходу до організації його доступності.

Дані дослідження свідчать: нинішніх практик недостатньо для того, щоб дозволити більшості бібліотек досягти навіть середнього рівня

відповідності WCAG 2.0. Стан бібліотечних ресурсів потребує впровадження постійного аудиту доступності, передусім за допомогою автоматичного тестування з використанням безкоштовних інструментів та регулярної їх оптимізації.

Відповідність веб-контенту бібліотек критеріям, встановленим стандартом WCAG 2.1, з одного боку, передбачає подолання нових проблем доступності, які виникають у результаті розвитку нових технологій, з іншого — потребує принципово нового рівня взаємодії з аудиторією користувачів з особливими потребами, запровадження відповідних практик, процедур, робочих процесів, сфокусованих на різних аспектах користувацького досвіду. Такий підхід не лише уможливить вийти за межі доступності контенту, а й надалі впливатиме на рішення про впровадження нових технологій, розробку цифрових колекцій, розгортання нових проєктів.

Список посилань

- Хорошецкий, А. И., Матюнина, Ю. А. (2017). Методика выбора критериев адаптации сайта для людей с ограниченными возможностями. *Системы обработки информации*, 2, 246–252.
- Pasichnyk, V. (2019). Accessibility Analysis of Scientific Libraries Web Resources. *ECONTECHMOD: An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes*. Vol. 8, 2, 8–16.
- Xie I. (2019). Enhancing usability of digital libraries: Designing help features to support blind and visually impaired users. *Information Processing & Management*, P. 102–110.
- Information and Communication Technology Standards and Guidelines*. Retrieved from <https://www.federalregister.gov/documents/2017/01/18/2017-00395/information-and-communication-technology-ict-standards-and-guidelines>.
- Kirkpatrick, A., Connor, J., Campbell, A., Cooper, M. *Web content accessibility guidelines (WCAG) 2.1. W3C*. Retrieved from <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>.
- Krishna, D., Verma, M. K. (2019). Content evaluation and the design trends of national institutes of technology (NITS) library websites of India: an evaluative study. *Journal of Indian Library Association*, 53.2&3.
- Spina, C., Cohen, M. SPEC Kit 358: Accessibility and universal design. *Association of Research Libraries*. Retrieved from <https://publications.arl.org/Accessibility-Universal-Design-SPEC-Kit-358/>.
- W3C. 2018. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. Technical Report. *World Wide Web Consortium*. Retrieved from <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>.
- Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*. Retrieved from <https://www.w3.org/TR/WCAG/>.

References

- Horoshevskiy, A. I., & Matyunina, Y. A. (2017) Method of selection criteria for adaptation of this site for people with disabilities. *Information processing systems*, (2), 246–252. [In Russian].
- Pasichnyk, V., Shestakevych, T., Kunanets, N., Rzhueskyi, A., & Andrunyk, V. (2019). Accessibility Analysis of Scientific Libraries Web Resources. *ECONTECHMOD: An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes*, 8. [In English].
- Xie, I., Babu, R., Lee, T. H., Castillo, M. D., You, S., & Hanlon, A. M. (2019). Enhancing usability of digital libraries: Designing help features to support blind and visually impaired users. *Information Processing & Management*, 102110. [In English].
- Board, U. A. (2015). Information and Communication Technology (ICT) Standards and Guidelines. *Notice of Proposed Rulemaking*, 36. [In English].
- Kirkpatrick, A., Connor, J. O., Campbell, A., & Cooper, M. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. Retrieved July, 31, 2018. [In English].
- Krishna D., & Verma, M. K. (2019). Content evaluation and the design trends of national institutes of technology (NITS) library websites of India: an evaluative study. *Journal of Indian Library Association*, 53(2&3). [In English].
- Spina, C. & Cohen, M. (May 2018). SPEC Kit 358: Accessibility and universal design. *Association of Research Libraries*. <https://publications.arl.org/Accessibility-Universal-Design-SPEC-Kit-358/>. [In English].
- W3C. 2018. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. Technical Report. *World Wide Web Consortium*. Retrieved from: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>. [In English].
- Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*. Retrieved from: <https://www.w3.org/TR/WCAG/>. [In English].

Надійшла до редколегії 4.11.2019 р.

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.09>

УДК 591.1:930:001

О. О. Шемаєв, кандидат історичних наук, юрист, ПП «Юридична консультація», м. Харків

shemaev@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8843-0245>

Г. В. Шемаєва, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

annashemaeva@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1053-989X>

СЕГМЕНТИ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ ВЧЕНОГО І БІБЛІОТЕКАРЯ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

М. В. РЯЗАНЦЕВА¹

Узагальнено багатогранну діяльність видатного вченого кінця ХІХ — початку ХХ ст. М. В. Рязанцева. Виокремлено в його науковому просторі декілька сегментів, які є цілісністю його творчості. До першого віднесено науково-дослідницьку та освітню діяльність, яка характеризується різноплановістю, супроводженням лекцій ілюстрацією власних досліджень. Виявлено, що ним особисто проведено 16 досліджень. Означено другий сегмент — це науково-організаційна діяльність, спрямована на створення науково-освітнього фізіологічного центру через будівництво спеціальних лабораторій. У третьому описано його наукові комунікації, зокрема: стажування, конференції, з'їзди, наукова школа професора. Відмічено важливість його наукових контактів з видатними вченими зарубіжжя, плідність наукової школи. Також до сегментів наукового простору вченого віднесено бібліотечну, редакційну і перекладацьку діяльність.

Ключові слова: історія науки, професор М. В. Рязанцев, наукові комунікації, бібліотечна діяльність.

А. А. Шемаєв, кандидат исторических наук, юрист, ЧП «Юридическая консультация», г. Харьков

А. В. Шемаєва, доктор наук по социальным коммуникациям, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СЕГМЕНТЫ НАУЧНОГО ПРОСТРАНСТВА УЧЕНОГО И БИБЛИОТЕКАРЯ КОНЦА ХІХ — НАЧАЛА ХХ ВВ.

Н. В. РЯЗАНЦЕВА

Обобщено многогранную деятельность выдающегося ученого конца ХІХ — начала ХХ ст. Н. В. Рязанцева. Выделено в его научном пространстве несколько сегментов, которые составляют целостность его творчества. К первому отнесено научно-исследовательскую и образовательную деятельность, которая характеризуется разноплановостью, сопровождением лекций иллюстрацией результатов собственных исследований. Определено, что он лично провел 16 исследований. Означено второй сегмент — это

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

научно-организационная деятельность, которая направлена на создание научно-образовательного физиологического центра через строительство специальных лабораторий. В третьем выделены его научные коммуникации, в частности: стажировки, конференции, съезды, научная школа профессора. Отмечены важность его научных контактов с выдающимися учеными зарубежья, плодотворность научной школы. Также к сегментам научного пространства ученого отнесено библиотечную, редакционную и переводческую деятельность.

Ключевые слова: *история науки, профессор Н. В. Рязанцев, научные коммуникации, библиотечная деятельность.*

A. A. Shemayev, Candidate of Historical Sciences, Lawyer, PE “Legal Consultation”, Kharkiv

A. V. Shemayeva, Doctor of Science in Social Communications, Professor, Kharkov State Academy of Culture, Kharkiv

SEGMENTS OF THE SCIENTIFIC SPACE OF SCIENTIST AND LIBRARIAN OF THE LATE 19TH — THE EARLY 20TH CENTURY M. RYAZANTSEV

Relevance. The iconic figure of the late 19th — the early 20th centuries is the talented scholar and librarian M. V. Ryazantsev. He contributed to the development of veterinary science and at the same time the development of librarianship.

The purpose of the article is to summarize the segments of multifaceted creative activity of professor and librarian M. V. Ryazantsev

Research methodology is based on general scientific principles of historical knowledge, application of methods of analysis and synthesis, generalization, using archival materials.

Results. The segments of the scientific space of M. V. Ryazantsev are scientific, educational, scientific and organizational work and scientific-communication aspect, as well as library, editorial and translation activities. He personally conducted 16 studies. More than 48 studies were carried out under his guidance and assistance. In 1896 M. V. Ryazantsev was approved by the professor of the Department of Physiology. His lectures epitomized the illustrations of the results of his own research. He trained many eminent scientists.

The peculiarity of his scientific and organizational activity was the problem solving of the construction and equipment of new educational and scientific classes, reconstruction of clinics, and organization of physiological laboratories. The significance of his scientific communications during foreign internships in Germany, Austria-Hungary, Switzerland and France in 1899, 1910, and 1912 is revealed.

The scholar made a significant contribution to the development of library activities. On the basis of archival data, it was found out that Professor M. V. Ryazantsev had devoted twenty-six years to the library activities. He is to introduce a number of innovations to improve the quality of the library work and ensure library processes, enhance the information and methodological functions of libraries.

Novelty. The paper is the first attempt for the description of the segments of the scientific space of Professor and Librarian M. Ryazantsev.

The practical significance. The materials of the study can be used in preparing general works on the history of science and library information science.

Conclusions. M. Ryazantsev's scholarly communications contributed to the expansion of his scientific interests, the introduction and dissemination of advanced ideas, the development of the library.

Keywords: *history of science, Professor M. V. Ryazantsev, scientific communication, library activities.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі, який ознаменувався розвитком національної системи галузевої науки та освіти, пошуком шляхів їхньої інтеграції, ґрунтовного вивчення потребує досвід діяльності вчених, які залишили по собі значиму наукову спадщину. Саме тому назріла потреба повернення в науку прогресивних ідей попередників, а в історіографію науки – забутих імен дослідників. Це надасть змоги персоналізувати історію науки, визначити напрями подальшого наукового пошуку, а також матиме теоретичне, прикладне і виховне значення для майбутніх поколінь. У цьому контексті всестороннє дослідження наукової діяльності відомого вченого, засновника Харківського науково-освітнього фізіологічного центру та власної наукової школи, талановитого педагога, бібліотекаря, популяризатора галузевої наукової думки, професора Миколи Володимировича Рязанцева (1856–1930) є, безперечно, актуальним. Розкриття успішного поєднання ним науково-організаційної діяльності з бібліотечною має важливе значення як для науки, так і для бібліотекознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом актуалізуються дослідження, у яких розкриваються окремі аспекти життєдіяльності професора М. В. Рязанцева. Так, деякі біографічні дані вченого впорядковано В. Д. Берліном (2008) та українським ученим А. Г. Корольовим (2013). Наукова діяльність вченого згадується в ґрунтовній праці колективу авторів (Вербицький, Достоевський, Рудик, 2003). Завідування М. В. Рязанцевим бібліотекою ХВІ (1904–1917) фрагментарно представлено в дослідженнях бібліотекознавців Г. В. Шемаєвої (1999) та Г. В. Свіриденко (2001). Його комунікаційні зв'язки та місце в популяризації науки в ХІХ – на початку ХХ ст. розкрито в публікації В. О. Садівничого (2013). Проте всі аспекти його наукової, організаційної, бібліотечної діяльності та їхнє узагальнення не набули відображення в наукових публікаціях.

Тому доцільним є узагальнення різних сегментів багатогранної творчої діяльності професора і бібліотекаря М. В. Рязанцева, що і є **метою** цієї статті.

Методологічні засади публікації ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного пізнання, застосуванні методів аналізу і синтезу, узагальнення. Для розкриття різних аспектів наукового простору вченого залучено архівні матеріали.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поєднання різних методів дозволило виокремити декілька сегментів наукового простору видатного вченого М. В. Рязанцева.

По-перше, це науково-дослідницька діяльність. Ще в студентські роки М. В. Рязанцев брав участь у наукових дослідженнях. Як свідчать архівні документи та матеріали звітів, досвід, якого набув М. В. Рязанцев під час ознайомлення з організацією навчальної та науково-дослідницької роботи в провідних навчальних закладах і наукових установах європейських країн у межах його зарубіжних відряджень, стажування в лабораторії видатного фізіолога І. П. Павлова та подальша співпраця — усе це значно вплинуло на вдосконалення його науково-освітніх методів, збагачення методик дослідження.

Значною заслугою М. В. Рязанцева є комплекс оригінальних наукових рішень із проблем ветеринарної гігієни, патології, епізоотології, фізіології тварин та птиці. На основі аналізу документальних даних встановлено, що ним особисто виконано 16 досліджень. Під його керівництвом систематично проводили наукові дослідження студенти, більшість із яких стали відомими науковцями та викладачами. Під безпосереднім керівництвом професора М. В. Рязанцева та за його допомогою здійснено більше 48 досліджень. Наукові досягнення вченого високо оцінено як науковою спільнотою, так і державою. Так, у 1912 р. професору М. В. Рязанцеву надано чин «дійсного статського радника». Також слід зазначити, що наприкінці XIX — на початку XX ст. він нагороджений орденами: Св. Володимира 4-го ступеня, Св. Анни 2-го й 3-го ступенів, Св. Станіслава 2-го ступеня, срібною медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III (Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного Института за 1909 год, 1910; Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год, 1918).

Невіддільною від наукової є навчальна діяльність професора. У 1896 р. його затверджено професором кафедри фізіології ХВІ (ДАХО, Ф.Р-1773). На новій посаді він з притаманною йому завзятістю продовжив поєднувати наукові дослідження з педагогічною діяльністю, вивчати передовий зарубіжний досвід у галузі ветеринарної медицини та фізіології сільськогосподарських тварин. У 1903 р. він очолив кафедру фізіології ХВІ, а з 1908 р. — лабораторію фізіології ВЖКТВПЖ та з 1910 р. — фізіологічну лабораторію ХВІ, які ініційовані та організовані за його безпосередньої участі (ДАХО, Ф.Р-1773). Навчання студентів проводив на високому методичному та теоретичному рівнях, лекційний матеріал ілюстрував результатами власних наукових досліджень. Також слід звернути увагу, що під час його завідування кафедрою фізіології

ХВІ в колективі панувала атмосфера наукової творчості, доброзичливості, взаємного духовного збагачення. До наукових досліджень активно залучалися студенти, більшість з яких стали відомими науковцями та викладачами.

По-друге, важливим сегментом наукового простору професора М. В. Рязанцева є його науково-організаційна діяльність, яка тісно пов'язана з попередніми. Слід зауважити, що, очолюючи кафедру фізіології ХВІ, вчений досяг отримання фінансування на будівництво нової фізіологічної лабораторії, яка б відповідала вимогам того часу. Як свідчать архівні дані, означений процес був складним і потребував від нього багато зусиль щодо обґрунтування необхідності створення спеціальних умов для проведення наукових досліджень та їхнього додаткового забезпечення. Слід зазначити, що водночас зі значною перевантаженістю науково-дослідною та педагогічною роботою, виконанням редакційних і бібліотечних обов'язків, які також виділено нами у якості сегментів, професор М. В. Рязанцев, разом із його учнем, асистентом Т. М. Мануйловим, упродовж 1908–1910 рр. успішно вирішував проблеми будівництва та обладнання нових навчально-наукових приміщень, наглядав за реконструкцією старих клінік під лекційну аудиторію та фізіологічну лабораторію (ДАХО, Ф.Р-1773).

Про успішність цього аспекту діяльності вченого свідчить і те, що, викладаючи за запрошенням фізіологію при ВЖКТВПЖ, одночасно здійснюючи навчально-дослідницьку діяльність у ХВІ, працюючи над організацією фізіологічної лабораторії в ХВІ, він організував в 1908 р. й фізіологічну лабораторію при ВЖКТВПЖ (ДАХО, Ф.Р-1773). Остання стала складовою Харківського науково-освітнього фізіологічного центру. Як свідчать документальні дані, у фізіологічній лабораторії ВЖКТВПЖ під керівництвом професора М. В. Рязанцева виконано немало наукових досліджень на теми, що входили до кола його тривалих фундаментальних досліджень.

Функціонування лабораторії при ВЖКТВПЖ та нової фізіологічної лабораторії ХВІ, відкриття якої відбулося в 1910 р., дозволило професору М. В. Рязанцеву наблизити викладання фізіології та наукову діяльність до нового, вищого рівня. Лабораторія під його керівництвом посіла одне з провідних місць серед науково-дослідних установ та освітніх закладів (ДАХО, Ф.Р-1773).

Також важливо додати, що науково-навчальний процес, організований професором М. В. Рязанцевим, передбачав втілення найвагоміших здобутків фізіологічної лабораторії І. П. Павлова, з якими він ознайомився, працюючи під його керівництвом упродовж 1893–1895 рр. Він першим спрямував досягнення свого вчителя на вивчення фізіології

сільськогосподарських тварин, визначивши свої наукові вподобання на наступні десятиріччя. Крім того, під час організації навчання та проведення наукових досліджень у приміщеннях фізіологічної лабораторії М. В. Рязанцев використав досвід провідних навчально-наукових закладів Західної Європи, набутий ним у закордонних наукових відрядженнях.

По-третє, до вагомого сегмента наукового простору вченого належить науково-комунікаційний аспект його діяльності. Це, зокрема, наукові комунікації під час стажувань, участі в конференціях, організації з'їздів спеціалістів, у науковій школі професора. У науці виокремлюють наукові комунікації на базі документних засобів — формальні комунікації та неформальні комунікації — процеси наукового спілкування через безпосередній обмін інформацією, зокрема: безпосередній діалог між ученими і фахівцями; обмін досвідом; листування; стажування, конференції, семінари. Саме неформальні наукові комунікації вирізняються більшим ступенем оперативності, інформативності, точності.

Безпосередня взаємодія вченого позитивно вплинула на весь комплекс сегментів його наукового простору. Висока ерудиція М. В. Рязанцева, глибоке заглиблення в наукові процеси, організаторські здібності та особистісні якості сприяли встановленню та підтримці наукових контактів із видатними вченими зарубіжжя; наданню допомоги дослідникам, організації плідних дискусій, формуванню комфортного наукового середовища.

Слід зазначити, що нами вперше виявлено конкретні дати його відряджень до європейських університетів (1899, 1910, 1912). Перше, яке відбулося в 1899 р., мало на меті стажування та встановлення наукових контактів з провідними вченими Німеччини, Австро-Угорщини, Швейцарії та Франції (ДАХО, Ф.Р-1773). Вільне володіння багатьма іноземними мовами дозволило вченому ознайомитися із передовим досвідом у фізіологічній лабораторії Н. Цунтца, із методиками викладання в Королівському сільськогосподарському коледжі (Берлін); зустрітися з видатним фізіологом К. Фойтом та вивчити досвід викладання фізіології в Мюнхенському університеті; обмінятися науково-педагогічним досвідом у Ганноверському ветеринарному інституті. В Австро-Угорщині М. В. Рязанцев відвідав фізіологічний інститут при Віденському університеті, де зустрівся з його директором З. Ексером. У Будапешті ознайомився із діяльністю Ф. Клюга та його колег з Фізіологічного інституту. Також професор М. В. Рязанцев детально вивчав методики викладання галузевих дисциплін та проведення лабораторних занять в університетах Берна й Цюриха в Швейцарії та в Ліонському університеті у Франції. Особливо сильно на М. В. Рязанцева вплинула методика викладання фізіології М. Ферворном.

Його участь в організації та проведенні всеросійських з'їздів ветеринарних лікарів (першого — в 1903 р., другого — в 1910 р., третього — в 1914 р.) сприяла поглибленню наукових комунікацій та популяризації науково-освітніх здобутків харківської ветеринарної школи.

Загалом його роль у зміцненні зв'язків між ученими є надзвичайно важливою. Окрім означеного, слід зауважити, що стажування викладачів та дослідників з інших науково-освітніх та практичних організацій на базі організованих ним лабораторій відбувалося в умовах своєрідного мікроклімату і особливої творчої атмосфери, яка стала важливою ознакою його наукової школи. Професор М. В. Рязанцев підготував багато учнів і гідних наступників. Серед них: Д. Ф. Конев, Р. В. Куницький, В. Ф. Діамандіди, М. Ф. Іванов, Т. М. Мануйлов, К. О. Арбузов, М. Г. Поніровський, Б. П. Бабкін, М. К. Камишанська, О. В. Палладін, А. П. Окладнов.

Для наукової комунікації в науковій школі М. В. Рязанцева характерним стало проведення дружніх діалогів, креативність, підтримка молодих науковців, залучення студентів до наукової та науково-організаційної роботи. Це стосувалося оригінальних методів і методик наукових досліджень, специфіки експериментальних досліджень, намагання системного та цілісного вивчення проблеми, ґрунтуючись на літературних даних. Так, його учні та вчені, які проходили стажування, відзначали його допомогу в пошуку необхідної літератури. Широкі комунікаційні зв'язки науковця, керівництво бібліотекою дозволяли замовити необхідні видання з будь-якої країни.

По-четверте, до одного з важливих сегментів наукового простору вченого віднесено його бібліотечну діяльність. На основі фактичних даних з'ясовано, що професора М. В. Рязанцева обрано на посаду бібліотекаря ХВІ вперше в 1904 р., після чого його неодноразово переобирали на наступні терміни. Загалом він віддав бібліотечній справі двадцять шість років (1904–1916), із них у 1904–1912 рр. був бібліотекарем, у 1913–1917 рр. — завідувачем бібліотеки, з 1917 р. — головою бібліотечної комісії в ХВІ та з 1920 р. — головою бібліотечної ради Горського політехнічного інституту (Рязанцев, 1907; Шемаєва, 1999). Важливо зазначити, що ознайомлення із передовим зарубіжним досвідом у галузі ветеринарної медицини, встановлення й постійна підтримка професійних контактів із колегами з інших країн сприяли не лише розвиткові науково-дослідницької та педагогічної майстерності вченого. Перебуваючи в закордонних відрядженнях, він ґрунтовно вивчав специфіку бібліотечної роботи (Рязанцев, 1907). Завдяки його закордонним зв'язкам було налагоджено книгообмін між бібліотекою ХВІ та бібліотеками багатьох європейських наукових та освітніх установ, що

сприяло поширенню галузевого наукового знання. Він сприяв облаштуванню приміщень бібліотеки, розширенню штату, збільшенню фінансових витрат на бібліотечні потреби, поліпшенню комплектування бібліотечного фонду. Важливе значення має його вдосконалення системи каталогів, реєстрації літератури, книговидачі, відвідуваності. Він обстоював її інтереси та потреби на всіх рівнях, розглядаючи бібліотеку як важливу інформаційну ланку навчального процесу. На основі уведення кількох новацій він створив умови для якісного поліпшення бібліотечного фонду та забезпечення бібліотечних процесів, активізації довідково-інформаційної, методичної функцій бібліотек, що зрештою сприяло поширенню галузевої наукової думки. Про його значний внесок у розвиток бібліотек свідчить меморіальна дошка на будівлі Горського сільськогосподарського інституту (Берлін, 2008).

Попри перевантаженість науково-дослідною і викладацькою роботою, професор приділяв значну увагу задоволенню потреб користувачів. Високий авторитет професора М. В. Рязанцева серед колег, його чуйність і готовність завжди прийти на допомогу слугували забезпеченню комфортного середовища наукової творчості не лише в науково-дослідницьких лабораторіях, а й у бібліотечній діяльності. Його організаційний хист позначився не лише в організації галузевого навчального процесу та спорудженні фізіологічної лабораторії інституту. Професор М. В. Рязанцев також обґрунтував необхідність нової будівлі для бібліотеки. Проте його плани не здійснилися, але вдалося значно розширити приміщення книгосховища, читалень і службових кімнат бібліотеки.

Не менш важливими сегментами його наукового простору, які безпосередньо пов'язані з науковими комунікаціями, є редакційна та перекладацька діяльність. За результатами дослідження встановлено, що професор М. В. Рязанцев з 1898 р. виконував обов'язки редактора, а з 1904 р. — головного редактора «Збірника праць ХВІ». Слід зазначити, що вже з перших випусків вченому вдалося залучити до співпраці провідних учених і викладачів: А. О. Раєвського, В. Я. Данилевського, О. Ф. Брандта, С. О. Іванова, А. П. Шалашникова, І. О. Гордзялківського, Д. Ф. Конєва, О. П. Остапенка, І. М. Садовського, М. М. Бекетова, І. І. Мечнікова, Л. С. Ценковського, а також студентів і магістрантів. За пропозицією М. В. Рязанцева видання «Збірник праць» містили не лише результати досліджень провідних науковців, а й найкращі роботи студентів інституту, звіти про стан та діяльність інституту, бібліотечну діяльність, закордонні відрядження, роботу комісій; матеріали до проектів та системи викладання, матеріали (Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год, 1918). Публікація наукових праць співробітників інституту здійснювалася

водночас декількома мовами: російською, німецькою та французькою, а пізніше — російською та німецькою. У цьому полягала надзвичайна цінність видання.

Важливе значення мала й перекладацька діяльність професора М. В. Рязанцева. Володіння декількома мовами дозволяло йому підтримувати листування з представниками наукового співтовариства різних країн світу та популяризувати найважливіші галузеві здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених. Його переклади, виконані на високому професійному рівні, користувалися підвищеним попитом серед широкого загалу ветеринарних фахівців і фізіологів, що свідчить про значний внесок у загальний розвиток науки.

Висновки. Таким чином, невіддільною частиною наукового простору М. В. Рязанцева є взаємозв'язок наукової, освітньої, науково-організаційної, науково-комунікаційної, бібліотечної та редакційної й перекладацької діяльності. Професор і бібліотекар М. В. Рязанцев заклали основи власної наукової школи з фізіології сільськогосподарських тварин. Його наукові комунікації сприяли розширенню його творчих інтересів, упровадженню та поширенню передових ідей. Він всесторонньо сприяв розвитку бібліотеки. Бібліотечна діяльність у Харківському ветеринарному інституті та опікування бібліотекою Горського політехнічного інституту значно вплинули на розвиток бібліотечної справи.

Перспективи подальшого дослідження. Важливого значення набуває вивчення формальних комунікацій ученого, зокрема цитування та співавторство.

Список посилань

- Берлин, В. Д. (2008). Профессор Н. В. Рязанцев. *Герценка. Вятские записки*. Вып. 13, 172-177.
- Вербицький, П. І., Достоевський П. П. і Рудик С. К. (2003). *Історія ветеринарної медицини України*: монографія. Київ: Ветінформ.
- Державний архів Харківської області. Ф.Р-1773. Харківський ветеринарний інститут. *Он. II. Справа № 7. Рязанцев Микола Володимирович (1885–1920)*.
- Корольов, А. Г. (2013). Из истории создания и развития Харьковского ветеринарного института. *Питання історії науки і техніки*, 1, 2–10.
- Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного Института за 1909 год* (1910). (С. 29-34). Харьков: Типография А. Дарре.
- Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год (1918). *Сборник трудов Харьковского ветеринарного института*. Харьков. Т. XIV. Вып. 5 и 6, 1–50.
- Рязанцев, Н. В. (1907). *Отчет проф. Рязанцева по библиотеке Харьковского Ветеринарного Института за 1906 год*. Харьков.
- Садівничий, В. О. (2013). Микола Рязанцев і розвиток наукової медичної комунікації у ХІХ — на початку ХХ ст. *Журналістська освіта на Сумщині*:

- набутки й проблеми: матеріали Дев'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5–6 червня). (С. 25–30). Суми: Сумський державний університет.*
- Свириденко, Г. В. (2001). Одна из наистарейших Библиотека Харьковского зооветеринарного института. *Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова.* (С. 193–205). Харків.
- Шемаєва, Г. В. (1999). До створення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування в галузі ветеринарної медицини. *Бібліотечний вісник*, 1, 13–15.

References

- Berlin, W. D. (2008). Professor N. V. Ryazantsev. *Herzenko. Vyatka notes.* Issue 13. 172–177. [in Russian].
- Verbitsky, P. I., Dostoevsky, P. P. and Rudik, S. K. (2003). *History of veterinary medicine of Ukraine: monograph.* Kyiv: Vetinform. [in Ukrainian].
- State archive of Kharkiv region. FR-1773. Kharkiv Veterinary Institute. *Op. 11. Case No. 7. Ryazantsev Nikolai Vladimirovich (1885–1920).* [in Ukrainian].
- Korolev, A.G. (2013). From the history of creation and development of the Kharkov Veterinary Institute. *Questions of the history of science and technology*, 1, 2–10. [in Russian].
- Report on the status and activity of the Kharkov Veterinary Institute for 1909* (1910). (P. 29–34). Kharkov: Typography of A. Darre. [in Russian].
- Report on the status and activity of the Kharkov Veterinary Institute for 1917* (1918). *Collection of works of the Kharkiv Veterinary Institute.* Kharkiv. T. XIV. Issues 5 and 6, 1–50. [in Russian].
- Ryazantsev, N. V. (1907). *Prof. Ryazantsev at the Library of the Kharkiv Veterinary Institute for 1906.* Kharkov. [in Russian].
- Sadivnychiy, V. A. (2013). Mykola Ryazantsev and the Development of Scientific Medical Communication in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Journalism Education in Sumy Region: Acquisitions and Issues: Materials of the Ninth All-Ukrainian. Research Practice Conf. (Sumy, June 5–6).* (P. 25–30). Sumy: Sumy State University. [in Ukrainian].
- Sviridenko, G. V. (2001). One of the oldest Libraries of the Kharkov Pet Veterinary Institute. *Essays on the history of university libraries in Kharkov* (P. 193–205). Kharkov. [in Russian].
- Shemayeva, G. V. (1999). Prior to the creation of a system of information and library services in the field of veterinary medicine. *Bibliotechniy Visnik*, 1999, 1, 13–15. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 02.12.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.10

УДК 002+02+930.25]:378.147](477)(045)

С. В. Сищенко, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

seik-lana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3849-3130>

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СПЕЦДИСЦИПЛІН»¹

Усесторонньо розкрито особливості викладання навчальної дисципліни «Методика викладання спецдисциплін» для студентів освітньо-професійного рівня «магістр» у Харківській державній академії культури (ХДАК). Наголошено на специфіці мети, завдань, змісті, структурі навчального курсу для магістрів нової спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Виокремлено інноваційні методи викладання і контролю знань студентів.

Ключові слова: вища освіта, вища освіта в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи, інноваційні методи навчання, інноваційні методи викладання, інноваційні освітні технології, інтерактивні методи викладання, пізнавальна активність студентів.

С. В. Сыщенко, кандидат педагогических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ СПЕЦДИСЦИПЛИН»

Всесторонне раскрыто особенности преподавания учебной дисциплины «Методика преподавания спецдисциплин» для студентов образовательного-профессионального уровня «магистр» в Харьковской государственной академии культуры (ХГАК). Подчеркнуто специфику цели, задач, содержания, структуры учебного курса для магистров новой специальности 029 «Информационное, библиотечное и архивное дело». Особое внимание уделено инновационным методам проведения занятий и контроля знаний студентов.

Ключевые слова: высшее образование, высшее образование в области информационного, библиотечного и архивного дела, инновационные методы обучения, инновационные методы преподавания, инновационные технологии образования, интерактивные методы преподавания, познавательная активность студентов.

---

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

S. V. Syschenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CHARACTERISTIC FEATURES OF TEACHING «METHODS OF TEACHING SPECIAL DISCIPLINES»

The relevance of this study is determined by the need to improve the quality of educating students in Master's programme. Its importance is growing significantly with the introduction of the new major 029 «Information, library and archival work» in Ukraine, which is of a complex nature and provides new methodological and technological approaches to the subject of the course «Methods of teaching special disciplines».

Research methodology. The author uses the system-activity approach to describe the purpose, tasks, content, structure, methodology of teaching the discipline «Methods of teaching special disciplines».

Results. The article identifies issues arising from the unification of several subject areas into one major 029 «Information, library and archive studies», and from the integration of librarians, information professionals and archivists into one broad subject area.

The emphasis is placed on the general information about the discipline «Methods of teaching special disciplines», its place of the discipline in the curriculum, pre-requisites and post-requisites of the discipline, purpose and objectives of the discipline, the name and description of general and professional competences, content and structure of the course. The examples of particular types of classes are given.

Novelty. The article is the first attempt to describe innovative pedagogical methods and technologies in teaching the course «Methodology of teaching special disciplines» for students in the master's programme in 029 «Information, library and archival studies».

The practical significance. The main results of the study can be used by higher education institution of Ukraine to further improve the content and methodology of teaching the course «Methods of teaching special disciplines».

Keywords: *higher education, higher education in the field of information, library and archival affairs, innovative teaching methods, innovative educational technologies, interactive teaching methods, cognitive activity of students.*

Постановка проблеми. Нині система вищої освіти України перебуває на стадії свого реформування. У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» наголошується на необхідності вдосконалення і підвищення рівня якості підготовки здобувачів вищої освіти, з урахуванням вимог вітчизняних, європейських та світових стандартів освіти, диференційованої підготовки студентів різних кваліфікаційних рівнів — бакалавр, магістр, доктор філософії (Про освіту, 2017; Про вищу освіту, 2014). Ці директивні постанови держави набувають особливого значення в умовах введення в Україні нової освітньої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Нині розроблені і затверджені МОН України Стандарти вищої освіти України в галузі знань 02 «Культура» зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна

справа» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів. Підготовка фахівців нової генерації має ґрунтуватися на нових теоретико-методологічних засадах, потребує вдосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу. Це, зокрема, стосується курсу «Методика викладання спецдисциплін», який читається магістрам.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема підвищення якості підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів України є предметом вивчення багатьох фахівців, зокрема Н. Бачинської, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Т. Новальської, А. Соляник, М. Цивіна, Г. Швецової-Водки та ін. (Бачинська, 2015; Кушнарєнко, 2004; Матвієнко, 2017; Соляник, 2018; Цивін, 2017; Швецова-Водка, 2013). Однак майже відсутні праці, у яких йдеться про зміст, структуру і методику читання курсу для магістрів «Методика викладання спецдисциплін» за умов введення нової інтегрованої освітньої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Мета статті — ознайомити професійну спільноту з практикою викладання курсу «Методика викладання спецдисциплін» у Харківській державній академії культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Читання курсу «Методика викладання спецдисциплін» у Харківській державній академії культури (ХДАК) має давню історію. У 50–60-х рр. XX ст. випускники академії (тоді — інституту) здобули право в подальшому працювати в бібліотечних технікумах (училищах) на посадах педагогів, які викладають спеціальні дисципліни для майбутніх бібліотекарів середньої ланки.

На базі ХДАК — тривалий час єдиного в Україні ЗВО бібліотечно-інформаційного профілю — функціонували курси підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін бібліотечних технікумів усіх союзних республік тодішнього Радянського Союзу. Багаторічний досвід читання курсу «Методика викладання спецдисциплін» у ХДАК дозволив фундаментально осмислити його зміст, структуру і методику подання новітній магістерській аудиторії.

Забезпечення якості сучасної вищої інформаційної освіти в Україні передбачає вдосконалення:

- змісту навчання, тобто замість надання абстрактної теоретичної інформації, яка недостатньо пов'язана з практикою вивчення, системно орієнтованих основ практичних дій і результатів;
- практичної діяльності викладача, а саме переходу від монологічного подання навчального матеріалу до діалогу викладача і студента;
- діяльності студента, передбачає замість пасивного сприйняття інформації формування цілісного світосприйняття через активне

заглиблення у світ інтелектуальної, духовної, соціальної та предметної культури;

- технологічного забезпечення освітнього процесу, тобто впровадження інноваційних педагогічних технологій, які сприятимуть взаємодії викладача і студентів.

Основою впровадження цих змін є практична реалізація основних принципів сучасної освіти, які передбачають: 1) гуманізацію освіти; 2) гуманітаризацію освіти; 3) забезпечення національної та полікультурної спрямованості освіти; 4) перенесення акценту з освітньої діяльності педагога на освітньо-пізнавальну і творчу діяльність студентів; 5) перетворення позицій педагога і студента в особистісно рівноправні, партнерські стосунки; 6) створення умов для самоствердження, самореалізації та самовизначення особистості студента; 7) формування розуміння необхідності безперервної освіти та саморозвитку впродовж усього життя людини.

Ефективна реалізація наведених принципів можлива лише за умови підготовки випускників, здатних у майбутньому на високому рівні викладати спеціальні предмети.

Основним методологічним принципом реформування системи вищої освіти в Україні є застосування компетентнісної моделі підготовки фахівців, яка передбачає набуття студентами системи загальних і професійних компетентностей, які визначають здатність випускника успішно здійснювати професійну та подальшу освітню діяльність (Соляник, 2018).

«Методика викладання спецдисциплін» — навчальна дисципліна, яка разом із курсами педагогіки, психології, педагогіки вищої школи охоплює комплекс дисциплін, які мають підготувати магістрів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» до роботи викладачем спеціальних бібліотечно-інформаційних дисциплін у навчальних закладах України I–III рівнів акредитації.

Мета вивчення дисципліни — сформувати в магістрів знання про особливості організації освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти I–III рівнів акредитації, специфіку методики викладання дисциплін інформаційного, бібліотечного архівного циклу зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- сформувати в магістрів знання щодо системи неперервної інформаційної освіти в Україні та за кордоном;
- поглибити знання студентів щодо структури вищої інформаційної освіти в Україні;
- висвітлити основні етапи інституалізації вищої інформаційної освіти в Україні;

- розширити уявлення магістрів щодо специфіки неповної вищої освіти в структурі вищої школи України інформаційного профілю;
- розкрити специфіку освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого бакалавра і бакалавра, підготовка яких здійснюється в межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- ознайомити студентів із загальними принципами організації освітнього процесу у ЗВО України I–III рівнів акредитації, що здійснюють підготовку молодших бакалаврів та бакалаврів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи;
- сформувані в магістрів системне уявлення щодо змісту неповної вищої інформаційної освіти в Україні та навчання молодших бакалаврів;
- розкрити методологічне значення найважливіших теоретичних положень інформаціології, документології, книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства для визначення змісту освіти молодших бакалаврів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- акцентувати на провідній ролі спеціальних інформаційних дисциплін у підготовці молодшого бакалавра та бакалавра;
- висвітлити специфіку методики викладання спеціальних дисциплін інформаційно-бібліотечно-архівного циклу у ЗВО України I–III рівнів акредитації;
- ознайомити магістрів із видами, формами, інтерактивними технологіями навчання у ЗВО I–III рівнів акредитації та педагогічними інноваціями;
- розкрити дидактичні засади занять різних типів і видів зі спеціальних інформаційних, бібліотечних та архівознавчих дисциплін;
- висвітлити питання специфіки самостійної освітньої роботи магістрів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- сформувані власну педагогічну позицію щодо практичного застосування методики викладання спеціальних інформаційних, бібліотечних та архівознавчих дисциплін у майбутній професійній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни магістр повинен:

Знати:

- систему неперервної інформаційної освіти в Україні та за кордоном;
- структуру вищої інформаційної освіти в Україні;
- основні етапи інституалізації вищої інформаційної освіти в Україні;
- специфіку неповної вищої освіти в структурі вищої інформаційної освіти України;

- особливості підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «молодший бакалавр» і «бакалавр» зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- загальні принципи організації освітнього процесу в закладах вищої освіти України I–III рівнів акредитації;
- загальне та особливе в змісті освіти та змісті навчання молодших бакалаврів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- методологічне значення теорії інформології, документології, книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства для визначення змісту неповної вищої освіти молодшого бакалавра та бакалавра зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- особливості методики викладання спеціальних дисциплін інформаційного циклу у ЗВО України I–III рівнів акредитації;
- основні види, форми, новітні технології навчання у ЗВО I–III рівнів акредитації, педагогічні інновації;
- дидактичні засади занять різних типів і видів зі спеціальних інформаційних дисциплін;
- правила самостійної освітньої роботи магістрів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», методики перевірки їхніх знань.

Вміти:

- вільно орієнтуватися в структурі вищої інформаційної освіти України: а) освітніх рівнях — неповна вища освіта, базова вища освіта, повна вища освіта; б) освітньо-кваліфікаційних рівнях — молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії;
- обґрунтовувати власну думку щодо перспектив підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівнів «молодший бакалавр» та «бакалавр» зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у ЗВО I–III рівнів акредитації;
- визначати специфіку змісту освіти та змісту навчання молодших бакалаврів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- обґрунтовувати базове значення спеціальних дисциплін інформаційного, бібліотечного та архівознавчого циклу в підготовці молодших бакалаврів і бакалаврів;
- застосовувати здобуті знання щодо специфіки викладання спеціальних інформаційних дисциплін у практичній викладацькій діяльності;
- обрати тип заняття, скласти план (структуру) заняття, провести його, здійснити аналіз заняття;

- підготувати і провести лекцію, семінар, практичне заняття із застосуванням інноваційних освітніх та інформаційних технологій;
- проаналізувати та надати об'єктивну оцінку самостійній роботі студента;
- здійснити поточне та підсумкове оцінювання (опитування, тестування) результатів освітньої діяльності молодших бакалаврів і бакалаврів зі спеціальних дисциплін інформаційного, бібліотечного та архівознавчого циклу.

Курс «Методика викладання спецдисциплін» має таку тематичну структуру:

Тема 1. Вища інформаційна освіта в Україні та за кордоном.

Тема 2. Пререквізити та постреквізити дисципліни.

Тема 3. Загальні та спеціальні компетентності інформаційних, бібліотечних та архівних працівників.

Тема 4. Основні організаційні форми та результати навчання студентів.

Тема 5. Основні традиційні та інноваційні методи і технології викладання навчального матеріалу.

Тема 6. Політика академічної поведінки та доброчесності.

Тема 7. Самостійна робота студентів.

Тема 8. Педагогічні засади та методика організації навчальної і виробничої практики.

Тема 9. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання.

Тема 10. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю.

Висновки. Для активізації освітнього процесу під час викладання змісту дисципліни на лекційних, семінарських та практичних заняттях, здійснення самостійної роботи, проведення поточного і підсумкового контролю використовуються різноманітні нові освітні тренди: активні методи навчання, комп'ютерна техніка і технологія. Серед основних методів: тестування, ділові ігри, дискусії, диспути, конференції, модераторія, тренінги, робота в малих групах, проектування, кейс-технології, навчання через челленджі (самонавчання) тощо. Застосовуються також елементи електронного, дистанційного, мобільного навчання в соціальних медіа тощо.

Перспективи подальшого дослідження. Наразі продовжується робота з удосконалення змісту і технології викладання дисципліни «Методика викладання спецдисциплін», що сприятиме якісній підготовці магістрів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Список посилань

- Бачинська, Н. (2015). Базові концепції модернізації вищої бібліотечної освіти в Україні. *Вісник Книжкової палати*, 3, 32–35.
- Кушнарєнко, Н. М. (2004). Складові змісту спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність»: питання методології. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 15–21.
- Матвієнко, О., Цивін, М. (2017). Проблема професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Вісник Книжкової палати*, 11, 29–33.
- Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII*. Відновлено з <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
- Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VII. Відомості Верховної Ради*. 2017, 38/39, 380.
- Соляник, А. (2018). Інноваційні критерії результативності ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. Вип. 1, 64–75.
- Швецова-Водка, Г. М. (2013). Бібліографічна підготовка фахівців спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». *Вісник Харківської державної академії культури*. Вип. 40, 70–74.

References

- Bachynska, N. (2015). Basic concepts of modernization of higher library education in Ukraine. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*, 3, 32–35 [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. M. (2004). Components of the content of the speciality «Documentation and information activity»: methodology issues. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*, 15–21. [in Ukrainian].
- Matviyenko, O., Tsyvin, M. (2017). The problem of professional orientation in the speciality «Information, library and archival affairs». *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*, 11, 29–33. [in Ukrainian].
- On Higher Education: Law of Ukraine from 1 jule 2014. № 1556-VII*. (2014). Retrieved from <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. [in Ukrainian].
- On Education Law of Ukraine of 5 September 2017. № 2145-VII*. (2017). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*. 2017, 38/39, 380. [in Ukrainian].
- Solyanyk, A. (2018). Innovative criteria for the effectiveness of the degree training of specialists in the speciality 029 «Information, library and archives». *Ukrainian Journal of Library Science and Information Science*. Issue. 1, 64–75 [in Ukrainian].
- Shvetsova-Vodka, H. M. (2013). Bibliographic training of specialists in the speciality «Books, Librarianship and Bibliography». *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Issue 40, 70–74. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 5.12.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.11

УДК 050.930.25-028.63](477)(045)

М. О. Шевченко, аспірантка, Харківська державна академія культури,
м. Харків

shmaryna.94@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-3473-1923

ЦИФРОВІ АРХІВИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ¹

Досліджено періодичні видання — цінні історичні джерела інформації в умовах створення цифрових архівів. Означено основні причини оцифрування періодичних видань: незадовільний фізичний стан та підвищений попит читачів. Розглянуто проекти оцифрування газет, що здійснюються бібліотеками України. Підсумовано загальні ознаки незадовільного стану реалізації цифрових архівів періодики в бібліотеках України та визначено причини цього. Виявлено, що вирішення наявних проблем потребує комплексного підходу, зокрема розроблення спеціальної державної програми. Наведено закордонні національні проекти з оцифрування періодики. Зазначено, що подібна програма передбачає взаємовигідну співпрацю між державними структурами та бібліотеками. Перелічено завдання, які потребують вирішення, для усунення проблем та розподілу обов'язків для успішної реалізації національної програми оцифрування.

Ключові слова: *періодичні видання, газети, документна спадщина, оцифрування, цифрові колекції, цифрові архіви.*

М. А. Шевченко, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЦИФРОВЫЕ АРХИВЫ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Исследовано периодические издания — ценные исторические источники информации в условиях создания цифровых архивов. Отмечено основные причины оцифровки периодических изданий: неудовлетворительное физическое состояние и повышенный спрос читателей. Рассмотрено проекты оцифровки газет, осуществляемые библиотеками Украины. Подытожены общие черты неудовлетворительного состояния реализации цифровых архивов периодики в библиотеках Украины и определено причины этого. Выявлено, что решение существующих проблем требует комплексного подхода, в частности разработки специальной государственной программы. Приведены зарубежные национальные проекты по оцифровке периодики. Отмечено, что подобная программа предусматривает взаимовыгодное сотрудничество между государственными структурами и библиотеками. Перечислены задачи, требующие решения, для устранения проблем и распределения обязанностей для успешной реализации национальной программы оцифровки.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключевые слова: периодические издания, газеты, документное наследие, оцифровка, цифровые коллекции, цифровые архивы.

M. O. Shevchenko, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DIGITAL ARCHIVES OF PERIODICALS: CURRENT CHALLENGES FOR UKRAINE

Relevance of this study. The issue of preserving the 19th –20th centuries periodicals is being actively discussed in Ukraine. Periodicals are valuable sources of information about political, economic, social, cultural and artistic events of the past. There is an *urgent* need to digitize periodicals. Digitization facilitates the preservation and the potential for use of periodicals. Libraries of Ukraine have trouble building digital archives of periodicals.

The aim of this paper is to study the current state of digitizing periodicals in Ukraine; to identify problems and ways to eliminate them.

Research methodology. The author analyzes the digital archives of Ukraine, national digital newspaper programs in other countries and scientific publications on the subject. In the process of research, the following general scientific methods have been used: analysis, synthesis, generalization and others.

Results. The study describes the current state of digitizing periodicals in Ukraine and other countries. The importance of digitizing periodicals constituting the documentary heritage of Ukraine is shown. This paper presents a review of national digital newspaper programs in other countries. The study demonstrates the need to build the national program of digitizing periodicals in Ukraine. The author describes advantages of digitization and digital archives.

Novelty. The author argues that creating digitization program for preservation and accessibility of periodicals is important. The article provides the priority tasks for the state, libraries and private organizations.

The practical significance. The main results of this study can be used by libraries to organize the digitization of periodicals and in close contact with the state, libraries and private organizations in building the national program of digitizing periodicals.

Conclusion. Digital archives of periodicals are a new trend. Building the national program of digitizing periodicals is important. The advantages of digitization and digital archives are: preservation of periodicals constituting the documentary heritage of Ukraine; an easy access for a user to digital archives; the cooperation with world libraries and participation in their projects.

Keywords: *periodicals, newspapers, documentary heritage, digitization, digital collections, digital archives.*

Постановка проблеми. Ефективний розвиток країни неможливий без вивчення історичного минулого. У цьому одна із головних ролей належить документним пам'яткам. Цінним історичним джерелом є періодичні видання, зокрема газети, які завжди були основним інструментом оперативного інформування суспільства. Сьогодні вони розглядаються як унікальні, а іноді й єдині джерела інформації про минуле. Зокрема,

на шпальтах газет відображалися повідомлення, що сповіщали про різні події з життя суспільства: політичні, соціальні, економічні, культурно-мистецькі тощо.

Актуальність дослідження пояснюється гострою потребою оцифрування періодичних видань в Україні. Оцифрування є єдиним можливим способом збереження їх для подальшого доступу, використання, вивчення читачами в зручному форматі. Однак бібліотеки України мають немало проблем, які перешкоджають успішній реалізації оцифрування. Саме тому нагальною потребою є ґрунтовне дослідження проблеми оцифрування періодики для прийняття оптимальних рішень та їхнього ефективного впровадження. Вирішення означеної проблеми сприятиме не лише збереженню періодичних видань — найціннішої складової документної спадщини, а й подальшому використанню періодики читачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою дослідження стало вивчення наукових праць з означеної проблематики, аналіз проєктів з оцифрування періодичних видань українських та закордонних бібліотек.

Вивченню періодичних видань свої праці присвятили багато науковців. У контексті цього дослідження всі напрацювання можна розподілити на дві групи. Перша група наукових публікацій присвячена вивченню періодичних видань як важливих джерел інформації (Афанасьєва, Гуржій (2011); Клименко (2009); Рудий (2008, 2014)). Вивчення галузевих періодичних видань та їхнього внеску в розвиток суспільства здійснюють у своїх наукових статтях Л. Дениско (1999); Л. Домбровська (2010); О. Мусяченко (2016); Ю. Сазонова (2017).

Друга група наукових праць розкриває теоретико-методичні та організаційні аспекти оцифрування періодичних видань та висвітлює досвід бібліотек у реалізації цифрових проєктів: Л. Білименко (2013); Н. Вовк (2016); І. Журавльова (2012); В. Мазуліс (2017); Г. Штан та О. Бабічева (2017).

Однак, попри наявність значної кількості публікацій та ґрунтовних праць, означена проблема ще не набула достатнього наукового вирішення та ефективної практичної реалізації.

Мета статті — на основі аналізу відповідних напрацювань бібліотек України виявити проблемні моменти сучасного стану оцифрування періодичних видань в Україні; визначити подальші напрями їх усунення для ефективної реалізації програми з оцифрування газет

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед усієї різноманітності документної спадщини будь-якої країни важливою складовою є періодичні видання. Нині саме ці документи — найцінніша група

історичних джерел. Вони містять важливу інформацію, що становить особливу цінність для сучасних дослідників, істориків, науковців та ін. Унікальність періодичних видань полягає в тому, що вони є джерелами оперативного інформування суспільства. На їхніх сторінках набували висвітлення найрізноманітніші події, що відбувалися на теренах сучасної України. Л. Афанасьєва та С. Гуржій (2011) зазначають: «Преса кожної країни нерозривно пов'язана з економічними та політичними потребами суспільства. Вона зростає та міцніє в процесі суспільного розвитку як надзвичайно важливий ідеологічний чинник, що відчутно впливає на всі сторони духовного і суспільно-політичного життя народу, країни» (с. 12).

Періодичні видання, зокрема газети, містять відомості про:

- стан політичної ситуації, розвиток політичних партій та їхніх програм;
- військові дії;
- особливості та умови розвитку економіки;
- специфіку культурного, мистецького та духовного життя суспільства;
- становлення й поширення освіти як інституту;
- побут, повсякденне життя та працю населення тощо.

І. Клименко (2009), здійснюючи загальний огляд періодичних видань першої половини XIX — початку XX ст., які виходили на теренах України, доходить висновку, що періодичні видання посідають провідне місце в джерельній базі історії України, вони стали особливим видом джерел через їхні комплексність, синтетичність, оперативність та наявність різних форм подання інформації, публіцистичних жанрів.

Але попри унікальність та цінність газет як інформаційного джерела, вони мають один доволі значний недолік — низьку якість паперу та друку, що значно скорочує термін їхнього зберігання. Так, у «Методиці оцінки фізичного стану документів» (2013) наводиться статистика довговічності різних видів паперу за результатами досліджень зарубіжних учених. Зазначено, що довговічність газетного паперу становить 50–100 років. Важливо відзначити, що газети періоду др. пол. XIX — п. пол. XX ст. мали на меті оперативно поінформувати широкі верстви населення про важливі події в містах, державі, світі. Тому для зменшення витрат друкування використовувався папір та фарби низької якості. Це також негативно вплинуло на теперішній фізичний стан матеріальної основи газет та на скорочення терміну їхнього зберігання.

Уважаємо за доречне навести дані про появу перших періодичних видань на теренах сучасної України, щоб підкреслити нагальність означеної проблеми. У 1776 р. у Львові вийшла «Львівська газета» («Gazette

de Leopol») французькою мовою. У першій половині XIX ст. періодичні видання почали виходити у великих містах, зокрема в Харкові — «Харьковский еженедельник» (1812), «Украинский вестник» (1816–1819), «Харьковский демокрит» (1816); в Одесі — перша щоденна газета «Одесский вестник» (1823–1893), у Києві — листок «Киевские объявления» (1835–38; 1850–1858) тощо. З 1838 р. у багатьох губернських містах Російської імперії видавалися «Губернские ведомости». Першою україномовною газетою називають «Зоря Галицьку», яка виходила впродовж 1848–1857 рр. у Львові. Значно зросла кількість періодичних видань в Україні у др. половині XIX ст., що пов'язано з культурно-національним відродженням України в таких містах, як Харків, Київ, Одеса, Львів — в основних осередках розвитку освіти, науки, культури тощо. Активного поширення преса набула в першій третині XX ст., що пов'язано з бурхливим періодом політичного, економічного і культурного життя нашої країни.

Усе це пояснює виникнення на початку XXI ст. гострої проблеми втрати періодичних видань, що зумовлено такими причинами: 1) багато газетних колекцій перебувають у незадовільному фізичному стані, оскільки термін існування газетного паперу є доволі обмеженим; 2) підвищений попит та постійне активне їхнє використання призводить до ще більшої зношеності газет, що підвищує загрозу повної їх втрати в найближчому майбутньому. Перед бібліотеками України постала вкрай важлива проблема негайного застосування комплексу відповідних заходів зі збереження таких цінних документних джерел. Тому їх оперативне оцифрування є нині єдиним правильним рішенням цієї проблеми, що дозволить уникнути безповоротної втрати цінного матеріалу.

Оскільки існує потреба в оперативних діях, слід визначити найпріоритетніші групи газет, які необхідно оцифрувати в першу чергу. Серед критеріїв відбору періодичних видань для оцифрування можна назвати:

- цінність надрукованої інформації (історична, культурна, краєзнавча тощо);
- час та місце виходу з друку;
- малочисельність примірників;
- незадовільний фізичний стан матеріальної основи;
- інтенсивність попиту споживачів.

Перші спроби з оцифрування періодичних видань закордонних бібліотек належать до 90-х рр. XX ст., а масштабні проекти — до першого десятиліття XXI ст. В Україні бібліотеки різних типів розпочали оцифрувати газетні фонди значно пізніше, про що свідчить аналіз проектів бібліотек України різних типів і видів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у власних фондах містить найбільші в Україні унікальні за культурним й науковим значенням колекції як вітчизняної, так і закордонної періодики. Слід зауважити, що перші спроби створення цифрових копій здійснені ще на початку 2000-х рр. У 2010 р. в бібліотеці створено робочу групу, завданням якої стало оцифрування документів (Лобузін & Бодак, 2012). У межах формування «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини» здійснюється оцифрування газет та журналів ХІХ–ХХ ст.

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка за підтримки Українського культурного фонду протягом травня-вересня 2019 р. реалізувала проєкт «Електронна колекція літературно-мистецьких журналів Харкова першої третини ХХ ст.» Ця колекція надає доступ до 6 оцифрованих періодичних видань (110 номерів відскановано; 2730 сторінок оброблено): ілюстрований літературно-художній щотижневик «Колосья» (за період 1918 р., № №1–18), ілюстрований двотижневик Всеукраїнського комітету профспілки працівників мистецтва «Мистецька трибуна» (за період 1830 р., №№ 1–21; 1831 р., №№ 1–12), щотижневик літератури, мистецтва та суспільно-політичної думки «Парус» (за період 1919 р., № 1), ілюстрований літературний двотижневик «Пламя» (за період 1924 р., №№ 1–20; 1925 р., №№ 1–24; 1926 р., №№ 1–10), журнал організації художників, поетів, артистів і мистецтвознавців «Художественный цех» «Творчество» (за період 1919 р., №№ 1–6), щотижневик, присвячений мистецтву, «Художественная жизнь» (за період 1922 р., №№ 1–3; 1923 р., №№ 1–7). Ці періодичні видання є цінним джерелом для досліджень літературно-мистецького життя в 1910–1930 рр. ХХ ст. не лише Харкова, а й України загалом.

Свій внесок в оцифрування періодичних видань здійснили й обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) України, зокрема Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені К. А. Тімірязєва; Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. Ольжича. Здебільшого увага цих бібліотек приділяється оцифруванню краєзнавчих періодичних видань.

Бібліотеки ЗВО України також мають певний досвід оцифрування періодичних видань. Серед прикладів бібліотек ЗВО, які реалізують подібні проєкти, можна назвати Наукову бібліотеку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, на сайті якої доступні цифрові копії україномовної газети «Буковина» за період 1885–1886 рр.; Наукову бібліотеку Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, яка пропонує читачам цифрові копії періодичних видань, що виходили друком в Одесі в ХІХ–ХХ ст.

Активну діяльність щодо оцифрування періодики здійснює Центральна наукова бібліотека Харківського національного універ-

ситету імені В. Н. Каразіна. Як зазначають співробітники бібліотеки Г. Штан та О. Бабічева (2017), особливу цінність газетно-журнальної колекції ЦНБ становить місцева періодика. Центральна наукова бібліотека, співпрацюючи із компанією «Цифрова країна», за підтримки Українського культурного фонду реалізувала проєкт «Електронна бібліотека періодичних видань «Back2News» (2018 р.). У межах проєкту здійснено оцифрування колекції щоденної громадської, літературної та політичної газети «Южный край» (за період 1880–1917 рр.) та Ілюстрований додаток до номеру газети «Южный Край» (за період 1900–1915 рр.) із власних фондів. Ця газета є цінним джерелом для вивчення соціально-економічного та культурного розвитку в період ХІХ — початку ХХ ст. як Харкова, так і регіону. Наразі доступно 6331 випуск, 34824 сторінки.

Цікавим є проєкт Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка «Acta Diurna». Цей ресурс надає відкритий доступ до 6 оцифрованих рідкісних українських періодичних видань 1919–1943 рр. (4797 сторінок): «Chwila», «Дрогобицьке слово», «Наші дні», «Станіславівське слово для областей», «Українська Думка», «Як на Долоні». Проєкт реалізовувався у 2013–2014 рр. в співпраці з компанією «Архівні інформаційні системи» та фірмою «Інтелекс».

В Україні з 2012 р. компанія «Архівні інформаційні системи» генерує проєкт Цифровий архів періодики «Libraria». До співпраці залучаються бібліотеки, архіви та наукові установи, які надають документи із власних фондів для сканування. Нині архів містить близько 700 тис. сторінок 400 оцифрованих видань українською, польською, німецькою, румунською мовами тощо, що виходили друком у різних регіонах України (кінець ХІХ ст. — перша половина ХХ ст.). Для зручності цифрові копії розподілено за колекціями. Цей проєкт реалізовується приватною організацією, тому розвивається комерційно. Отримання повного доступу є платним й лише для бібліотек на основі укладеного договору.

Отже, розглянувши українські проєкти з оцифрування періодики, можна висувати про сучасний стан реалізації подібних проєктів в Україні:

- більшість проєктів є локальними, створюються в межах однієї бібліотеки;
- здебільшого здійснюються власними силами, за винятком декількох проєктів, до реалізації яких було залучено компанії на засадах аутсорсингу;
- малочисельні за кількістю оцифрованих періодичних видань. Це пояснюється такими причинами:
- недостатня фінансова підтримка держави;

- відсутність якісно розроблених методичних рекомендацій щодо техніко-технологічних, нормативно-правових аспектів реалізації оцифрування;
- недостатній досвід та кількість кваліфікованих фахівців;
- майже відсутня співпраця між бібліотеками та іншими установами;
- відсутні державні програми та не розроблюються національні проекти тощо.

Вирішення цих та інших проблем потребує комплексного підходу. Н. Аксьонова в публікації «Нормативно-правове поле формування національного електронного газетного фонду України (стан та проблеми)» (2013) зазначає, що «враховуючи масштабність робіт, повноцінне формування електронного газетного фонду має проводитися на державному рівні, ґрунтуючись на законодавчих документах, постановах, державних національних програмах та проектах, що повинно забезпечувати адміністративну та гарантувати фінансову підтримку» (с. 126).

У закордонних бібліотеках оцифрування газет вже давно здійснюється системно, із високим рівнем співпраці між різними установами, з належною фінансовою підтримкою. Так, багато країн світу мають відповідні державні програми з оцифрування документної спадщини, зокрема й періодичних видань. Як приклади доречно навести наступні національні програми:

Американська Національна програма оцифрування газет (National Digital Newspaper Program, <https://www.loc.gov/ndnp/>). Національний фонд гуманітарних наук та Бібліотека Конгресу США (<https://www.loc.gov/>) у 2004 р. підписали угоду про створення цієї програми. Бібліотека Конгресу США надає доступ до оцифрованих газет в рамках проекту з вебсайту «Chronicling America. Historic American Newspapers» (<https://chroniclingamerica.loc.gov/>). У доступі більше 15 млн сторінок газет, що охоплюють період 1789–1963 рр. та виходили в усіх штатах Америки.

Британська програма оцифрування газет — British Newspaper Archive (<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>) — спільний проєкт компанії Findmypast та Національної бібліотеки Великої Британії (<https://www.bl.uk>) для оцифрування 40 млн газетних сторінок Великої Британії та Ірландії. Наразі на ресурсі доступні більше ніж 35 млн сторінок газет, що датуються XVIII–XIX ст.

Проєкт з оцифрування газет Національної бібліотеки Австралії (<https://www.nla.gov.au/>) (The National Library of Australia Newspaper Digitisation Program), до якого залучені інші бібліотеки та архіви. Оцифровані австралійські газети доступні на платформі Trove (<https://trove.nla.gov.au/>). Наразі оцифровано більше 23 млн сторінок газет, що видавалися в Австралії у період 1803–1954 рр.

Отже, закордонний досвід демонструє необхідність розроблення спеціальної державної газетної програми в Україні, що потребує спільної взаємовигідної кооперації як державних структур — основного фінансуючого органу, так і бібліотек та інших установ. Для України на основі цього досвіду можна розробити власну модель проекту національної програми з оцифрування періодики. До розробки національної програми має долучитися держава (передусім Міністерство культури, молоді та спорту України, Міністерство цифрової трансформації), бібліотеки та інші соціальні інститути, експерти, приватні організації.

Налагодження ефективного та системного оцифрування потребує вирішення таких завдань:

- визначення чітких критеріїв та напрямів роботи кожної бібліотеки (наприклад, всеукраїнські газети оцифруватиме НБУВ; регіональні та місцеві — ОУНБ, бібліотеки ЗВО);
- підготовка методичних рекомендацій щодо впровадження у використання єдиних форматів представлення, збереження, метаданих, що значно полегшить подальшу кооперацію між бібліотеками;
- розробка єдиного інтерфейсу для зручності пошуку користувачами;
- співпраця між бібліотеками, архівами, музеями України для формування єдиного розподіленого ресурсу.

Кожен учасник національної програми повинен докладати максимум зусиль для вирішення завдань, які покладені саме на нього. Можемо запропонувати перші кроки:

- *держави:*
  - прийняття відповідного законодавства;
  - залучення фахівців із різних сфер діяльності для якісного проектування програми (бібліотекарів, експертів із цінності, ІТ-фахівців тощо);
  - виділення коштів для проектування, прийняття національної програми та подальшої її реалізації;
  - створення органу для координації діяльності між установами і контролю виконання покладених на них завдань.
- *бібліотек:*
  - відбір періодичних видань для оцифрування, підготовка до сканування (перегляд кожної сторінки, реставрація);
  - оцифрування самостійно, за наявності необхідного обладнання та досвіду, або передача на виконання стороннім організаціям;
  - залучення позабюджетних коштів;
  - використання краудсорсингових технологій.
- *приватних компаній:*
  - зниження вартості послуг на оцифрування та обробку цифрових копій;

- співпраця із бібліотеками в межах оцифрування документної спадщини.

Висновки. Виконане дослідження дозволяє висувати, що сучасний стан оцифрування періодичних видань в Україні, на жаль, незадовільний. Існують здебільшого локальні проекти бібліотек України. Для поліпшення цієї ситуації та усунення пов'язаних із цим проблем необхідне прийняття реорганізаційних заходів на державному рівні. Вивчивши закордонний досвід, можна відмітити, що для України вкрай важливим є розроблення комплексної державної програми з оцифрування періодики. Ця програма потребує співпраці із залученням державних органів, бібліотек та інших установ. Загалом від реалізації такої програми Україна матиме наступні переваги: збереження періодики — унікальної складової документної спадщини України; формування цифрових архівів періодики для забезпечення зручного доступу користувачів та задоволення їхніх інформаційних потреб; можливості подальшої співпраці із закордонними бібліотеками та участь у їхніх проєктах, оскільки документна спадщина України є знаною частиною світової спадщини, що значно збагатить інформаційний простір світу, познайомить світ із самотутньою українською культурою.

Перспективи подальшого дослідження полягають в уточненні завдань, які покладаються на кожного суб'єкта, для успішної розробки, ефективного впровадження та якісної реалізації національної програми з оцифрування періодики.

Список посилань

- Аксьонова, Н. (2013). Нормативно-правове поле формування національного електронного газетного фонду України (стан та проблеми). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 35, 126–132. Київ.
- Американська Національна програма оцифрування газет (National Digital Newspaper Program). Відновлено з <https://www.loc.gov/ndnp/>.
- Архіви інформаційні системи. Відновлено з <https://www.arinsy.com/>.
- Афанасьєва, Л., Гуржій, С. (2011). Київські періодичні видання XIX сторіччя: історичний огляд. *Бібліотечна планета*, 2, 12–16.
- Бібліотека Конгресу США. Відновлено з <https://www.loc.gov/>.
- Білименко, Л. (2013). Створення цифрових ресурсів газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, перспективи представлення в електронному середовищі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 37, 464–470. Київ.
- Британський архів газет. Відновлено з <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.
- Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені К. А. Тімірязєва. Відновлено з <https://library.vn.ua/>.

- Вовк, Н. С. (2016). Оцифровані періодичні видання ЗУНР як історичне джерело. *Historical and Cultural Studies*, 3(1), 31–35. Відновлено з <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/41544>.
- Дениско, Л. (1999). Духовні журнали як джерело вивчення духовної культури та української етнографії. *Бібліотечний вісник*, 5, 34–36.
- Домбровська, Л. (2010). Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX — початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Вісник Книжкової палати*, 2, 37–41.
- Електронна колекція літературно-мистецьких журналів Харкова першої третини XX ст.* Відновлено з <http://collection.korolenko.kharkov.com/>.
- Електронний архів періодичних видань «Back2News».* Відновлено з <http://back2news.org/>.
- Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. Ольжича.* Відновлено з <http://www.lib.zt.ua/>.
- Журавльова, І. (2012). Збереження культурного надбання у книгозбірнях бібліотек ВНЗ України: проблеми та їх вирішення. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 34, 46–56. Київ.
- Клименко, І. (2009). Періодичні видання першої половини XIX — початку XX ст. в Україні. Загальний огляд. *Бібліотечний вісник*, 4, 44–48.
- Лобузін, К. В. & Бодак, О. П. (2012). Створення страхового фонду цифрових копій унікальних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 15, 246–256. Київ.
- Мазуліс, В. (2017). Сохранность и доступность фонда рукописей и редких изданий Академической библиотеки Латвийского университета. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*, 22(2), 181–186. Одеса
- Методика оцінювання фізичного стану документів: Схвалено Протоколом засідання Нормативно-методичної комісії Укрдержархіву від 27.12.2013 № 6.* (2013). Київ. Відновлено з <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/mrotsinka%20fiz%20stanu.pdf>.
- Мусяченко, О. С. (2016). Газети як джерело дослідження музичного життя Києва кінця XIX — початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 45(2), 38–41. Запоріжжя: ЗНУ. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpfznu_2016_45%282%29_9.
- Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка.* Відновлено з <https://lnulibrary.lviv.ua/>.
- Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.* Відновлено з <http://lib.onu.edu.ua/>.
- Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.* Відновлено з <http://library.chnu.edu.ua/index.php?page=ua>.
- Національна бібліотека Австралії.* Відновлено з <https://www.nla.gov.au/>.
- Національна бібліотека Великої Британії.* Відновлено з <https://www.bl.uk>.

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відновлено з <http://www.nbuv.gov.ua/>.
- Рудий, Г. (2008). Періодика України 1917–1940 рр. як історичне джерело. *Бібліотечний вісник*, 1, 29–35.
- Рудий, Г. (2014). Київська періодична преса 1917–1918 рр. як джерело з історії Української Центральної Ради. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, 19, 272–284. Київ.
- Сазонова, Ю. (2017). Зародження та формування київської спортивної преси (кінець ХІХ ст. — 1917 р.). *Вісник Книжкової палати*, 6, 32–36.
- Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. Відновлено з <http://korolenko.kharkov.com/>.
- Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Відновлено з <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>.
- Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. Відновлено з http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB.
- Цифрова країна. Відновлено з <http://digitalcountry.ua/>.
- Штан, Г., Бабічева, О. (2017). Оцифрування газетного фонду: перший досвід Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. *Інформаційний простір бібліотеки: польсько-український досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 18–19 травня 2017 р. (164–171). Львів: Видавництво Львівської політехніки. Відновлено з <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42334>.
- Acta Diurna*. Відновлено з <http://ad.lnu.edu.ua/>.
- Chronicling America. Historic American Newspapers*. Відновлено з <https://chroniclingamerica.loc.gov/>
- Libraria*. Відновлено з <https://libraria.ua/>.
- Trove*. Відновлено з <https://trove.nla.gov.au/>.

References

- Aksonova, N. (2013). Regulatory and legal framework of forming national electronic newspaper collection of Ukraine (state and problems). *Scientific works of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, 35, 126–132. Kyiv. [in Ukrainian].
- Archival information systems*. Retrieved from <https://www.arinsy.com/>.
- Afanasieva, L., Hurzhii, S. (2011). The nineteenth century Kyiv periodicals: a historical review. *Library Planet*, 2, 12–16. [in Ukrainian].
- Library of Congress*. Retrieved from <https://www.loc.gov/>.
- Bilymenko, L. (2013). Building digital resources of newspaper collections of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, the perspectives of presentation in an electronic space. *Scientific works of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, 37, 464–470. Kyiv. [in Ukrainian].
- The British Newspaper Archive*. Retrieved from <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>.

- K. A. Timiriaziev Vinnytsia regional universal scientific library. Retrieved from <https://library.vn.ua/>. [in Ukrainian].
- Vovk, N. S. (2016). Digitized Western Ukrainian People's Republic periodicals as a historical source. *Historical and Cultural Studies*, 3(1), 31–35. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/41544>. [in Ukrainian].
- Denysko, L. (1999). Religious magazines as a source for the study of religious culture and Ukrainian ethnography. *Library Bulletin*, 5, 34–36. [in Ukrainian].
- Dombrovska, L. (2010). Scientific and information potential of the second half of the nineteenth — early twentieth century Ukrainian Pedagogical journals: from the collection of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. *Bulletin of the Book House*, 2, 37–41. [in Ukrainian].
- Electronic collection of the first third of the twentieth century Kharkiv literary and art magazines*. Retrieved from <http://collection.korolenko.kharkov.com/>. [in Ukrainian].
- Electronic archive of periodicals «Back2News»*. Retrieved from <http://back2news.org/>. [in Ukrainian].
- Oleh Olzhych Zhytomyr regional universal scientific library. Retrieved from <http://www.lib.zt.ua/>. [in Ukrainian].
- Zhuravlova, I. Preserving cultural heritage in library collections of higher educational institutions of Ukraine: problems and ways to eliminate them. *Scientific works of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, 34, 46–56. Kyiv. [in Ukrainian].
- Klymenko, I. (2009). The first half of the nineteenth — early twentieth century Ukrainian periodicals. Overview. *Library Bulletin*, 4, 44–48. [in Ukrainian].
- Lobuzina, K. V. & Bodak, O. P. (2012). Building reserve collection of digital unique documents copies of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, 15, 246–256. Kyiv. [in Ukrainian].
- Mazulis, V. (2017). Preservation and availability of manuscripts and rare books collection of the Academic Library of the University of Latvia. *Bulletin of Odessa National University. Series: Librarianship, Bibliography, Bibliology*, 22(2), 181–186. Odesa. [in Ukrainian].
- Methodology for evaluating the physical condition of the documents. Approved by the minutes of the meeting of the Regulatory and Methodological Commission of Ukrainian State Archives dated December 27, 2013, № 6. (2013)*. Kyiv. Retrieved from <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/mr-otsinka%20fiz%20stanu.pdf>. [in Ukrainian].
- Musiichenko, O. S. (2016). Newspapers as a source of investigating the music life of Kyiv in the late 19th — early 20th centuries. *Scientific works of Faculty of History of Zaporizhzhia National University*, 45(2), 38–41. *Zaporizhzhia*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_45%282%29_9. [in Ukrainian].
- Scientific Library of Ivan Franko Lviv National University*. Retrieved from <https://lnulibrary.lviv.ua/>. [in Ukrainian].
- Scientific Library of I. I. Mechnykov Odesa National University*. Retrieved from <http://lib.onu.edu.ua/>. [in Ukrainian].

- Scientific Library of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*. Retrieved from <http://library.chnu.edu.ua/index.php?page=ua>. [in Ukrainian].
- National Library of Australia*. Retrieved from <https://www.nla.gov.au/>.
- British Library*. Retrieved from <https://www.bl.uk>.
- V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/>. [in Ukrainian].
- National Digital Newspaper Program*. Retrieved from <https://www.loc.gov/ndnp/>.
- Rudui, H. (2008). Ukraine periodicals in 1917–1940 as a historical source. *Library Bulletin*, 1, 29–35. [in Ukrainian].
- Rudui, H. (2014). Kyiv periodicals in 1917–1918 as a source of the history of Ukrainian Central Rada. *20th century Ukraine: culture, ideology, politics*, 19, 272–284. Kyiv. [in Ukrainian].
- Sazonova, Yu. (2017). The emergence and formation Kyiv sports periodicals (the late nineteenth century — 1917). *Bulletin of the Book House*, 6, 32–36. [in Ukrainian].
- V. H. Korolenko Kharkiv State Scientific Library*. Retrieved from <http://korolenko.kharkov.com/>. [in Ukrainian].
- Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University*. Retrieved from <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>. [in Ukrainian].
- Digital library of historical and cultural heritage*. Retrieved from http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB. [in Ukrainian].
- Digital Country*. Retrieved from <http://digitalcountry.ua/>. [in Ukrainian].
- Shtan, H. & Babicheva, O. (2017). Digitization of the Newspapers: First Experience of the Central Scientific Library of the V. N. Karazin Kharkiv National University. *Library information space: Polish-Ukrainian experience: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Lviv, May 18–19, 2017 (pp. 164–171). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42334>. [in Ukrainian].
- Acta Diurna*. Retrieved from <http://ad.lnu.edu.ua/>.
- Chronicling America. Historical American Newspapers*. Retrieved from <https://chroniclingamerica.loc.gov/>
- Libraria*. Retrieved from <https://libraria.ua/>.
- Trove*. Retrieved from <https://trove.nla.gov.au/>.

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.12

УДК 021:303.436.2:069

С. О. Шемаєв, кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач,
Харківський технічний університет сільського господарства імені Петра
Василенка, м. Харків

svkuzzakup@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-6862-3541

ВЗАЄМОДІЯ БІБЛІОТЕК, МУЗЕІВ, АРХІВІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД¹

На основі аналізу веб-сайтів та опитування фахівців бібліотек, музеїв та архівів розкрито основні напрями взаємодії в сучасному українському інформаційному просторі. До першого напрямку віднесено соціокультурне партнерство, яке характеризується організацією спільних акцій та заходів різноманітного спрямування та відзначається розвитком краєзнавчої діяльності. У другому напрямку визначено інформаційно-ресурсну інтеграцію, спрямовану на формування спільного електронного ресурсу бібліотечних, архівних та музейних колекцій на регіональному та національному рівнях. Третій напрям — науково-освітня конвергенція, яка відзначається участю представників соціокомунікаційних структур в обговоренні спільних проблем на конференціях, модернізацією підготовки кадрів. Визначено недостатній рівень взаємодії українських бібліотек, музеїв та архівів і запропоновано його підвищення в усіх виявлених напрямках.

Ключові слова: *взаємодія бібліотек, музеїв, архівів; соціокультурне партнерство, інформаційно-ресурсна інтеграція, науково-освітня конвергенція.*

С. А. Шемаєв, кандидат наук по социальным коммуникациям,
преподаватель, Харьковский технический университет сельского
хозяйства имени Петра Василенка, г. Харьков

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БИБЛИОТЕК, МУЗЕЕВ, АРХИВОВ: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

На основе анализа веб-сайтов и опроса специалистов библиотек, музеев, архивов раскрыты основные направления взаимодействия в современном украинском информационном пространстве. К первому направлению отнесено социокультурное партнерство, которое характеризуется организацией общих акций и мероприятий разнообразных аспектов и выделяется развитием краеведческой деятельности. Во втором направлении определено информационно-ресурсную интеграцию, направленную на формирование совместного электронного ресурса библиотечных, архивных и музейных коллекций на региональном и национальном уровнях. Третье направление — научно-образовательная конвергенция, которая проявляется в участии представителей социокоммуникационных структур в обсуждении совместных проблем на конференциях, модернизации подготовки кадров. Определен недостаточный уровень взаимодействия

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

украинских библиотек, музеев, архивов и предложено его усиление во всех выявленных направлениях.

Ключевые слова: *взаимодействие библиотек, музеев, архивов; социокультурное партнерство, информационно-ресурсная интеграция, научно-образовательная конвергенция.*

S. O. Shemaiev, Candidate of Sciences in Social Communications, lecturer, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv

INTERACTION OF LIBRARIES, MUSEUMS, ARCHIVES: UKRAINIAN EXPERIENCE

The purpose of the article is to highlight the interaction as an innovation process among libraries, museums and archives in the communication space of Ukraine.

Research Methodology. The author uses a socio-communication approach with the principles of systemic, socio-cultural and information sciences. The following methods are applied: the analysis of the content of websites of libraries, museums and archives; comparing and generalizing the obtained data, archival documentation.

Results. According to the results of the conducted survey, 36% of Ukrainian libraries host joint socially significant events. Site monitoring also shows that engagement is still not a priority for Ukrainian libraries, museums and archives. 20% of libraries, 14% of museums and 40% of archives report their partners. At the same time, only 2% of museums among such partners indicate libraries and 3% of museums mention archives as partners.

The priority areas of interaction among libraries, museums and archives have been described. They are: socio-cultural partnership, technological convergence which involves the integration of information resources of libraries, museums and archives; research and educational convergence based on the introduction to the educational process of the programs aimed at the development of future library, museum, archives specialists' comprehension of the purpose, content, forms, types and kinds of communication among libraries, museums and archives. The interaction creates the conditions for the development of three socio-communication structures as subsystems of one system.

Novelty. The areas of interaction among libraries, museums and archives as innovation process in the Ukrainian experience are systematized and summarized.

The practical significance. Basic scientific findings, conclusions and results are useful for developing partnerships among libraries and museums and archives.

Conclusion. The rapid growth in cooperation among libraries, museums and archives in the areas of socio-cultural, technological, research and educational interaction in the Ukrainian experience has been confirmed.

Keywords: *interaction of libraries, museums, archives; sociocultural partnership, information and resource integration, scientific and educational convergence.*

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в діяльності сучасних соціокультурних установ, зумовлюють посилення взаємодії бібліотек з музеями й архівами. У міжнародному досвіді та в Україні актуалізуються процеси інтеграції в єдиному інформаційному просторі об'єктів культурної спадщини людства, що зберігаються у фондах різних інститутів пам'яті. Фахівці бібліотечних, архівних і музейних закладів розширюють взаємозв'язки у різних аспектах своєї діяльності, що розглядається як інноваційний процес. Зважаючи на це, проблема налагодження та посилення зв'язків бібліотек, музеїв, архівів надзвичайно актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження взаємодії бібліотек, музеїв і архівів має ґрунтовне дослідження праць зарубіжних авторів (Zorich, Waibel & Erway, 2008), які означають взаємодію бібліотек, музеїв, архівів в історичному аспекті; відзначають багатоаспектність цього процесу; розкривають його розвиток від окремих контактів, співробітництво та конвергенцію; акцентують на проблемах конкуренції і конфлікту. Українські вчені Г. Липак, І. Лобузін, К. Лобузін, Г. Пристай порушують проблеми інтеграції інформаційних ресурсів, архівних документів та музейних документів в умовах розвитку цифрового середовища. Зокрема визначаються шляхи консолідації інформаційних ресурсів установ соціальної пам'яті та її роль у формуванні соціокомунікаційного середовища окремих територіальних громад (Липак, 2018), обґрунтовується концептуальна модель культурно-мистецького середовища регіону на засадах розширення комунікацій бібліотеки з різними структурами культури і мистецтва (Пристай, 2016), пропонуються оригінальні науково-методичні рішення формування електронного архіву корпоративних бібліотечних знань (Лобузін, 2012), аргументуються принципи і практичні дії формування цифрових документних колекцій, зокрема й електронних бібліотек, які створюються спільними зусиллями різних соціокомунікаційних закладів (Лобузін, 2017). Проте узагальнення напрямів взаємодії бібліотек, музеїв і архівів в українському інформаційному просторі не висвітлено.

Мета статті — розкрити основні напрями взаємодії бібліотек, музеїв, архівів в інформаційному просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи співпраці бібліотек, музеїв, архівів закладені ще на початку ХХ ст., але актуалізувалися на початку ХХІ ст. у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, процесів глобалізації.

Вивчення основних напрямів взаємодії бібліотек, музеїв, архівів в умовах сучасного інформаційного простору України ґрунтується на поєднанні соціокомунікативного підходу з принципами системного,

соціокультурного та інформаційного. Розкриттю теми статті сприяло застосування методів: аналізу контенту веб-сайтів бібліотек, музеїв та архівів; опитування; порівняння й узагальнення отриманих даних.

Аналіз виконувався протягом 2015–2016 рр. Було переглянуто 99 веб-сайтів та опитано провідних фахівців бібліотек, музеїв, архівів. Серед них: обласні універсальні наукові бібліотеки та бібліотеки закладів вищої освіти, обласні архіви та історико-краєзнавчі музеї.

За результатами аналізу визначено спільні та відмінні характеристики сайтів українських бібліотек, музеїв та архівів. Серед спільних виявлено: подання інформації про власні фонди, виставки, зокрема віртуальні, тематичні колекції. Значна кількість бібліотек, музеїв та архівів (68%) розміщують матеріали та публікації своїх співробітників у вигляді повнотекстової або бібліографічної інформації.

Відмінності проявляються в тому, що: бібліотечні веб-сайти інформативніші за музейні та архівні завдяки поданню широкого спектра інформаційних ресурсів; їхні інформаційні системи мають різні умови супроводження та доступу. Слід також відзначити, що контент сайтів архівів і музеїв має нижчий рівень структурованості порівняно з бібліотечними.

Також у результаті моніторингу сайтів з'ясовано, що взаємодія все ще не має пріоритетного значення для українських бібліотек, музеїв та архівів. Про своїх партнерів повідомляють 20% бібліотек, 14% музеїв та 40% архівів. Водночас тільки 2% музеїв серед таких партнерів указують бібліотеки та 3% музеїв називають партнерами архівів.

Аналіз веб-сайтів, опитування фахівців бібліотек, музеїв та архівів, вивчення матеріалів конференцій та публікацій дозволяє визначити розширення їхніх зв'язків у напрямі проведення соціокультурних заходів різноманітної спрямованості: підготовка й організація літературних, музичних, краєзнавчих студій, вечорів, фестивалів, тематичних клубів, творчих зустрічей. Розвиток соціокультурного партнерства дозволяє кожному учасникові виконувати свою роботу й одночасно обмінюватися досвідом, знаннями, взаємодіяти на основі довіри, поваги, відкритості, відповідальності. Крім того, взаємодія сприяє для розвитку трьох соціокомунікаційних структур як підсистем однієї системи; зумовлює партнерство з іншими закладами культури, громадськими організаціями, владними структурами. Проте таке співробітництво в українському досвіді недостатньо активне. Це підтверджують дані опитування фахівців бібліотек, музеїв та архівів, які надають різну інформацію про їхню взаємодію. За результатами виявлено, що 36% досліджених бібліотек мають окремі, тимчасові зв'язки з музеями й архівами, водночас як про такі зв'язки з бібліотеками та архівами повідомляють 24% музеїв, а серед

архівів взагалі 18% надають інформацію про таку взаємодію. Це свідчить про їхні різні підходи до взаємодії та можливо облік.

Найпоширенішим аспектом взаємодії є краєзнавчий. Так, наприклад, спільними зусиллями працівників ОУНБ ім. М. Грушевського, історико-краєзнавчого музею, обласного Державного архіву та науковцями кафедри історії України Південноукраїнського педагогічного університету імені К. Ушинського реалізується проект «Радянський репресивний апарат: історія і наслідки». Співпраця ОУНБ ім. І. Франка з обласним краєзнавчим музеєм, літературним музеєм Прикарпаття, обласним художнім музеєм, музеєм освіти Прикарпаття, музеєм вільних змагань Прикарпатського краю, історико-меморіальним музеєм Олекси Довбуша, заповідником «Давній Галич» спрямовується на підготовку тематичних виставок з історії краю, проведення наукових конференцій та інших краєзнавчих заходів. З цією метою налагоджується співпраця між районними, міськими, сільськими бібліотеками і місцевими музеями історії.

Останнім часом спостерігається посилення комунікаційних зв'язків із музеями й архівами ХДНБ імені В. Г. Короленка, пов'язаних із вивченням історії бібліотеки, ролі та значення в її діяльності видатних постатей України та харківського регіону. Також виявлено й такі аспекти взаємодії бібліотек з музеями й архівами, як спільна підготовка й випуск бібліографічних покажчиків, довідників та інших видань. Прикладом такої співпраці може слугувати бібліографічний посібник «Розвиток музейної справи на Харківщині», підготовлений професорсько-викладацьким складом історичного факультету Харківського національного університету імені Н. В. Каразіна спільно з працівниками ХДНБ імені В. Г. Короленка та Державного архіву Харківської області. Також можна навести приклад співпраці Дніпропетровської ОУНБ з музеями й архівами щодо підготовки серії біобібліографічних покажчиків «Художники Дніпропетровщини — ювіляри року»; покажчика до ювілею Художнього музею, віртуальної подорожі «Неповторна Дніпропетровщина», анотованого переліку документів і матеріалів «Дніпропетровські архіви, музеї та бібліотеки в роки Другої світової війни».

Характерною для краєзнавчого руху в Україні стає активізація спільної пошукової роботи. Працівники бібліотек спільно з іншими соціально-комунікаційними структурами збирають матеріали з міст та сіл, повертають із забуття імена, факти, події.

Важливим комунікаційним каналом доступу до краєзнавчих ресурсів, інформації про регіон є регіональні інформаційні портали, створені всіма обласними універсальними науковими бібліотеками України. Але не всі бібліотеки формують електронний краєзнавчий

ресурс спільно з місцевими музеями й архівами. Тільки окремі бібліотеки здійснюють організацію спільного регіонального інформаційного ресурсу. Найвідомішим прикладом взаємодії бібліотек, музеїв та архівів на регіональному рівні є «Консорціум «Історична Волинь». Серед його партнерів – 5 обласних бібліотек, 2 музеї, 1 архів. Їхня взаємодія сприяє акумуляції інформації про регіон – його природу, населення, господарство, історію і культуру. Водночас доречно зауважити, що з усіх учасників цього проекту тільки Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека імені М. Островського та Волинський краєзнавчий музей повідомляють на своїх сайтах про таку взаємодію.

Другим напрямом, який розвивається в українському досвіді, є інформаційно-ресурсна інтеграція. Поцифрування, представлення, організація доступу до сукупності всіх матеріальних і духовних культурних досягнень є одним із пріоритетів сучасної діяльності соціокомунікаційних структур. Такий напрям взаємодії набуває активності в національному та регіональному вимірах.

На регіональному рівні консолідуються інформаційні ресурси місцевих бібліотек, архівів та музеїв. Так, наприклад, відбувається створення спільного інформаційного ресурсу Зборівського району на основі розробленої уніфікованої веб-платформи українською дослідницею (Липак, 2018). На національному рівні формується електронна бібліотека «Культура України» (Лобузін, 2017). Слід зауважити, що принцип інтеграції в ній інформаційних ресурсів полягає в об'єднанні документів, що зосереджені в розрізних інформаційно-комунікаційних структурах. Вони різноманітні за джерелами, датою створення, способом передачі і поширення, за призначенням, змістом, обсягом, ступенем доступності, соціальним статусом, режимом використання, рівнем сприймання, формою подання, структурними елементами культурного явища чи події. Такий підхід свідчить про новий рівень взаємодії. Розширення учасників формування спільного ресурсу сприяє повнішому поданню інформації та ефективнішому задоволенню потреб користувачів. Проте така взаємодія особлива, оскільки полягає в підтримці кожним учасником зв'язків з головною установою, водночас як між усіма учасниками створення спільного ресурсу взаємодія недостатня або й взагалі відсутня.

Також важливо зазначити, що бібліотеки, музеї та архіви України беруть участь у міжнародних проектах. Провідні українські бібліотеки є учасниками формування Світової електронної бібліотеки та Європеніани, багатьох проектів та програм у межах діяльності Української бібліотечної асоціації та інших. Архіви активно взаємодіють з архівними установами США, Німеччини, Росії. Музеї також

залучаються до реалізації міжнародних проектів. Для процесу інтеграції власних цифрових ресурсів до корпоративних бібліотечних цифрових проектів важливе значення має узгодження технологічних, правових питань, навчання персоналу, на чому акцентує І. Лобузін (2016).

Здійснений аналіз, попри поодинокі результати взаємодії, свідчить про недостатність взаємодії бібліотек з музеями й архівами в Україні. Це стримує реалізацію спільних проектів, формування спільної цифрової колекції інформаційних ресурсів бібліотек, музейних експонатів та архівних документів; знижує якість виставково-експозиційної діяльності, негативно позначається на подальшому розвитку бібліотек, музеїв та архівів як важливих компонентів соціальних комунікацій, впливає на оперативність та якість обслуговування користувачів та відвідувачів.

Серед основних проблем, які гальмують процеси взаємодії, можна означити: психологічні (неготовність персоналу, нерозуміння важливості співпраці); невідповідність матеріально-технічної бази сучасним вимогам; старіння персоналу; відсутність державної підтримки взаємодії; недосконалість законодавчої бази; недостатність спільних заходів на рівні професійних громадських об'єднань; невідповідність підготовки кадрів; можливість злиття бібліотек, музеїв, архівів в одну структуру. Тобто все ще існує упередженість працівників. Водночас слід зазначити, що посилення взаємодії сприятиме прискоренню розвитку всіх структур. Якщо взаємодія недостатня, бібліотеки, музеї, архіви розвиваються різними темпами. Розгортання різних форм та напрямів взаємодії дозволить «підтягнути» слабкіші соціокомунікаційні структури до рівня більш розвинутих. Крім того, зближення діяльності на основі довіри й узгодження сприятиме її наповненню новим змістом, розвитку системної єдності зі збереженням особливостей кожної підсистеми (бібліотечної, музейної, архівної).

Доцільно зауважити, що в більшості європейських країн посилюються процеси інтеграції інформаційно-ресурсної складової бібліотек, музеїв, архівів у межах міжнародних та національних, регіональних і місцевих програм та проектів. Розвиваються спільні науково-дослідницькі проекти та поглиблюється освітня конвергенція (Duff, 2013). В українському досвіді науково-освітній напрям взаємодії бібліотек, музеїв, архівів характеризується розгортанням обговорення спільних проблем у межах наукових конференцій; переглядом й удосконаленням наявних освітніх програм у напрямі зближення інформаційної, бібліотечної та архівної підготовки. Але, на нашу думку, цей напрям нині є надважливим і потребує активізації, оскільки ефективність взаємодії бібліотек, музеїв та архівів значною мірою залежить від сучасної наукової інтерпретації освітнього процесу, від того, які пріоритети будуть основою підготовки кадрів.

Висновки. 1. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів в українському інформаційному просторі здійснюється в таких основних напрямках: соціокультурне партнерство, яке характеризується організацією спільних соціально значущих акцій та заходів, розвитком краєзнавчої діяльності; інформаційно-ресурсна інтеграція, спрямована на формування спільного електронного ресурсу бібліотечних, архівних та музейних колекцій; науково-освітня конвергенція, яка позначається участю представників соціокомунікаційних структур в обговоренні спільних проблем на конференціях, модернізацією підготовки кадрів.

2. В Україні взаємодія бібліотек із музеями й архівами ще не є постійною й цілеспрямованою.

3. Подальший розвиток та зміцнення взаємодії українських бібліотек, музеїв, архівів на національному й регіональному рівнях пов'язані з посиленням їх співробітництва, партнерства, кооперації.

4. Основні наукові положення, висновки і результати є корисними для розвитку партнерства бібліотек з музеями й архівами.

Перспективи подальших досліджень. Вагомого значення набуває означення перспектив подальшого розвитку взаємодії бібліотек, музеїв, архівів в Україні. Потребують додаткових досліджень їхні взаємозв'язки в мережевому просторі.

Список посилань

- Липак, Г. І. (2018). Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні соціокомунікаційного простору територіальних громад. *Бібліотечний вісник*, 5, 8–14.
- Лобузін, І. В. (2017). *Цифрові колекції наукової бібліотеки: організація інформаційних ресурсів та мережевої комунікації* (Автореф. дис... канд. наук із соціальних комунікацій). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лобузін, К. В. (2012). Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 34–40.
- Пристаї, Г. І. (2016). *Бібліотека як складова культурно-мистецького середовища регіону* (Автореф. дис... канд. наук із соціальних комунікацій). Харківська державна академія культури, Харків: ХДАК.
- Duff, W., Carter Je, Cherry J. M., MacNeil H. & Howarth L. C. (2013). *From coexistence to convergence: studying partnerships and collaboration among libraries, archives and museums*. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/18-3/paper585.html>.
- Zorich, D. Waibel G. & Erway R. (2008). *Beyond the Silos of the LAMs: Collaboration Among Libraries, Archives and Museums*. Retrieved from www.oclc.org/research/publications/library/2008/2008-05.pdf.

References

- Лупак, Н. І. (2018). The Role of libraries, archives and museums in developing consolidated information resources of the territorial communities. *Bibliotечnii visnik*, 5, 8–14. [in Ukrainian].
- Lobuzin, I. V. (2017). *Digital collection of scientific library: organization of information resources and network communication of users*. (Ph.D. in Social Sciences). V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
- Lobuzina, K. V. (2012). Creating an Integrated Library Space: Basic Issues and Solutions. *Library Science. Documentary science. Informology*, 2, 34–40. [in Ukrainian].
- Prystai, H. I. (2016). *Library as a component of the cultural and artistic environment of the region* (Author's thesis on the Ph.D. in social communications). Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].
- Duff, W., Carter Je, Cherry J. M., MacNeil H. & Howarth L. C. (2013). *From coexistence to convergence: studying partnerships and interaction among libraries, archives and museums*. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/18-3/paper585.html>. [in English].
- Zorich, D. Waibel G. & Erway R. (2008). *Beyond the Silos of the LAMs: Interaction among Libraries, Archives and Museums*. Retrieved from www.oclc.org/research/publications/library/2008/2008-05.pdf. [in English].

Надійшла до редколегії 02.12.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.13

УДК 021.1

Ян Чен, аспірант, кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Харківська державна академія культури, м. Харків

whynotchen@qq.com

https://orcid.org/0000-0002-6796-976X

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК КИТАЮ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ¹

Розкрито структуру мережі публічних бібліотек Китаю, їхнє місце в єдиній бібліотечній системі країни. Охарактеризовано матеріально-технічний, ресурсний і сервісний потенціал як основу розвитку в КНР до 2050 р. економіки знань. Розкрито зміст першого в історії бібліотечної справи Китаю державного законодавчого акту про бібліотеки — закону КНР про публічні бібліотеки, що вступив у дію з 1 січня 2018 р. Відзначено роль державного фінансування урядом модернізації китайських бібліотек, створення ними комфортних умов доступу всіх категорій користувачів до світових інформаційних ресурсів. Підкреслено важливість активного розвитку публічними бібліотеками інноваційних мережевих і мобільних сервісів, послуг віртуальної реальності, спрямованих на реалізацію молоддю творчих ідей та здібностей, прагнень до інноваційних експериментів, набуття практичних навичок роботи з високотехнологічним обладнанням на базі організованих у структурі бібліотек креативних просторів «i-Space».

Ключові слова: закон Китайської Народної Республіки про публічні бібліотеки, мережа бібліотек Китаю, цифрові колекції Національної бібліотеки Китаю, високотехнологічні сервіси публічних бібліотек, економіка знань.

Ян Чен, аспірант, кафедра інформаційного, бібліотечного і архівного дела, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

РОЛЬ ПУБЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК КИТАЯ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Раскрыто структуру сети публичных библиотек Китая, их место в единой библиотечной системе страны. Охарактеризовано материально-технический, ресурсный и сервисный потенциал как основу создания в КНР к 2050 году экономики знаний. Раскрыто содержание первого в истории библиотечного дела Китая государственного законодательного акта о библиотеках — закона КНР о публичных библиотеках, вступившего в действие в январе 2018 г. Подчеркнута роль государственного финансирования модернизации библиотек, создания ими комфортных условий доступа всех категорий пользователей к мировым информационным ресурсам. Отмечена важность активного развития публичными библиотеками инновационных сетевых и мобильных сервисов, услуг виртуальной реальности, создания условий для реализации молодёжью творческих идей и способностей, стремлений к инновационным экспериментам, приобретения

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

практических навыков работы с высокотехнологичным оборудованием на базе организованных в структуре библиотек креативных пространств «i-Space».

Ключевые слова: закон Китайской Народной Республики о публичных библиотеках, сеть библиотек Китая, цифровые коллекции Национальной библиотеки Китая, высокотехнологичные сервисы публичных библиотек, экономика знаний.

Yang Cheng, postgraduate student, department of information, library and archival affairs, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE ROLE OF PUBLIC LIBRARIES OF CHINA IN DEVELOPING THE KNOWLEDGE AND INFORMATION-BASED ECONOMY

The aim of this paper is to unlock the potential of modern Chinese public libraries as an important factor in developing the knowledge-and information-based economy.

Research methodology. The author uses the analysis of statistics on the activities of public libraries in China, the content analysis of their websites, the comparative analysis of innovative products and services that are in demand. The systematic approach to studying the activities of the network of public libraries of the People's Republic of China made it possible to determine the specific functions of national and regional libraries, to determine the status of their corporate cooperation in improving the quality of meeting the information needs of users.

Results. The author reveals the main provisions of the Law on Public Libraries of China (2018) — the first legislative act in the country that regulates all aspects of the activities of the largest type of libraries. The author describes the tasks and functions of public libraries in China as a basic socio-communication institute, which performs information, educational, socio-cultural, socializing, recreational functions, has a powerful potential for enhancing the intellectual level of society, the development of creativity of the general public, in particular children and youth. The author indicates the role of government funding for the modernization of Chinese libraries by the government, creating comfortable conditions for an access for all categories of users to the world's information resources. The paper highlights the importance of the active development of innovative online and mobile services by public libraries, virtual reality services aimed at implementing youth creative ideas and skills, aspirations for innovative experiments, the acquisition of practical skills of working with high-tech equipment based on the structure of libraries of creative space «i-Space».

Novelty. It is shown that in the context of developing the digital economy and knowledge-and information-based society, the priority in public libraries of China is to create the conditions for creative ideas and abilities for young people, aspirations for innovative experiments, and the acquisition of practical skills of working with high-tech equipment (robotized technology, 3D printers, 3D scanners, laser cutters, digital music and video recording studios, virtual reality glasses and helmets, etc.).

The practical significance. The experience of Chinese public libraries is worth studying and being implemented in the libraries of those countries that have adopted the government programs to develop the digital society and

knowledge-and information-based economy. This experience shows that the diversification of high-tech library services allows them to create “idea incubators” and creative workshops, informal leisure and educational centres for local communities that promote the self-development and realization of creative abilities of young people, form their desire for technical creativity and innovative experiments as a basis for developing the intellectual capital of the country and a key for developing the knowledge-and information-based economy.

Keywords: *People's Republic of China Law on public libraries, the network of Chinese libraries, digital collections of the National Library of China, high-tech public library services, knowledge-and information-based economy.*

Постановка проблеми. Однією з найамбітніших сучасних стратегій розвитку Китайської Народної Республіки є створення в країні до 2050-го року економіки знань, основаної на творчому застосуванні інтелектуальних здібностей людини, постійному продукуванні нею інновацій. У реалізації цього завдання важлива роль належить не лише науковим, а й публічним бібліотекам Китаю, кількість яких у національній бібліотечній системі становить 73%. Суттєвий інформаційний та техніко-технологічний потенціал мережі китайських публічних бібліотек має бути спрямований на підвищення якості реалізації ними освітньої, соціокультурної, виховної, соціалізуючої, рекреаційної функцій, зокрема в процесах інформаційного обслуговування дітей та молоді як найперспективніших стейкхолдерів та суб'єктів розвитку економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні ознаки суспільства знань та умови ефективного розвитку його креативної економіки є нині об'єктом досліджень переважно американських науковців: К. Келлі (1998), Льюїса С. Джонсона (2016), Л. Едвінсона (2005) та ін. На жаль, щодо дослідження можливостей бібліотек щодо участі в розвитку економіки знань публікації науковців майже відсутні. Серед китайських бібліотекознавців цю проблему найактивніше висвітлювала у своїх працях Ян Чен (2017, 2018). Однак не всі аспекти цих актуальних наукових студій нині розглянуто, зокрема не визначено завдання публічних бібліотек щодо сприяння інтелектуалізації китайського суспільства як умови розвитку економіки, основаної на знаннях.

Мета статті — розкрити потенціал сучасних публічних бібліотек Китаю як важливого чинника розвитку економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження сучасного стану економічних та когнітивних ресурсів мережі публічних бібліотек КНР дозволяють охарактеризувати їх як одні з найбільших у світі. За даними сайту державної бібліотечної статистики КНР (data.stars.gov.cn), крім Центральної національної бібліотеки з фондом понад 35 млн одиниць зберігання, мережа китайських публічних

бібліотек охоплює 39 центральних бібліотек провінцій (їхній загальний фонд — понад 193 млн одиниць зберігання), 6238 центральних міських і 1988 районних бібліотек із загальним фондом близько 1,5 млрд документів, 113 дитячих бібліотек з єдиним фондом близько 37 млн одиниць зберігання. Сукупний обсяг фонду мережі публічних бібліотек КНР — понад 2 млрд одиниць зберігання, кількість читачів, що обслуговуються — більше 556 млн осіб.

Переконалим свідченням технічної та сервісної модернізації китайських публічних бібліотек є кількість комп'ютерних місць у читальних залах — понад 530 тис. й темпи приросту ресурсів Національної цифрової бібліотеки Китаю (NDLC), яка об'єднує електронні колекції більшості публічних бібліотек. Так, якщо на кінець 2009 р. ємність електронних ресурсів NDLC становила 327,8 ТБ, то нині вона перевищує 1603 ТБ. Видовий склад цього цифрового ресурсу такий: електронних книг — 3787588 назв, електронних журналів — 55882 назви, електронних газет — 3164 назви; спеціальні колекції оцифрованих рідкісних видань і кінофотофонодокументів становлять близько 15 млн одиниць зберігання. Через платформи NDLC і сервіси Національного обміну культурними інформаційними ресурсами населенню країни надається можливість безперешкодного доступу до фондів Національної цифрової бібліотеки Китаю. Важливо підкреслити, що одночасно з реалізацією означеного проекту створюється Китайська цифрова бібліотека для людей з вадами зору (CDLVI). Її веб-сайт як комунікаційний канал дистанційного доступу до цифрових ресурсів розроблений співробітниками Центральної національної бібліотеки Китаю спільно з Інформаційним центром Федерації інвалідів Китаю і китайським видавництвом книг Брайля (<http://www.nlc.cn/newen/newVisitUs/nlcrs/owoflycs/owofmdrs/>).

Вражаючими є показники матеріально-технічної бази центральних публічних бібліотек КНР. Так, другою за масштабами діяльності бібліотекою Китаю після Національної є Шанхайська публічна бібліотека. Вона розташовується в 24-поверховому будинку висотою 106 м. Уважається, що це найвищий будинок бібліотеки у світі. Сам будинок нагадує за формою гігантський маяк. Бібліотека розташована на площі 3,1 га, загальна площа її будівель — 85 тис. м². Нині Шанхайська бібліотека — найбільша публічна бібліотека в Китаї і одна з десяти найбільших бібліотек світу.

Вагомим свідченням того, що публічні бібліотеки сучасного Китаю зазнають докорінної модернізації, пошуку нових форм і методів роботи, пов'язаних з демократизацією суспільства і швидким розвитком цифрової інформаційної інфраструктури, є факти будівництва для них

нових будівель, оснащених за останнім словом техніки. Як приклад слід навести показники діяльності Фуцзяньської провінційної бібліотеки в м. Фучжоу, що на півдні Китаю. Відзначаючи своє 85-річчя, бібліотека переїхала до нової будівлі загальною площею в 22,5 тис. м². Її фонди становлять 3 млн книг і щорічно збільшуються на 90–100 тис. Вони налічують до 20 тис. назв періодики, зокрема 4 тис. — іноземними мовами. У бібліотеці понад 60 тис. читачів; щоденна відвідуваність перевищує 2,2 тис.; читальні зали розраховані на 900 місць.

У 1994 р. відбулося відкриття нової будівлі площею 35830 м² Центральної публічної бібліотеки провінції Шаньдун: інвестиції на її будівництво склали 110 481 тис. юанів. Читальні зали цієї бібліотеки, яка зберігає 6,7 млн одиниць тибетської літератури, розраховані на 2 тис. місць. Нову будівлю центральної публічної бібліотеки провінції Хейлунцзян здано в експлуатацію в жовтні 2003 р., вартість її будівництва — 170 млн юанів. Фонд бібліотеки — понад 2,6 млн одиниць зберігання, 20 читальних залів розраховані на більше ніж 1400 місць. Щоденна відвідуваність бібліотеки — 3000 фізичних користувачів і 40 тис. — віртуальних (<http://www.nlc.cn/newen/fl/ltol/pl/>).

Утвердженню правових основ далекоглядної державної бібліотечної політики Китайської Народної Республіки, спрямованої на розвиток потужної мережі високотехнологічних бібліотек як найважливіших інвестицій у відродження й зміцнення економіки і культури країни, активізацію процесів продукування, поширення і застосування знань, сприяло введення в дію з 1 січня 2018 р. закону КНР про публічні бібліотеки — першого в історії Китаю бібліотечного законодавчого акту (http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-11/04/content_2031427.htm). Закон зобов'язує народні уряди всіх регіональних рівнів обов'язково передбачати в планах економічного і культурного розвитку їхніх територій витрати на публічні бібліотеки, щорічно закладати постійне збільшення інвестицій на їхнє утримання за рахунок державного бюджету. Окрім цього відповідні статті закону від імені держави закликають громадян та юридичних осіб вносити пожертвування на створення публічних бібліотек і заохочують їхню благодійність, надаючи податкові пільги.

Законодавчий акт регулює процедури відкриття і закриття публічних бібліотек, систему управління ними та способи комплектування фондів, окреслює основні функції публічної бібліотеки: загальнокультурну, виховну, соціалізуючу, дозвіллеву, краєзнавчу, меморіальну (збереження національної культурної спадщини). Важливо, що окрема стаття закону присвячена необхідності врахування державними публічними бібліотеками особливостей обслуговування літніх людей та інвалідів, створення для них комфортних умов без бар'єрного інформаційного обслуговування.

Державній підтримці розвитку бібліотеками асортименту інноваційних продуктів та послуг присвячується стаття 40 означеного закону, у якій підкреслюється, що уряд зобов'язаний:

- створити мережу цифрових послуг для публічних бібліотек з уніфікованими стандартами;
- фінансувати дослідження в галузі розробки програмних продуктів для цифрового читання і технологій збереження цифрових ресурсів;
- просувати публічні бібліотеки для надання населенню зручних мобільних послуг за допомогою цифрових і мережевих технологій;
- підтримувати створення бібліотеками корпоративних цифрових ресурсів, створити оснащену відповідними засобами і обладнанням цифрову платформу для обміну інформацією про документи в режимі онлайн і в автономному режимі для надання населенню комфортних дистанційних сервісів.

Кардинальне підвищення якості бібліотечного обслуговування населення публічними бібліотеками передбачає стаття 47 Закону, в якій підкреслюється, що компетентні департаменти культури Державної ради КНР і народних урядів провінцій, автономних районів та муніципалітетів повинні розробити норми обслуговування публічних бібліотек і оцінювати якість їх дотримання. Водночас оцінка роботи має бути оприлюднена і передбачати участь громадськості, результати оцінки — служити підставою для осуду або винагороди співробітників публічних бібліотек.

Окремою статтею закону регулюється діяльність Національної бібліотеки Китаю (НБК), у якій підкреслюється, що крім функцій державного депозитарію, центру державної бібліографії, центру міжнародного бібліотечного співробітництва і науково-методичного центру, головна бібліотека країни виконує функції публічної і відкрита для обслуговування широких верств населення. Так, у структурі НБК є дитяча бібліотека, яка крім традиційного обслуговування користувачів у читальних залах пропонує їм доступ до системи електронних ресурсів через сенсорні екрани. Використання сенсорних технологій читання коміксів і дитячих періодичних видань, електронних книг і мультимедіа суттєво стимулює інтерес до читання і відвідування бібліотек в означеній категорії користувачів.

Загалом аналіз асортименту репрезентованих на веб-сайті НБК інформаційних продуктів і послуг дозволяє висувати про її авангардну роль у розвитку економіки знань. Так, крім агрегації нею ресурсів Національної цифрової бібліотеки Китаю як надійного каналу доступу населення країни до світових цифрових ресурсів, НБК на основі хмарних

технологій створює Стратегічний репозиторій як резервний банк зарубіжної літератури та багатofункціональний культурний центр, який акумулює і зберігає цифрову спадщину великої китайської культури.

Популярними серед користувачів НБК послугами нині є: віртуальна довідка, мобільне обслуговування, міжбібліотечний абонемент, серед партнерів якого — понад 500 бібліотек із 67 країн світу. У ресурсах кожної з цих бібліотек Сервісний центр доставки документів НБК забезпечує пошук необхідних користувачам документів, їх доставку і за необхідності — переклад китайською мовою.

Мобільна платформа для читання НБК пропонує близько 70 тис. високоякісних електронних книг, 1000 найменувань електронних періодичних видань, 30 тис. зображень, більше 1000 відеодокументів, короткометражних фільмів та окремі найцінніші краєзнавчі ресурси бібліотек провінцій. Завдяки створеній під егідою НБК Єдиній системі управління користувачами, абоненти всіх бібліотек-учасниць за єдиною картою читача можуть отримати доступ до основних ресурсів мобільної платформи для читання і окремих ресурсів інших публічних бібліотек КНР.

Популяризації бібліотечних послуг серед населення сприяє Служба цифрового телебачення НБК, яка надає доступ користувачам до інформаційних продуктів і послуг, що можливо транслювати через канали цифрового телебачення. Нині через мережу кабельного телебачення Пекіну НБК надає такі послуги: «Лекції НБК», «Виставки НБК», «Скарби НБК», «Читання через ТВ». Вибір контенту орієнтований на широку публіку, а більш персоналізовані послуги доступні через інтерактивний портал.

Створюючи користувачам комфортний бібліотечний простір, НБК впровадила систему самообслуговування на основі RFID-технологій, які забезпечують не лише автоматизований пошук і доставку документів, а й можливість самостійної видачі та повернення книг. Термінали самообслуговування знаходяться ззовні приміщення біля входу в бібліотеку, що дозволяє користуватися їхніми послугами цілодобово.

Великою популярністю серед молоді користуються послуги студій віртуальної реальності, що наявні майже у всіх великих публічних бібліотеках Китаю. За допомогою різноманітних гарнітур віртуальної реальності бібліотекарі моделюють фізичну архітектуру будівель бібліотек, показують розподіл читальних залів та колекцій у них, створюють віртуальні екскурсії і системи віртуальної навігації бібліотекою, розробляють інтерактивні навчальні курси.

Використання публічними бібліотеками віртуальних шоломів, окулярів, VR-платформ зі спеціальними додатками від Google Expeditions дозволяє запропонувати користувачам освітні віртуальні подорожі

найнезвичайнішими і важкодоступними місцями, наприклад, на Марс, Великий Бар'єрний риф (Австралія), у музей Гуггенхайму в Більбао (Іспанія) та ін. Усі віртуальні тури мають тестові запитання для закріплення матеріалу і є вельми ефективними й привабливими для молоді як засіб гейміфікації навчального процесу в школах, коледжах і університетах (李大垒, 仲伟周. 基于公共物品视角的公共图书馆免费开放分析 [J] 图书馆建设, 2009).

Цікавим є досвід публічної бібліотеки китайського м. Нінбо, співробітники якої проводять у VR-залах освітні заходи, допомагаючи школярам краще засвоювати знання з біології, фізики, хімії. Так, з теми «Фотосинтез» 3D-окуляри дозволяють побачити весь процес фотосинтезу в стереоскопічній проекції. VR-проекти для дорослих присвячені науково-популярній тематиці або заняттям з техніки безпеки, наприклад, тема «Самостійний порятунок при пожежі» імітує ситуацію загоряння і дозволяє учасникам відпрацьовувати у віртуальному середовищі навички користування вогнегасником і грамотної евакуації з будівлі бібліотеки.

В умовах розвитку цифрової економіки і суспільства знань важливим напрямом діяльності публічних бібліотек Китаю є створення умов для реалізації молоддю творчих ідей і здібностей, прагнень до інноваційних експериментів, набуття практичних навичок роботи з високотехнологічним обладнанням. Так, Публічна бібліотека м. Шеньчжень постійно розширює для користувачів асортимент високотехнологічних сервісів, а з 2018 р. безкоштовно видає додому на 4 тижні конструктори з робототехніки, які містять програми та інструменти для конструювання роботів, систем автоматичного поливу квітів, систем спостереження і безпеки, управління побутовими приладами типу «розумний будинок» тощо.

Вельми популярним у великих публічних бібліотеках Китаю є створення для користувачів креативних просторів i-Space, обладнаних 3D-принтерами, 3D-сканерами, лазерними різакми, цифровими студіями для запису музики та відео, окулярами і шоломами віртуальної реальності. Аналіз показників відвідуваності користувачами бібліотек таких i-Space-просторів свідчить про високу затребуваність їхніх сервісів. Зокрема у публічних бібліотеках Шеньчжєня, які мають i-Space-простори, щоденна кількість відвідувачів становить від 5 до 10 тис. (*ShenZhen Libraly*).

Висновки. Досвід китайських публічних бібліотек свідчить, що надання ними можливості безкоштовно долучитися до використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в освітніх цілях або з метою організації інтелектуального і пізнавального дозвілля приваблює до відвідування бібліотек велику кількість школярів і студентів, сприяє

популяризації читання та інноваційних бібліотечних послуг серед широких верств населення. Диверсифікація високотехнологічних сервісів бібліотек дозволяє розширювати функції, створюючи в їхній структурі «інкубатори ідей» і творчі майстерні, неформальні дозвіллі й освітні центри для місцевих громад, які сприяють саморозвитку і реалізації творчих здібностей молоді, формують у неї прагнення до технічної творчості та інноваційних експериментів як основи розвитку інтелектуального капіталу країни і важливої умови розвитку економіки знань.

Перспективами подальших досліджень є вивчення світового досвіду підвищення ефективності ресурсного потенціалу бібліотек у цифровому комунікаційному просторі, визначення кращих моделей організації обслуговування користувачів в умовах розвитку цифрової економіки і суспільства знань.

Список посилань

- Overview of Library Collections of the NLC*. Retrieved from <http://www.nlc.cn/newen/newVisitUs/nlcrs/owoflycs/owofmdrs/>
- Public libraries of China*. Retrieved from <http://www.nlc.cn/newen/fl/ltol/pl/>
- 全国人民代表大会 (The National People's Congress of the People's Republic of China). Retrieved from http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-11/04/content_2031427.htm
- 李大垒, 仲伟周. 基于公共物品视角的公共图书馆免费开放分析 [J] 图书馆建设, 2009 (2): 4–6, 11
- 国家新闻出版广电总局 全民阅读“十三五”时期发展规划发布. 国家图书馆学刊, 2017 (1), 22–23.
- Kelly, K. (1998). *New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world*. New York.
- Louise, C. Johnson (2016). *Cultural Capitals: Revaluing the Arts, Remaking Urban Spaces*. London and New York. Retrieved from <http://www.mica.gov.sg/MTI%20Creative%20Industries.pdf>
- ShenZhen Libraly. Retrieved from <https://www.szlib.org.cn/index.html>.
- Эдвинссон, Л. (2005). *Корпоративная долгота: Навигация в экономике, построенной на знаниях*. Москва.
- Ян Чен (2017). Критерії економічної ефективності функціонування мережі бібліотек КНР. *Вісник Харківської державної академії культури*, 53, 79–92.
- Ян Чен (2018). Бібліотеки Китаю як інфраструктурний складник цифрової економіки. *Вісник Книжкової палати*, 11, 44–46.

References

- Overview of Library Collections of the NLC*. Retrieved from <http://www.nlc.cn/newen/newVisitUs/nlcrs/owoflycs/owofmdrs/> [in English].
- Public libraries of China*. Retrieved from <http://www.nlc.cn/newen/fl/ltol/pl/> [in English].

- 全国人民代表大会 (The National People's Congress of the People's Republic of China). Retrieved from http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2017-11/04/content_2031427.html [in China].
- 李大垒, 仲伟周. 基于公共物品视角的公共图书馆免费开放分析 [J] 图书馆建设, 2009 (2): 4-6, 11 [in China].
- 国家新闻出版广电总局 全民阅读“十三五”时期发展规划发布. 国家图书馆学刊, 2017 (1): 22-23 [in China].
- Kelly, K. (1998). *New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world*. New York. [in English].
- Louise, C. Johnson (2016). *Cultural Capitals: Revaluing the Arts, Remaking Urban Spaces*. London and New York. Retrieved from <http://www.mica.gov.sg/MTI%20Creative%20Industries.pdf> [in English].
- ShenZhen Libraly. Retrieved from <https://www.szlib.org.cn/index.html>.
- Edvinsson L. (2005). *Corporate longitude: Navigation in a knowledge-based economy*. Moscow. [in Russian].
- Yang Cheng (2017). Criteria of economic efficiency of functioning of the network of libraries of China. *Bulletin of the Kharkov State Academy of Culture*, 53, 79-92. [in Ukrainian].
- Yang Cheng (2018). Libraries of China as an infrastructure component of the digital economy. *Bulletin of the Chamber of Book*, 11, 44-46. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.14

УДК 655.59:02'275.421](477.54-25)(045)

Ю. М. Заклінська, аспірантка, Харківська державна академія культури, м. Харків

girka@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-2727-105X

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ХАРКІВЩИНИ¹

Розглядається видавнича діяльність Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки як провідних наукових бібліотек Харківщини. Наведено порівняльну характеристику типо-видового різноманіття та періодичності видань означених закладів. Запропоновано способи інтенсифікації видавничої діяльності.

Ключові слова: *видавнича діяльність, бібліотека, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Харківська обласна універсальна наукова бібліотека.*

Ю. М. Заклинская, аспирантка, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК ХАРЬКОВЩИНЫ

Рассматривается издательская деятельность Харьковской государственной научной библиотеки имени В. Г. Короленко и Харьковской областной универсальной научной библиотеки как ведущих научных библиотек Харьковщины. Осуществлена сравнительная характеристика типо-видового разнообразия и периодичности изданий этих заведений. Предложено способы интенсификации издательской деятельности.

Ключевые слова: *издательская деятельность, библиотека, Харьковская государственная научная библиотека имени В. Г. Короленка, Харьковская областная универсальная научная библиотека.*

Yu. M. Zaklinska, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

PUBLISHING ACTIVITIES OF SCIENTIFIC LIBRARIES OF THE KHARKIV REGION

The purpose of the article is to study the comparative analysis of non-electronic and electronic issues of the Kharkiv State Scientific Library of V. G. Korolenko and the Kharkiv Regional Universal Scientific Library as the leading scientific libraries of the Kharkiv region.

The research methodology is based on the methods of comparative, historical, statistic analyses.

Results. The Kharkiv State Scientific Library of V. G. Korolenko and the Kharkiv

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Regional Universal Scientific Library are major information and scientific centres of the Kharkiv region. On their basis, various cultural and scientific forums are held: conferences, round tables, seminars, symposia, and various thematic evenings, which promote publishing activities. It is advisable to expand the subject matters and the number of publications, increase print (non-electronic) and electronic publications in order to meet thoroughly the demands of users. The author argues that even closer cooperation with the Kharkiv State Scientific Library of V. G. Korolenko and the Kharkiv Regional Universal Scientific Library promotes the preparation and publication of various publications.

Novelty. The paper presents an attempt to analyze the issues of the Kharkiv State Scientific Library of V. G. Korolenko and the Kharkiv Regional Universal Scientific Library.

The practical significance. The materials can be used in the work of librarians and lecturers of the specialized subjects of the library profile.

Keywords: *publishing activities, library, Kharkiv State Scientific Library of V. G. Korolenko, Kharkiv Regional Universal Scientific Library.*

Актуальність теми дослідження. Українські бібліотеки нині трансформуються в центри з надання різноманітних інформаційних послуг, щоб відповідати вимогам часу. Серед нових напрямів діяльності наукових бібліотек, зокрема, видавнича діяльність. Тому дослідження цього аспекту діяльності є актуальним.

Постановка проблеми. В останні роки значно розширилися функції бібліотек, що сприяє актуалізації нових форм роботи. Видавнича діяльність є достатньо важливою складовою діяльності саме наукових бібліотек, оскільки на їх базі проводяться конференції, круглі столи, семінари, симпозіуми, різноманітні тематичні вечори, що потребує видання матеріалів означених заходів тощо. «У період соціальних трансформацій змінюється не тільки направленість і характер видань, а також види бібліотечно-інформаційних ресурсів» (Тишкевич, 2018).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видавничу діяльність бібліотек окремих наукових бібліотек розглядали у своїх публікаціях Г. Баделюк, Г. Чопик, А. Блажкевич, Т. Дубас, Т. Колесникова, Л. Коцирій, М. Шашків, К. Тишкевич, видавничу діяльність Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка аналізувала Н. Стрілець, але порівняльну характеристику видань означеної бібліотеки та Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки науковці не досліджували.

Мета статті – порівняльний аналіз нонелектронних й електронних видань Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки як провідних наукових бібліотек Харківщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сучасності, де зростають інформаційні потреби користувачів, бібліотечна діяльність дедалі більше набуває ознак інтелектуальності, креативності, науковості.

Бібліотека як базовий соціальний інститут відіграє провідну роль у розвитку сучасного інформаційного суспільства та суспільства знань, відстежуючи, відбираючи, опрацьовуючи, зберігаючи і надаючи в широке використання верифіковані, соціально значущі нонелектронні й електронні джерела інформації; обстоюючи авторське право кожного з авторів публікацій, ідеї котрих стали доступними в друкованій чи електронній версії; означаючи власні думки, виробляючи документно-інформаційну продукцію, оприлюднюючи її в друкованому чи електронному вигляді. Ця ексклюзивна продукція як результат інтелектуальної праці нового покоління бібліотекарів-бібліографів, професіоналів-аналітиків сприяє прогресу не лише бібліотечної діяльності, системи документовидання, документорозповсюдження і документовикористання, а практично всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства. Окрім особливої інформаційної цінності перевага результатів книговидання бібліотек полягає і в тому, що ця продукція розповсюджується, зазвичай, безплатно.

Видавнича діяльність нині — надзвичайно важлива складова роботи бібліотек. На прикладі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки розглянемо типологію й обсяги їх власної видавничої продукції. Оскільки ці бібліотеки є потужними науковими центрами Харківщини, то таке дослідження буде репрезентативним.

За інформацією сайту Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (<http://korolenko.kharkov.com/>), вона публікує такі типи видань:

- наукові — монографії, збірники наукових праць, матеріали конференції, інформаційно-аналітичні огляди;
- науково-популярні;
- навчальні;
- виробничі;
- науково-інформаційні — науково-допоміжні бібліографічні посібники, персональні й біобібліографічні покажчики, зведені каталоги, віртуальні виставки, каталоги виставок, метабібліографічні посібники;
- довідкові;
- інформаційні;
- художня література.

Дані щодо електронних та нонелектронних видань Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (2000–2018 рр.) наведено в табл. 1.

Дані щодо електронних та неелектронних видань Харківської державної бібліотеки
ім. В. Г. Короленка (2000–2018 рр.)

Таблиця 1

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Усього	
Монографії									1				2			1		1		1	1
Збірники наукових праць	1				1															1	7
Матеріали конференцій		2	1	5	7	2	2	3	4	3	1	1	1	3	3	1	4	2	3	48	
Інформаційно-аналітичні огляди				1	1	1	1					1						1		6	
Науково-популярні видання																		1			1
Виробничі видання		2	1	2	1		2	3		2	1	3	1	2	1					21	
Науково-допоміжні бібліографічні посібники			2	2	1	3	1	1	2	2	1	3	2	1	1	4		1	2	29	
Персональні та біобібліографічні покажчики		3					1	1	3		4	2	3	2	1	2	2	1	5	30	
Звездні каталоги	1	1		1	2		1	2	2	1	3	2	5	1	2	1	1	1		26	
Віртуальні виставки																1				1	
Каталоги виставок		2	1	5	4	8	3	4	2	5	2		1	1		1				39	
Довідкові видання													1	1	1					3	
Інформаційні видання		1	3	4	5	4	5	5	4	5	5	6	4		1			1	1	4	58
Художня література						1															1
Усього	1	11	8	20	22	19	16	19	18	18	16	16	22	10	11	12	10	7	15	271	

Усього опубліковано видань за 2000-2018 рр. — 271.

Інформаційних видань — 58 (21,4%).

Матеріалів конференцій — 48 (17,71%).

Каталогів виставок — 39 (14,39%).

Персональних та бібліографічних покажчиків — 30 (11,07%).

Науково-допоміжних бібліографічних посібників — 29 (10,7%).

Зведених каталогів — 26 (9,59%).

Виробничих видань — 21 (7,75%).

Збірників наукових праць — 7 (2,58%).

Інформаційно-аналітичних оглядів — 6 (2,21%).

Довідкових видань — 3 (1,11%).

Монографії, науково-популярні видання, віртуальні виставки, художня література — по 1 (по 0,37%).

Таким чином очевидно, що найбільше вийшло друком інформаційних видань і матеріалів конференцій, а найменше — монографій, науково-популярних видань, віртуальних виставок, художньої літератури, довідкових видань.

Серед видань, зазначених у таблиці 1, є друквані й електронні.

Інформація готується до web-публікації в рубриках «навчальні видання» та «метабібліографічні посібники». Очевидно, що «книги видаються з різною інтенсивністю: монографії, науково-популярні видання (мемуари) та художня література (збірник поезії) видано лише по 1 найменуванню за 17 років, також наявна 1 віртуальна виставка, присвячена 175-річчю виходу друком «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Збірники наукових праць, у яких представлені результати досліджень співробітників щодо історії бібліотеки та людей, котрі мали до неї відношення, виходять друком раз на 4 роки. Виробничі видання двічі виходили на CD-диску (нонелектронні публікації). Матеріали конференцій, зведені каталоги, каталоги виставок, інформаційні видання виходять друком найчастіше» (Заклінська, 2017).

Скориставшись сервісом Calameo, за назвою статті можна перейти на повнотекстовий варіант. В електронних варіантах друкваних видань немає інформації щодо тиражу та терміну підписання до друку.

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка проводить щорічну конференцію «Короленківські читання», у якій активну участь беруть, зокрема, співробітники Харківської обласної наукової бібліотеки. Ці бібліотеки співпрацюють також у підготовці інших матеріалів, а друкують їх переважно на базі відділу комплексної репрографії документів та формування страхового фонду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, у якій функціонує також науково-видавничий відділ (з 2000 по 2008 р. — редакційно-видавничий,

з 2008 по 2012 р. — науково-видавничий, з 2013 понині — науково-видавничий), що здійснює підготовку видань до друку. У відділі працює 8 осіб. Деякі видання вийшли друком в інших організаціях, таких як: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, «Видавець Мачулін», рекламна агенція «Грис», «Центр краєзнавства», «Золоті сторінки».

Розглянемо документний потік Харківської обласної наукової бібліотеки, дані щодо нього наведено в табл. 2 (Єрофєєва Г. М., Сашкова Л. О., Конопля Л. М., 2011; Грайворонська, Н. І., Конопля, Л. М., 2014; Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М., 2015; Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М., 2016; Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М., 2017; Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М., 2018; Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М., 2019)

Усього опубліковано видань за 2000–2018 рр. — 1546.

Інформаційних довідок — 878 (56,79%).

Бібліографічних видань — 266 (17,21%).

Оглядових довідок — 176 (11,38%).

Методичних матеріалів — 169 (10,93%).

Анотованих каталогів, списків — 57 (3,69%).

Найбільше вийшло друком інформаційних довідок, найменше — анотованих каталогів, списків.

Очевидно, що різноманіття видань означеної бібліотеки менше, ніж Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, проте кількість видань більша.

Зазначимо, що Харківська обласна наукова бібліотека не має власного видавництва, тому частину видань друкує в декількох примірниках на принтері, частину — у видавництвах, усі матеріали представлені в електронному вигляді на сайті бібліотеки (<http://library.kharkov.ua/>) у вільному доступі.

Отже, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка та Харківська обласна наукова бібліотека є потужними інформаційно-науковими осередками Харківщини. На їхній базі проводяться різноманітні культурні та наукові форуми: конференції, круглі столи, семінари, симпозіуми, різноманітні тематичні вечори, що сприяє активізації видавничої діяльності. Доцільно розширювати тематику та кількість видань, нарощувати друковані (нонелектронні) й електронні публікації для найповнішого задоволення потреб користувачів.

Уважаємо, що перспективними напрямками діяльності може бути ще тісніша співпраця Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка з Харківською обласною науковою бібліотекою в підготовці й опублікуванні різноманітних видань.

Таблиця 2

Документний потік Харківської обласної наукової бібліотеки

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Усього
Бібліографічні видання	8	25	17	18	25	20	29	22	18	16	12	12	1	6	6	8	9	9	5	266
Методичні матеріали	6	1	15	6	12	9	18	22	25	16	22	14				1	2			169
Оглядові довідки		12	13	16	15	12	16	14	15	13	14	15	5	1	2	3	3	4	3	176
Інформаційні довідки	70	60	54	57	58	58	58	59	57	56	57	52	37	28	28	29	28	28	4	878
Анотовані каталоги, списки			4	4	4	2	4	5	5	3	4	4		5	5	1	1	1	5	57
Усього	84	98	103	101	114	101	125	122	120	104	109	97	43	40	41	42	43	42	17	1546

Виконаний аналіз свідчить, що бібліотечне книговидання розвивається в загальній логіці розвитку книжкової справи, на що водночас суттєво впливають інформаційні потреби користувачів, особливості яких вивчаються бібліотеками систематично і глибоко. Бібліотеки стають організаторами і видавцями ексклюзивних видань не лише для власних (внутрішніх) потреб, але й для широкої аудиторії, зайнявши певну нішу в державній системі книговидання. Особливості функціонування бібліотечного книговидання можна розглядати в системі координат: книжкова справа — книговидання — бібліотечне книговидання. Бібліотечне книговидання — це підсистема всієї видавничої системи країни. Основними системно-діяльнісними елементами бібліотечної видавничої системи є: «потреба — планування — підготовка — видання — розповсюдження — використання». Ринкові умови розвитку книжкової справи в Україні потребують нових підходів і рішень в організації бібліотечного книговидання, створення стійкої функціонуючої системи координації видавничої діяльності, яка б упорядковувала процес бібліотечного книговидання, значно вплинула на підвищення якості видавничої продукції бібліотек.

Перспективами подальших досліджень є порівняльний аналіз видавничої діяльності наукових бібліотек інших регіонів України.

Список посилань

- Заклінська, Ю. М. (2017). Видавнича діяльність Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнародної наукової конференції, 23–24 листопада 2017 року*. Харків : ХДАК, 2017. С. 182–185.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2014). *Краєзнавча книга Харківщини 2013: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2015). *Краєзнавча книга Харківщини 2014: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2016). *Краєзнавча книга Харківщини 2015: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2017). *Краєзнавча книга Харківщини 2016: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2018). *Краєзнавча книга Харківщини 2017: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Грайворонська, Н. І., Конопля Л. М. (2019). *Краєзнавча книга Харківщини 2018: анотований каталог видань*. Харків : ХОУНБ.
- Єрофеева Г. М., Сашкова Л. О., Конопля Л. М. (2011). *Харківська обласна універсальна наукова бібліотека, 1951–2011 : бібліографічний покажчик. Ч. 2 (2001–2011)*. Харків : ХОУНБ.
- Тишкевич, К. І. (2018). Компаративний аналіз видань бібліотек України для

юнацтва у період соціальних трансформацій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. С. 97–103

References

- Zaklinska, Yu. M. (2017). Library publishing activities of Kharkiv State Scientific library of V. Korolenko. *Cultural Studies and Social communications: innovative development strategies: international materials Scientific Conference, November 23-24, 2017*. Kharkiv : KhSAC, 2017. P. 182–185. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2014). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2015). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2016). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2017). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2018). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Hraivoronska, N. I., Konoplia, L. M. (2019). *Local history book of Kharkiv region 2013: Annotated catalog of publications*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Yerofieieva, H. M., Sashkova, L. O., Konoplia, L. M. (2011). *Kharkiv Regional Universal Scientific Library, 1951–2011: bibliographic index. Part 2 (2001-2011)*. Kharkiv : KhRUSL. [in Ukrainian].
- Tyshkevych, K. I. (2018). Comparative analysis of editions of libraries of Ukraine for adolescence during a period of social transformation. *Library Science. Documentary science. Informology*. P. 97–103. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 8.11.2019 р.

Розділ 3. Документознавство та інформаційна діяльність

Part 3. Document Science and Information Activity

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.15

УДК 004.73:339.1](045)

Г. Г. Асеев, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій, Харківська державна академія культури, м. Харків

gaseyev@ic.ac.kharkov.ua

http://orcid.org/0000-0002-6551-901X

СВІТОВІ РИНКИ ІНФОКОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ¹

Наведено класифікацію інформаційних та інфокомунікаційних продуктів і послуг. Показано, що базовим кінцевим продуктом сфери інфокомунікаційного обміну є не самі інформаційні ресурси, а контакт з ними, що досягається у відповідній зоні через застосування відповідних програмних, організаційних і транспортних засобів. Розглянуто два види взаємодії послуг та технологій: 1) розробка власне технологій, зумовлена необхідністю надання послуг, на які вже сформований попит; 2) розробка нових послуг на базі технологій, яка з'явилися на ринку. Проаналізовано та наведено конкретні дані з щорічних звітів компанії International Data Corporation (IDC) з розвитку світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій і телекомунікацій за останні роки і перспективи їхнього розвитку.

Ключові слова: *інформація, інформаційний обмін, інформаційний ринок, інфокомунікаційна послуга, інформаційно-комунікаційні технології.*

Г. Г. Асеев, доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой информационных технологий, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

МИРОВЫЕ РЫНКИ ИНФОКОММУНИКАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Приведена классификация информационных и инфокоммуникационных продуктов и услуг. Показано, что базовым конечным продуктом сферы инфокоммуникационного обмена выступают не сами информационные ресурсы, а контакт с ними, достигаемый в соответствующей зоне через применение соответствующих программных, организационных и транспортных средств. Рассмотрено два вида взаимодействия услуг и технологий: 1) разработка собственно технологий, обусловленная необходимостью предоставления услуг, на которые уже сформирован спрос; 2) разработка новых услуг на базе появившихся на рынке технологий. Проанализированы и приведены конкретные данные из ежегодных отчетов

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

компании International Data Corporation (IDC) по развитию мирового рынка информационно-коммуникационных технологий и телекоммуникаций за последние годы и перспектив их развития.

Ключевые слова: информация, информационный обмен, информационный рынок, инфокоммуникационная услуга, информационно-коммуникационные технологии.

G. G. Aseyev, Doctor of Technical Sciences, Professor, Head of Information Technology Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

WORLD MARKETS FOR INFOCOMMUNICATION PRODUCTS AND SERVICES: STATE AND PROSPECTS

The aim of this paper is to consider two types of convergent interaction of services and technologies. The first type is the development of technologies caused by the need to provide services for which market demand has already been formed. The second type is the development of new services based on the technology that has appeared in the market.

Research methodology. The author uses modeling methods, mathematical statistics, methods of comparison and system analysis.

Results. Nowadays infocommunications have become an essential component of the development of society, affecting all its areas: economics, science, education, healthcare, art and politics. Infocommunication service is understood as the result of economic activity to meet the needs of users in access to information resources and the transfer of information using information and telecommunication technologies and networks. The data from the annual reports of the International Data Corporation (IDC) campaign over the past few years show that global markets are characterized by an ever-increasing demand for infocommunication products and services. Demand for them, as it turned out, is growing twice as fast as the global gross domestic product: according to IDC, in 2016 the cost of IT solutions and telecommunication services in the world reached \$4.3 trillion, which is almost 5% more than a year earlier. At the same time, real GDP grew by about 2.2%. It is expected that in 2021 the volume of the ICT market will increase by 6.5%, and GDP — by 2.5-2.6%.

Novelty. An attempt is made to analyze the data on the world markets for infocommunication products and services.

The practical significance. An analysis of trends in the global infocommunication sector (an increase in the share of services caused by the transfer of non-core user activities related to servicing ICT outsourcing companies; an increase in the volume of virtual resources; the need to work with large amounts of information; organizing individual user profiles) allows us to determine the development priorities of ICTs designed to become one of Fundamentals of the Digital Economy: Virtualization Technologies, Distributed Media Organization Technologies Key data, converged technology, the communication network of the “fifth generation”, the so-called 5G, coupled with Big Data Analysis and the Internet of Things (IoT), whose main driving force should be artificial intelligence.

Keywords: information, information exchange, information market, information and communication service, information and communication technologies.

Нині інформаційний обмін є однією з умов людського існування. Відомо, що інформація, необхідна людству, має властивість розподілятися в просторі і часі. Використання інформації користувачами пов'язане з певними технічними труднощами, що залежать від науково-технічних революцій. Дотепер відбулось п'ять таких революцій, і в ХХІ ст. почалась шоста, інформаційно-технологічна (Мясникова, Фрид, 2001), або, як стверджує більшість дослідників, — інформаційна. Почав розширюватися традиційний інформаційний ринок послуг (Інтернет, стільниковий зв'язок, консалтингові послуги тощо).

Постановка проблеми. Інформаційні послуги класифікують за різними ознаками. Практичний інтерес зумовлює наступна форма класифікації інформаційних послуг: послуги з інформаційного обслуговування; пошук інформації; обробка інформації; видача даних (документів); зберігання інформації; послуги доступу до автоматизованих інформаційних систем, банків даних; консультаційні послуги; послуги з передачі інформації (Шаравова, 2014).

Крім інформаційних послуг нині зростають обсяги наявних інфокомунікаційних¹ послуг². Відповідно до цієї моделі, сфера інфокомунікацій є віртуальним простором, у якому розміщені інформаційні ресурси. Однак через складність структури інформаційних ресурсів пряме їх споживання не можливе. Тому базовим кінцевим продуктом сфери інфокомунікаційного обміну є не самі ресурси, а забезпечення з ними контакту, що досягається у відповідній зоні через застосування програмних, організаційних і транспортних засобів, тобто всі послуги та технології, що задовольняють ринкові потреби користувачів у переданні інформації та доступ до інформаційних ресурсів та сервісних додатків. З'являються інфокомунікаційні послуги, які розуміються як результат діяльності з задоволення потреб користувачів у доступі до інформаційних ресурсів і переданні інформації за допомогою інформаційних і телекомунікаційних технологій і мереж (Шаравова, 2014; Кастель, 2000).

1 Інфокомунікації – це галузь, яка об'єднує телекомунікації та інформаційні технології, орієнтована на розширення мереж зв'язку та створення на їхній основі глобальних інформаційних сервісів, зокрема телекомунікації, це передавання і / або прийом знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якими супутниковими, радіорелейними, провідними, оптичними чи іншими електромагнітними системами (Кирпичев, 2003). Сьогодні інфокомунікації стають найважливішою складовою частиною розвитку суспільства, зачіпаючи всі її сфери: економіку, науку, освіту, охорону здоров'я, мистецтво і політику.

2 Інфокомунікаційна послуга (послуга інформаційного суспільства) – послуга зв'язку, що передбачає автоматизовану обробку, зберігання або надання інформації з використанням засобів обчислювальної техніки як на вхідному, так і на вихідному кінці з'єднання (<https://telecom.academic.ru/1812>).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про важливість інноваційної складової в економіці країн свідчить К. Забродська. Водночас вона вказує на відсутність термінологічної бази не лише в інфокомунікаціях, а й інфокомунікаційних послугах: «Огляд категоріального апарату показав, що, незважаючи на широке використання та затребуваність, основні терміни в галузі інфокомунікацій не мають однозначного тлумачення та чіткого визначення, не являються стандартизованими, відсутні в міжнародних та національних нормативних правових та законодавчих актах, у повній мірі не відповідають сучасним вимогам часу, що ускладнює процес взаємодії суб'єктів інформаційних відношень» (Забродская, 2013). До подібного висновку дійшли й інші автори (Кастельс, 2000; Стрий, 2016). Нечіткість термінологічної бази інфокомунікаційного напрямлення призводить до розпливчатої сегментації ринкового середовища інфокомунікацій та галузевої структури ринку (Кастельс, 2000; Мартынов, 2001). Останніми роками швидко розвиваються та видозмінюються ринки інфокомунікаційних послуг. Спроби охопити глобальні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних послуг і телекомунікацій швидко застарівають (Королев, 2003).

Мета статті. Історія розвитку інфокомунікаційних мереж свідчить, що можна розглядати два види конвергентної взаємодії послуг та технологій. Перший процес — розробка технологій, викликана необхідністю надання послуг, на які вже сформований ринковий попит. Характерним прикладом можна вважати систему супутникового зв'язку для трансляції програм телебачення або телефонізації віддалених (важкодоступних) населених пунктів тощо. Другий процес — розробка нових послуг на базі технологій, що з'явилася на ринку. Найпростіший приклад такого процесу — IP телефонія, що базується на використанні однойменної технології (Кастельс, 2000). Для підтвердження мети статті щодо розвитку ринку інформаційно-комунікаційних послуг проаналізуємо дані з щорічних звітів компанії International Data Corporation (IDC)¹ станом світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і телекомунікацій за останні роки і перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. *ІКТ (світовий ринок).* Ринок ІКТ містить сегменти послуг зв'язку та інформаційних технологій (комп'ютери, мережеве обладнання, програмне забезпечення, ІТ-послуги).

2017 р. Ринок ІКТ зростає удвічі швидше за ВВП. 18 жовтня 2017 р. аналітична компанія International Data Corporation (IDC) опублікувала результати дослідження світової галузі інформаційно-комунікацій-

1 International Data Corporation (IDC) — американська аналітична компанія, що спеціалізується на дослідженнях ринку інформаційних технологій. Є підрозділом International Data Group IDG. Штаб-квартира — Framingham (Массачусетс).

них технологій (ІКТ). Витрати на них, як з'ясувалося, зростають удвічі швидше глобального валового внутрішнього продукту (ВВП)¹.

За даними IDC, у 2016 р. витрати на ІТ-рішення та телекомунікаційні послуги у світі досягли \$ 4,3 трлн, що майже на 5% більше, ніж роком раніше. Водночас реальний ВВП зріс приблизно на 2,2%. Очікується, що у 2021 р. обсяг ІКТ-ринку зросте на 6,5%, а ВВП — на 2,5–2,6%.

Головними драйверами індустрії ІКТ експерти називають «прискорювачі інновацій»: Інтернет речей (Internet of Things, IoT), роботів, доповнену (AR) і віртуальну (VR) реальності, 3D-принтери, когнітивні обчислення, штучний інтелект (ШІ) і наступне покоління технологій інформаційної безпеки (ІБ). У 2017 р. обсяг продажів цих технологій зріс на 17%, водночас як світові витрати на традиційні ІТ-рішення підвищуватимуться на 3–4% на рік у період з 2017 по 2021 рр., а витрати на телеком-сервіси — лише на 1%.

«Прискорювачі інновацій є важливим двигуном третьої платформи, що швидко замінює другу платформу, до якої належать локальні дата-центри², пристрої та програмне забезпечення, — зазначає аналітик IDC Стівен Мінтон (Stephen Minton). — Це не лише створює нові швидкозростаючі технології (VR-контент, дрони, 3D-принтери і IoT), а й зумовлює суттєве зрушення в традиційних сегментах, зокрема розширення ринків IoT-серверів і збільшення когнітивного П-софта».

У повідомленні IDC від 18 жовтня 2017 р. зазначається, що кількома роками раніше компанія зафіксувала стрімкий розвиток третьої платформи, що об'єднує хмарні обчислення, мобільні технології, засоби аналізу даних, соціальні мережі і концепцію Big Data³. За невеликий період ці технології досягли значної прибутковості. Аналітики прогнозують, що прискорювачі інновацій здатні викликати нове зростання третьої платформи, у результаті чого на неї припаде три чверті ІКТ-витрат до 2021 р.

1 ВВП — валовий внутрішній продукт (Gross Domestic Product, GDP). Макроекономічний показник, що відображає ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг (тобто призначених для безпосереднього вживання), вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення, незалежно від національної належності використаних факторів виробництва.

2 Центр обробки даних (ЦОД) — єдина багатокomпонентна система, яка має забезпечувати безперебійну автоматизовану роботу бізнес-процесів. Центри обробки даних створюються передусім для зростання продуктивності компаній, які активно використовують у своїй діяльності інформаційні технології, а також для підвищення якості послуг, що надаються.

3 До категорії Великі дані (Big Data) належить інформація, яку не можна обробляти традиційними способами, зокрема це структуровані дані, медіа. Деякі експерти вважають, що для роботи з ними на зміну традиційним монолітним системам прийшли нові масивно-паралельні рішення.

За словами аналітика Стівена Мінтона, друга платформа втрачає актуальність, але у розвинених економік все ще залишається значна база застарілої ІТ-інфраструктури. Щодо ринків, які розвиваються, то деякі з них можуть «обігнати» другу платформу і почати впроваджувати нові технології. Наприклад, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, який став провідним новатором у розвитку ІоТ і робототехніки, в останні роки вже спостерігається вибуховий розвиток мобільних технологій.

2018 р. *ІКТ-витрати споживачів за рік оцінили в \$ 1,61 трлн.* У 2018 р., як свідчать дані аналітичної компанії IDC, видатки споживачів на інформаційно-комунікаційні технології в глобальному масштабі досягли \$ 1,61 трлн. Дослідження оприлюднено 11 жовтня 2019 р.

Експерти поділяють споживчі технології на традиційні і такі, що розвиваються. Витрати на перші становлять приблизно 75%, а більше половини припадають на послуги зв'язку (голосові дзвінки і мобільний Інтернет).

До технологій, що розвиваються, експерти долучають пристрої доповненої¹ і віртуальної реальності², безпілотні літальні апарати (дрони)³, послуги за запитом, роботизовані системи, інтелектуальні домашні пристрої і портативну електроніку.

Найбільшим ринком з точки зору споживчих витрат на технології в IDC називають США: у 2018 р. там витрачено близько \$ 391 млрд. На другому місці Китай, який посідає перше місце за темпами зростання витрат (+ 6,8% щорічно в період з 2018 по 2023 рр.). У трійці лідерів також Західна Європа.

За прогнозами IDC, у 2019 р. споживачі по всьому світу витратять на технології \$ 1,69 трлн, а в 2023-му показник підвищиться до \$ 2,06 трлн. Середньорічні темпи цього ринку очікуються на рівні 5,1%.

- 1 Доповнена реальність Augmented Reality (AR). Доповнена реальність – революційно нова технологія у сфері взаємодії з клієнтами. При наведенні камери смартфона або планшета на тригер доповненої реальності користувачеві відкривається інтерактивний контент, він бачить віртуальний 3D-об'єкт з анімацією або відео, яким може керувати в реальному просторі. За допомогою ДР виробники зможуть вигідно підкреслити переваги своєї продукції, надаючи можливість покупцеві досліджувати повнофункціональну 3D-модель і отримати максимально реалістичні відчуття від продукту. Ця технологія відкриває необмежену кількість нових можливостей у просуванні бренду і залученні нових клієнтів.
- 2 Віртуальна реальність Virtual Reality (VR). Віртуальна реальність являє собою на кшталт оточуючого нас світу, штучно створеного за допомогою технічних засобів і представленого в цифровій формі. Ефекти, що створюються, проєктуються на свідомість людини і дозволяють відчувати максимально наближено до реальності.
- 3 Безпілотний літальний апарат БПЛА (дрон). Згідно з визначенням, схваленим Асамблеєю ІКАО, «безпілотний літальний апарат (дрон) – повітряне судно без пілота ..., яке виконує політ без командира повітряного судна на борту і/або повністю дистанційно керується з іншого місця із землі, з борту іншого повітряного судна, з космосу або запрограмоване і повністю автономне».

Вищі темпи зростання продажів очікуються в сегментах гарнітур доповненої і віртуальної реальності, дронів і роботів. За прогнозами IDC, світові витрати споживачів на сервіси, що надають контент на вимогу, збільшуватимуться приблизно на 14,2% щорічно в період з 2018 по 2023 рр. Темпи зростання в сегменті переносної електроніки будуть вимірюватися 11,8%. Витрати на інші категорії пристроїв і сервісів зростатимуть на 3,4% щорічно.

Наведемо деякі дані про розвиток телекомунікаційного сектора світової економіки. Телекомунікаційний сектор світової економіки посідає особливе місце в сучасному ринковому господарстві, оскільки в др. пол. XX ст. інформація стала обов'язковим елементом розвитку факторів виробництва, стимулюючи розширення суспільних потреб в організації соціальних інститутів, що забезпечують створення, накопичення, обробку, селекцію та передавання інформації.

Телекомунікаційні послуги (світовий ринок). 2017 р. За підсумками 2017 р. світовий ринок телекомунікаційних послуг і платних ТВ-сервісів зріс на 1,7%, і його обсяг у грошовому обчисленні становив \$ 1,67 трлн. Про це свідчить дослідження аналітичної компанії IDC, опубліковане 4 грудня 2017 р. Експерти очікують, що така тенденція у 2018 р. продовжиться: глобальні витрати на послуги зв'язку і платне телебачення зростуть ще на 2% і перевищать \$ 1,7 трлн.

Найбільшим сегментом цього ринку є мобільний зв'язок. За оцінками IDC, у 2017 р. на його частку припало 52% загального доходу, а в період з 2017 по 2021 р. мобільна категорія в середньому зростатиме на 2% щорічно. Серед чинників зростання, які допоможуть компенсувати падіння витрат на голосовий зв'язок і СМС-повідомлення, аналітики виокремили обсяги мобільного трафіку, що збільшуються, і поширення M2M-сервісів.

Другий за значимістю сегмент – послуги фіксованого зв'язку – у 2017 р. забезпечив близько 21% від сумарної виручки. Показник середньорічного зростання (CAGR) на цьому напрямі в розглянутий період перебував на рівні 4%. Позитивній динаміці сприяють потреби високошвидкісного зв'язку, що збільшуються.

У категорії платного телебачення, що охоплює кабельне, супутникове, IP і цифрове наземне ТБ, аналітики прогнозують нульове зростання з 2017 по 2021 рр.

Щодо послуг фіксованої телефонії, то дохід від них буде щорічно зменшуватися на 6% щороку протягом аналізованого п'ятирічного періоду. До 2021 р. на частку цього сегмента доведеться менше 10% сумарного доходу на ринку телеком- і ТБ-послуг, вважають в IDC.

З географічної точки зору найзначніший внесок у витрати – в американському регіоні. У 2017 р. на його частку припало \$ 635 млрд,

більшу частину з яких забезпечила Північна Америка. Другим за величиною ринком став Азіатсько-Тихоокеанський регіон (\$ 545 млрд), а третім — країни ЕМЕА¹ (\$ 492 млрд).

2018 р. У 2018 р. обсяг світового ринку телекомунікаційних послуг та послуг платного телебачення досяг \$ 1,62 трлн, збільшившись на 0,8% щодо 2017 р. Такі дані аналітики IDC оприлюднили 10 травня 2019 р. Водночас вони раніше оцінювали ринок у 2017 р. в \$ 1,67 трлн — з урахуванням цього в 2018 р. мав місце спад.

У дослідженні зазначено, що витрати на послуги фіксованого зв'язку в 2018 р. продовжили зростати в багатьох регіонах, а це підтверджує важливість контент-сервісів для споживачів і IP-рішень для компаній. На послуги передавання даних дрютяними мережами припало 20,5% телекомунікаційного ринку (з урахуванням послуг платного ТБ) за підсумками 2018 р.

За словами фахівців, ринок платного телебачення, зокрема кабельного, супутникового, цифрового і IPTV², у 2018 р. залишився в стагнації. Більше того, до 2023 р. позитивної динаміки не очікується. Однак, як зазначають експерти, такі сервіси стають все важливішою частиною пакетних пропозицій, які розвивають оператори по всьому світу. У 2018 р. глобальні витрати на пакетні телекомунікаційні послуги зросли на 7,1%, а до 2023 р. показник збільшуватиметься приблизно на 3,7% щорічно, прогнозують IDC.

Найбільшим ринком телекомунікаційних послуг у 2018 р. залишилися країни Північної та Південної Америки, де дохід досяг \$ 616 млрд, здебільшого завдяки США. У трійці лідерів — Азіатсько-Тихоокеанський регіон і ЕМЕА, водночас останній показав найбільші темпи зростання (+0,9%).

На цьому ринку домінують послуги мобільного зв'язку (на них припадає 53,1% світових витрат у 2018 р.) завдяки високому попиту на смартфони. Водночас голосових телефонних дзвінків стає дедалі менше, оскільки цей сегмент досяг свого піку і зазнає конкуренції інтернет-сервісів, на зразок WhatsApp³ і Skype.

2019 р. Обсяг світового ринку телекомунікаційних послуг, зокрема платне ТБ, у 2019 р. досягне \$ 1,63 млрд, зріс на 0,8% щодо 2018 р. Такі дані аналітики IDC оприлюднили 6 листопада 2019 р.

1 ЕМЕА (англ. Europe, the Middle East and Africa, рус. ЕБВА) — аббревіатура, яка позначає регіон, що охоплює Європу, Близький Схід і Африку.

2 IP-телебаченням (англ. IPTV — Internet Protocol Television) називають технологію цифрового багатопрограмного інтерактивного телевізійного мовлення в мережі Інтернет за допомогою пакетної передачі відеоданих по IP-протоколу (Video over IP) від обладнання оператора до абонентського обладнання..

3 WhatsApp Inc. — сервіс, створений у 2009 р. в Маунтін-В'ю, США. WhatsApp — гра слів від англійського сполучення What's Up («Як справи?»)

Дещо більше половини ринку займе стільниковий зв'язок, чому значною мірою сприяють послуги мобільної передачі даних і M2M¹ — рішення, які компенсують падіння продажів голосових сервісів і SMS.

На фіксований зв'язок у 2019 р. доведеться 21,7% витрат у телекомі, завдяки високому попиту на послуги високошвидкісного інтернет-доступу.

Найбільший попит на телекомунікаційні послуги залишається в Північній і Південній Америці, де відповідні витрати в 2019 р. становитимуть \$ 630 млрд, збільшившись на 0,7% порівняно з показником минулого року. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні і ЕМЕА очікується зростання на 0,6% і 1,3% відповідно.

За прогнозами IDC, глобальні витрати на послуги мобільного та фіксованого зв'язку збільшуватимуться на 1,3% і 2,6% щорічно в період до 2023 р.

Водночас продажі послуг традиційної телефонії знижуватимуться в середньому на 4,8%, і у 2023 р. їхня частка в структурі витрат становитиме лише 8,5%, вважають в IDC. За словами експертів, падіння інтересу до традиційних телефонів не компенсується зростаючим використанням IP-телефонії.

У дослідженні також йдеться про те, що запуск 5G-мереж² суттєво впливає на телекомунікаційний ринок, оскільки вони пропонують поліпшені архітектури, нові послуги і вищу швидкість передавання даних. Аналітики прогнозують, що до 2023 р. у світі налічуватиметься понад 1 млрд абонентів, що користуються 5G-сервісами. 5G створює основу для розумнішого світу з великою кількістю мережевих комунікацій, відзначили в IDC.

Висновки. Однією з економічних тенденцій сучасності є становлення ринків інфокомунікаційних продуктів і послуг. Ці ринки швидко розвиваються, інтенсивно вдосконалюються інформаційно-комунікаційні технології та телекомунікації і їх конвергенції. Ринки інфокомунікаційних послуг мають мережеву структуру, яка найбільш адаптивна для взаємодії виробників, посередників і споживачів. Мережева струк-

- 1 M2M-рішення належать до Інтернету речей — це новий етап розвитку Інтернету, що значно розширює можливості збору, аналізу і розподілу даних, які людина може перетворити в інформацію знання. У цьому сенсі Інтернет речей набуває важливого значення.
- 2 Мережі зв'язку «п'ятого покоління», т. зв. 5G, разом з аналізом великих даних (Big Data) і Інтернетом речей (IoT) покликані стати однією з основ цифрової економіки, головною рушійною силою якої повинен стати штучний інтелект (ШІ). За понад 40 років змінилося чотири покоління мереж мобільного зв'язку. Якщо стільникові мережі першого покоління 1G давно зникли, то мережі 2G, 3G і 4G досі продовжують експлуатуватися. Більше того, деяка кількість успадкованої інфраструктури мереж 3G і 4G органічно увійде до складу мобільних мереж п'ятого покоління 5G.

тура ринків безперервно вдосконалюється. Ринки характеризуються безперервно зростаючим попитом на інфокомунікаційні продукти і послуги. Основним інструментом регулювання ринків інфокомунікаційних послуг є механізм зростаючого попиту та пропозиції.

Аналіз сегментів ринку, що охоплюють сукупність користувачів, які однотипно реагують на одні й ті ж послуги, формує зони ринкового попиту на послуги і дозволяє виявляти закономірності споживання інфокомунікаційних послуг, структурні зрушення, тенденції попиту та пропозиції послуг і прогнозувати стратегію розвитку інфокомунікацій у конкурентному середовищі.

Аналіз тенденцій світового сектора інфокомунікацій (збільшення частки сервісного обслуговування, який зумовлює передання непрофільної діяльності користувачів, пов'язаної з обслуговуванням ІКТ аутсорсингових компаній, зростання обсягу віртуальних ресурсів; необхідність роботи з великими масивами інформації; організація індивідуальних профілів) дозволяє визначити пріоритети розвитку ІКТ, що стануть однією з основ цифрової економіки: технології віртуалізації, технології організації розподілених середовищ обробки даних, конвергентні технології, мережі зв'язку «п'ятого покоління», так звані 5G, разом з аналізом великих даних (Big Data) і Інтернетом речей (IoT) — головною рушійною силою якої повинен стати штучний інтелект.

Перспективи подальших досліджень. Основними напрямками подальших досліджень цієї проблеми можуть бути вивчення взаємодії видів сучасних ринків і можливих характеристик інтегрального глобального ринку інформаційної економіки.

Список посилань

- Мясникова, Л. А., Фрид, М. И. (2001). *Постмодерн коммерции (Трансформация коммерции в современном обществе)*. СПб: изд. дом «Бизнес-процесс».
- Кирпичев, П. В. (2003). *Инфокоммуникации в системе мирохозяйственных связей в конце XX — начале XXI в. Вестник СПбГУ. Сер. 5, 1 (5), 143–147.*
- Понятие «инфокоммуникации». Понятие «Информация». *Современные телекоммуникационные системы и сети, как сложный комплекс технических средств*. Взято из <http://www.studfiles.ru/preview/3003418/>.
- Шаравова, О. И. (2014). Рыночная среда инфокоммуникаций и отраслевая структура рынка. *Т-Сотт*, 7, 92–94.
- Кастелье, М. (2000). *Информационная эпоха: экономика, общество и культура*. М.: ГУ ВШЭ.
- Забродская, К. А. (2013). *Инфокоммуникационные услуги : сущность, особенности, классификация*. Вестник связи, 5(121), 27–31.
- Стрий, Л. А., Захарченко, Л. А., Голубев, А. К. (2016) *Модель еволюції видів ринков*. Причорноморські економічні студії. Вип. 2, 85–89.

Мир на рубеже тысячелетий (прогноз развития мировой экономики до 2015 г.) (2001). В. А. Мартынов и А. А. Дынкин (Ред.). Москва: Новый век.

Мировая экономика. Глобальные тенденции за 100 лет (2003) И. С. Королев (Ред.). Москва: Экономисть.

References

Myasnikova, L. A., Fried, M. I. (2001). *Postmodern commerce (Transformation of commerce in modern society)*. SPb: Ed. House «Business Process». [in Russian].

Kirpichev, P. V. (2003). Infocommunications in the system of world economic relations in the late 20th — the early 21st century. *Bulletin of St. Petersburg State University*. Ser. 5. Issue 1 (5), 143–147. [in Russian].

The concept of «infocommunication.» The concept of «Information». *Modern telecommunication systems and networks as a complex set of technical means*. Retrieved from <http://www.studfiles.ru/preview/3003418/>. [in Russian].

Sharavova, O. I. (2014). The market environment of infocommunications and the industry structure of the market. *T-Comm*, 7, 92–94. [in Russian].

Castellier, M. (2000). *The Information Age: Economics, Society and Culture*. Moscow: HSE. [in Russian].

Zabrodskaia, K. A. (2013). Infocommunication services: essence, features, classification. *Communication Bulletin*, 5 (121), 27–31. [in Russian].

Striy, L. A., Zakharchenko, L. A., Golubev, A. K. (2016) Model for the evolution of market types. *Black Sea Economic Studio*. Issue 2, 85–89. [in Ukrainian].

The world at the turn of the millennium (forecast for the development of the global economy until 2015) (2001). V. A. Martynov and A. A. Dynkin (Ed.). Moscow: New Age. [in Russian].

World economy. Global Trends for 100 Years (2003) I. S. Korolev (Ed.). Moscow: Economist. [in Russian].

Надійшла до редколегії 11.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.16

УДК 002:008]:378.091.214.18](045)

А. М. Шелестова, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, кафедра інформаційних технологій, Харківська державна академія культури, м. Харків

anna_shelestova@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-4866-1767

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН¹

Здійснено спробу структурувати інформацію щодо етапів розвитку інформаційної культури як навчальної дисципліни та охарактеризовано кожний з етапів становлення інформаційної культури. Детально розглянуто особливості сучасного етапу розвитку інформаційної культури. Виявлено, що для сучасного етапу характерна пильна увага до питань інформаційної культури студентів, учнів та науковців із різних сфер діяльності та галузей знань. Зазначена важливість інформаційної культури як невіддільної компоненти людської культури, що дозволяє сучасній людині орієнтуватися в надвеликих потоках інформації та працювати з новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями для реалізації як професійних, освітніх, так і повсякденних інформаційних потреб. Приділено увагу досвіду впровадження курсів із інформаційної культури на різних ступенях освітнього процесу в Україні.

Ключові слова: інформаційна культура, навчальна дисципліна, заклад вищої освіти, інформаційні технології, освіта.

А. Н. Шелестова, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, кафедра информационных технологий, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА КАК УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Предпринято попытку структурировать информацию об этапах развития информационной культуры как учебной дисциплины и дана характеристика каждого из этапов становления информационной культуры. Детально рассмотрены особенности современного этапа развития информационной культуры. Выведено, что для современного этапа характерным является пристальное внимание к информационной культуре студентов, школьников и ученых из различных сфер деятельности и отраслей знаний. Указана важность информационной культуры как неотъемлемого компонента человеческой культуры, что позволяет современному человеку ориентироваться в сверхбольших потоках информации и работать с новейшими информационно-коммуникационными технологиями для реализации как профессиональных, образовательных, так и повседневных информационных потребностей. Уделено внимание опыту внедрения курсов по информационной культуре на различных ступенях образовательного процесса в Украине.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключевые слова: *информационная культура, учебная дисциплина, высшее учебное заведение, информационные технологии, образование.*

A. M. Shelestova, Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Department of Information Technology, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

INFORMATION CULTURE AS A SUBJECT OF STUDY: HISTORY AND THE CURRENT STATUS

The aim of this paper is to retrace the history of information culture and to describe the current status and content of the course «Information Culture». The relevance of the study is caused by the increasing of information quantity, its varieties and the increasing of the communication channels types. There is the slow development and implement of such courses that make the students be accurate with the information they use, beware of the fake data, be good at the latest information and communication technologies, develop their soft skills etc.

Research methodology. The author has used historical approach to retrace the development process of information culture as a subject of study. The methods of comparative analysis and synthesis as well as the comparative analysis of the sources have been applied during the research.

Results. The importance of the information culture has been caused by some foundations such as: 1) becoming information as the strategy source; 2) increasing the information quantity; 3) advances in technological productivity; 4) development of information society. Technology is evolving so rapidly that it has changed our society, causing renowned changes worldwide. People can't imagine their lives without technology in the modern era as it has become such an essential part of life. The latest studies have shown high interest of the researchers to the information culture issue. In spite of the fact that the researchers and scientists are people from all walks of life, they have insisted on the importance of information culture as a subject of study at higher educational institutions.

Novelty. The author has made an attempt to organize data on the history of information culture and to analyze the features of information culture at every development stage. The author describes the importance of studying information culture at higher educational institutions, schools, colleges etc.

The practical significance. The research can be used for the improvement of the learning process at the Ukrainian institutions of learning and for teaching information culture and literacy for the students.

Conclusions. Information culture allows people to adapt to the latest information technologies, the information society makes people avoid and beware of false, fake and wrong data and be well-aware of the information environment.

Keywords: *information culture, subject of study, higher educational institution, information technologies, education.*

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство створює та споживає надзвичайно великі потоки інформації, причому ця інформація не завжди якісна та достовірна. Тому на сучасному етапі розвитку надзвичайно гостро постає потреба уміння працювати з інформацією,

споживати та створювати якісні інформаційні продукти не лише за технічними параметрами, але й за змістом. Така навчальна дисципліна, як «Інформаційна культура» повинна стати обов'язковою компонентою навчального процесу, незалежно від рівня, спрямування та профілю освіти. Актуальність теми полягає в тому, що на фоні збільшення кількості та різновидів інформації, а також каналів її передання спостерігається недостатньо активне упровадження у навчальний процес таких дисциплін, які б прищеплювали студентам навички грамотної роботи з інформацією. Однією з таких навчальних дисциплін є «Інформаційна культура».

Постановка проблеми. Уважається, що інформаційна культура (далі ІК) є фундаментальною і пов'язана з головними проблемними аспектами інформаційно-індустріального суспільства та зі створенням кардинальної нової технологічної бази його соціальної і духовної модернізації (Ракитов, 1994, с. 14-34). Так, ІК базується на двох поняттях: «інформація» і «культура», що викликає складність її трактування. Відповідно, підходи до трактування ІК — «культурологічний» і «інформаційний». ІК — поняття багатогранне, однозначного визначення ще не існує (Черникова, 2007, с. 17). Розглянемо погляди різних авторів та дослідників на визначення інформаційної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій свідчить, що ІК досліджують фахівці різного профілю: бібліотечознавці, бібліографознавці, педагоги, документознавці, управлінці, податківці, філософи, ІТ-спеціалісти, психологи, лінгвісти, журналісти тощо. Коло проблем і питань, що вивчається і розкривається в сучасних наукових публікаціях українських дослідників, можна розподілити так: *ІК в освіті, у підготовці фахівців різного профілю* (Машенко, 2010, с. 213–220; Михайлишин, 2010; Тимчик, 2011, с. 272–279; Кайдалова, 2011, с. 50–57; Зубехіна, 2013, с. 29–32; Гуменний, 2013, с. 59–62; Сова, 2014, с. 156–169; Шерман, 2014, с. 190–193; Ворон, 2015, с. 149–151; Ратинська, 2017, с. 304–316); *ІК в інформаційному суспільстві та мережевому просторі* (Прудникова, 2014, с. 136–147; Макаренко, 2014, с. 267–273; Стеценко, 2017; Прудникова, 2018, с. 43–52; Романчук, 2018, с. 195–203); *ІК особистості* (Полова, 2014, с. 136–147; Макаренко, 2016, с. 128–141; Макарова, 2017, с. 40–43; Шарошкіна, 2018, с. 194–203; Безена, 2019, с. 34–39); *ІК фахівців різного профілю* (Шовш, 2017, 65–71; Шевчук, 2018, с. 34–37; Карпчук, 2018, с. 97–101).

У статті здійснюється спроба узагальнити підходи до трактування інформаційної культури як навчальної дисципліни, прослідкувати етапи розвитку та особливості кожного з етапів становлення інформаційної культури, а також обґрунтувати її значимість нині з урахуванням

особливостей сучасного інформаційного суспільства. Отже, мета статті — прослідкувати історію становлення та охарактеризувати сучасний стан і зміст дисципліни «Інформаційна культура».

Виклад основного матеріалу дослідження. *Довідка з історії науки.* Передумовами виникнення інформаційної культури є:

1) перехід інформації до найважливіших універсальних категорій суспільного розвитку; 2) зростання обсягів інформації; 3) інформатизація суспільства, розвиток інформаційної техніки та технології; 4) становлення інформаційного суспільства (Гендина, 2002).

Уперше поняття «інформаційна грамотність», яке подібне за змістом до ІК, введено в 1977 р. в США і використано в національній програмі реформи вищої освіти. За визначенням Асоціації Американських Бібліотек, інформаційно грамотна людина — особистість, здатна виявити, розмістити, оцінити інформацію і найефективніше її використовувати. У колишньому СРСР у 1961 р. Методичним кабінетом Наукової бібліотеки МДУ видана «Програма курсу бібліотечно-бібліографічних занять» для студентів усіх спеціальностей вищих навчальних закладів. В Україні офіційне запровадження викладання «Основ інформатики, бібліотекознавства і бібліографії» покладено Інструктивним листом Міністерства вищої і середньої освіти колишнього СРСР № 49 від 7 серпня 1974 р. Цей курс був частиною (розділом) курсу «Введення в спеціальність». У 1979 р. підготовлено нове видання програми «Основи інформатики, бібліотекознавства і бібліографії». Інформаційна грамотність студентів ЗВО колишнього СРСР забезпечувалася задовго до того, як цю проблему порушили за кордоном. ІК як навчальна дисципліна започаткована в бібліотеках ЗВО і на бібліотечних факультетах, згодом почала викладатися і на інших факультетах. У 1994 р. Міністерство освіти України передбачає запровадити в системі вищої освіти викладання дисципліни «Основи інформаційної культури» (для всіх спеціальностей бакалаврського рівня). У цей період часу в Харківському державному інституті культури (ХДІК) розроблена навчальна програма з цього курсу і підготовлено навчальний посібник. Введення означеної дисципліни в навчальний процес передбачалося здійснити у два етапи. Спочатку в якості курсу за вибором (у цілях апробації), а в подальшому (при позитивній оцінці) долучити до переліку обов'язкових дисциплін. У якості першого кроку в цьому напрямі запропонована публікація програми курсу «Основи інформаційної культури», розроблена професорсько-викладацьким складом кафедри галузевого бібліографознавства ХДІК (Медведева, 1994, с. 59–67). У курсі, з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду, було розглянуто феномен інформації, особливості інформаційних комунікацій, охарактеризовано інформаційні ресурси

та інформаційні технології, надано уявлення про основні напрями ІК (Медведева, 1994, с. 59–67). У якості другого кроку у 1995 р. у ХДІК підготовлено пакет програм «Інформаційна культура фахівця», який містив програми трьох навчальних дисциплін, що відповідали основним напрямам професійної підготовки фахівців: «Інформаційна культура спеціаліста соціогуманітарного профілю», «Інформаційна культура фахівця природничого профілю», «Інформаційна культура фахівця науково-технічного профілю» (Медведева, 1995). Навчальний матеріал програмного комплексу охоплював основні напрями і процеси інформаційної діяльності, характерні для галузевих документно-інформаційних структур: особливості документних ресурсів, їхні організаційні та типологічні характеристики, автоматизацію інформаційних процесів, специфіку взаємодії споживачів із галузевими інформаційно-пошуковими системами. Під час вивчення курсу студенти набували навичок роботи з галузевими документними джерелами інформації за профілем своєї спеціальності; навчалися максимально повно й цілеспрямовано використовувати галузеві інформаційно-пошукові системи бібліотек і служб інформації, зокрема систему бібліографічної інформації, міжнародні та вітчизняні бази даних; засвоювали процеси і методи аналітико-синтетичної обробки документів, характерні для цієї професійної сфери, а також інші інформаційні технології (Медведева, 1995).

Розвиток навчальної дисципліни. В історії вітчизняних досліджень феномену ІК можна виокремити чотири періоди: 1) 1970–1980-ті рр.; 2) 1980–1990-ті рр.; 3) з 1990–2000-ні рр. 4) 2000-ні і до сьогодні.

Перший період — активні творчі спроби теоретичного та експериментального вивчення становлення ІК особистості. Термін «інформаційна культура», що з'явився в першій половині 1970-х рр., почали використовувати бібліографознавці, бібліотекознавці, книгознавці. Уперше означений термін у наукових розвідках виник у 1971 р. в монографії (Воробьев, 1971). Одними з перших робіт, у яких використовувалося це поняття, були статті бібліографів К. М. Войханської та Е. Л. Шапіро (Войханская, 1974, с. 92–96; Шапіро, 1975, с. 3–7). Результат цієї діяльності — поширення уявлень про ІК як про сферу культури, що пов'язана з функціонуванням інформації в суспільстві і становленням інформаційних якостей особистості. На початку 1980-х рр. здійснена спроба описати сферу застосування ІК з педагогічної точки зору (Гендина, 2002).

Для другого періоду характерне розширення проблематики формування ІК. У результаті відбулась активізація діяльності наук, пов'язаних із педагогікою: філософія, суспільствознавство, інформатика. «Інформаційна культура» стає категоріальним поняттям і фігурує в широкому спеціально-науковому і філософському контекстах.

У цей етап відбулись спроби зацікавити наукову громадськість феноменом ІК як раціональною і ефективною організацією інтелектуальної діяльності особистості, а також розпочалось використання діагностики рівня сформованості ІК особистості. Залученню уваги наукової громадськості до феномену ІК сприяли: книга професора кафедри основ державного управління Московського історико-архівного інституту Г. Г. Воробйова «Твоя інформаційна культура» (Воробьев, 1988), видана в серії «Єврика»; книга А. П. Суханова «Інформація і прогрес» (Суханов, 1988), що містить окрему главу «Інформаційна культура»; публікації філософів В. А. Виноградова (Виноградов, 1990, с. 48–60), А. І. Ракитова (Ракитов, 1994, с. 14–34), Е. П. Семенюка (Семенюк, 1993, с. 11–13; 1994, с. 3), А. Д. Урсула (Урсул, 1990; 1997, с. 1–11) та інших фахівців. ІК стала набувати категоріального статусу та використовуватися в широкому спеціально-науковому і філософському контексті. З філософської точки зору ІК — найважливіший компонент духовної культури суспільства загалом, різних соціальних груп, окремої особистості. З розвитком науково-технічного прогресу поняття ІК запозичувало знання з тих наук, які посприяли реалізації принципово нових підходів у роботі з інформацією, забезпечують вирішення проблеми інформаційної кризи (теорія інформації, кібернетика, інформатика, семіотика, документалістика тощо). Особливо важливі для наповнення поняття ІК новим змістом є роботи фахівців у галузі інформатики, обчислювальної техніки, нових інформаційних технологій (Гендіна, 2002).

Третій період характеризується необхідністю осмислення й узагальнення накопичених знань з теорії ІК у межах нової навчальної дисципліни — інформаційної культурології. У 1990-ті рр. під час розвитку теорії ІК до фахівців, які беруть участь у її формуванні, долучилися представники таких наук, як культурологія, педагогіка, соціологія, психологія, семіотика, лінгвістика, естетика тощо. Про становлення інформаційної культурології свідчить робота В. А. Фокеєва (Фокеєва, 1997, с. 157–176), яка містить список публікацій з проблем ІК та дозволяє представити діапазон різних сфер наукового знання, представники яких беруть участь у становленні та розвитку цієї нової навчальної дисципліни. В. А. Виноградов, Л. В. Скворцов поняття ІК тлумачать як рівень розвитку інформаційних зв'язків у суспільстві і характеристику інформаційної сфери діяльності людей (Виноградов, Скворцов, 1991, с. 5–29). Е. П. Семенюк (Семенюк, 1994, с. 3) визначає ІК як інформаційну компоненту людської культури загалом, яка об'єктивно характеризує ступінь розвитку інформаційної взаємодії і всіх інформаційних взаємовідносин у суспільстві; як інтегральне позначення рівня досконалості суспільства (людини) саме в інформаційній сфері діяльності

(Семенюк, 1993, с. 11–13). Серед українських науковців, що досліджували цю проблематику в 1990-х рр., також немає єдиного погляду щодо тлумачення ІК. Л. С. Винарик і А. Н. Щедрін конкретизують формулювання ІК Е. П. Семенюка: «ІК — це рівень практичного досягнення розвинутої інформаційної взаємодії і всіх інформаційних відносин в суспільстві, міра досконалості в оперуванні будь-якою необхідною інформацією» (Винарик, Щедрін, 1999, с. 37). Під ІК мається на увазі сукупність нових інформаційних технологій, правової, технологічної, ергономічної, соціологічної та інших складових. Останні інформують людину і здійснюють вплив на перебіг соціальних процесів у суспільстві, колективі і виховують свідоме ставлення до прав, праці і обов'язків (Винарик, Щедрін, 1999, с. 37).

Особливості четвертого періоду безпосередньо залежать від характеристик сучасного суспільства та тих змін, що відбуваються в інформаційному полі, від тих комунікаційних інструментів та технологій, які доступні сьогодні користувачам. Сьогодні першочерговим є *питання ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій*. Так, інформаційна культура сьогодні набуває універсального значення, вона стає необхідною для кожного, хто стикається з інформацією, незалежно від професії, віку, освіти. Тому сучасні автори аналізують інформаційну культуру як невіддільну компоненту людського знання (Шарошкіна, 2018, с. 194–203; Прудникова, 2018, с. 43–52). Фахівці приділяють увагу тим компетентностям, які дозволяють людині задовольнити власні повсякденні, навчальні або професійні інформаційні потреби в результаті використання сучасних інформаційних технологій та засобів.

Найповніше визначення ІК надав український вчений В. С. Цимбалюк. На його думку, ІК є високою оцінкою, відповідно до певних критеріїв (умов), функціонування структурних одиниць суспільства (окремих індивідів, підрозділів та конкретної соціальної системи загалом як сфери суспільних відносин) стосовно скеровування технологічного забезпечення отримання, передачі, зберігання і використання інформації, досягнення узгоджених і визначених нормативно в суспільстві цілей завдань, інтересів, потреб (Цимбалюк, 2003, с. 31-36).

На сучасному етапі проблематику ІК цікавляться науковці як гуманітарного, так і технічного профілю. Сьогодні спеціалісти, які усвідомили потребу інформаційної підготовки особистості в освітніх установах, бібліотеках і намагаються на практиці здійснити заходи, присвячені формуванню ІК різноманітних соціальних груп суспільства, відчувають серйозні труднощі. Основна складність пов'язана з багатозначністю самого поняття ІК.

Близькі до ІК, але не тотожні за змістом поняття: «бібліотечно-бібліографічна культура», «культура читання», «бібліотечно-бібліографічні знання», «бібліотечно-бібліографічна грамотність», «інформаційна грамотність», «комп'ютерна грамотність», «культура, знання, грамотність», «бібліотечно-бібліографічна підготовка», «бібліотечно-бібліографічна орієнтація», «навчання користувачів (споживачів інформації)», «пропаганда бібліотечно-бібліографічних та інформаційних знань». Найпоширенішими поняттями є: «бібліотечно-бібліографічна грамотність», «культура читання», «пропаганда бібліотечно-бібліографічних та інформаційних знань», «комп'ютерна грамотність» (Гендина, 2002).

Сучасний стан. Останнім часом посилюється тенденція до цілісного розгляду ІК особистості з позицій інтеграції її інформаційної та культурологічної компоненти. У результаті ІК розглядає сферу культури, пов'язану з функціонуванням інформації в суспільстві і формуванням інформаційних якостей особистості. На сучасному етапі виникають дискусії стосовно тлумачення поняття ІК як складової сучасного українського суспільства, її структури, компонентів, змісту для підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей. Активно досліджуються питання існування та трансформації ІК в умовах інформаційного суспільства, а також ІК особистості. Бібліотекознавцями та педагогами пильна увага приділяється обговоренню важливості формування ІК майбутніх фахівців різного профілю. Новий зміст поняття ІК з'являється зі становленням інформаційного суспільства, основною особливістю якого є переважаюча інформаційної діяльності в усіх сферах суспільного виробництва, у мистецтві, бізнесі, освіті, і здійснення інформаційної взаємодії на основі інформаційних і комунікаційних технологій. Подальший розвиток інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційних технологій впливатиме на розвиток та трактування ІК (Стеценко, 2017; Прудникова, 2018, с. 43–52; Романчук, 2018, с. 195–203).

Для ефективного розвитку ІК в Україні діє кілька як державних проєктів (запровадження нових навчальних предметів та ін.), так і недержавних (наприклад, платформи PROMETEUS або EdEra пропонують курси, присвячені набуттю навичок інформаційної культури). В Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 р. «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» від 6 грудня 2001 р. № 1193/2001 (Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України, 2001) Міністерству освіти і науки доручено підготувати навчальні програми для середніх і вищих навчальних закладів з навчальної дисципліни «Інформаційна культура».

У 2005 р. колективом АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено науково-методичні рекомендації присвячені формуванню ІК учнів загальноосвітніх навчальних закладів (Рубан, 2005). У цьому документі висвітлено теоретико-методичні основи формування ІК учнів, визначено роль та місце бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у цьому процесі, сформульовано основні, найважливіші принципи створення програми занять курсу «Основи інформаційної культури» для учнів 1-11 (12) класів, запропоновано структуру і зміст курсу. Науково-методичні рекомендації розраховані на бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів, а також інших фахівців, які забезпечують інформаційну підготовку учнів.

Одним із пріоритетних напрямів роботи вчителів інформатики визначена організація роботи з учнями. З цією метою в школах у 2011 р. введено вивчення спецкурсу «Інформаційна культура» («Основи інформаційної культури», «Основи інформаційної культури особистості») (програма спецкурсу «Інформаційна культура», 10–11 класи, рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист від 08.07.2003 № 1/11-2813) (Стеценко, 2019). У 2011 р. видано підручник «Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі» А. Б. Когарян, Н. І. Гущина (Когарян, 2011), мета якого — формування в дітей навичок грамотного та безпечного використання інтернет-ресурсів.

Наприкінці 2019 р. планується видання посібника «Інформаційна культура» (авторський колектив: Ю. І. Палеха, О. Ю. Палеха, О. С. Комісаренко) для студентів, аспірантів і викладачів зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та слухачів курсів перепідготовки керівних кадрів культури і мистецтв, слухачів системи підвищення професійної кваліфікації.

Активним упровадженням курсів, присвячених ІК, займаються заклади вищої освіти (далі ЗВО) України. Нині на базі українських ЗВО студентам-бакалаврам викладаються дисципліни: «Основи інформаційної культури», «Інформаційна культура», «Основи інформаційної культури особистості», «Культура спілкування», «Культура розумової праці», «Етика поведінки», «Медійна та інформаційна грамотність» тощо. Узагальнено зміст курсів зводиться до наступного: «Науково-теоретичні підходи до визначення інформаційної культури»; «Інформаційний потенціал суспільства як базис інформаційної культури»; «Практичні аспекти формування інформаційної культури».

Нині і бібліотеками, і загальноосвітніми установами, і ЗВО докладаються певні зусилля щодо формування знань і умінь роботи з інформацією, які дедалі частіше почали називати інформаційною культурою

особистості. В умовах інформатизації та переходу до інформаційного суспільства необхідне свідоме, цілеспрямоване формування інформаційної культури особистості, що, водночас, неможливо без розробки відповідної концепції цієї діяльності, зокрема її теоретичного обґрунтування і програми реалізації (Гендіна, 2002).

На сьогодні діють і міжнародні ініціативи щодо розвитку ІК:

1) Програма ЮНЕСКО «Медіа та інформаційна грамотність». За даними веб-сайту ЮНЕСКО, це «дії, направлені на надання користувачам навичок та вмій для критичного сприйняття, оцінки і використання інформації і медіа у своїй професійній діяльності та особистому житті» (Media and Information Literacy, 2019). Ініціатива має на меті посприяти створенню інформаційно грамотних товариств у результаті розвитку і підтримки освітньої політики інформаційної грамотності. Учасники проекту працюють з викладачами по всьому світу, навчаючи їх інформаційної грамотності і надаючи ресурси для її використання в їхніх класах. ЮНЕСКО публікує дослідження з інформаційної грамотності в багатьох країнах, орієнтуючись на те, як інформаційна грамотність нині викладається, як вона відрізняється в різних спільнотах і як можна підвищити обізнаність. Ця організація видає педагогічні засоби і програми для шкільних рад і вчителів.

2) Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та інститутів. За даними веб-сайту IFLA (англ. The International Federation of Library Associations and Institutions), «основна мета Секції інформаційної грамотності — сприяння міжнародному співробітництву в розвитку інформаційної грамотності для всіх типів бібліотек та інформаційних установ» (Information Literacy Section, 2019).

3) У 2000 р. започаткована Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» — єдина міжурядова програма, повністю спрямована на досягнення всезагального доступу до інформації і знань в інтересах розвитку. Концепція Програми — уявлення про світ, де кожна людина має доступ до інформації, важливої саме для неї, де кожен має можливість і необхідні навички використання отриманої інформації для створення досконалого суспільства (Стеценко, 2019; Гриценко, 2010).

Висновки. Таким чином, інформаційну культуру можна визначити як навчальну дисципліну, що вивчає сферу культури, пов'язану з функціонуванням інформації в суспільстві і формуванням інформаційних якостей особистості. Інформаційна культура, як навчальна дисципліна, необхідна та корисна не лише в контексті виконання навчальних завдань у межах певної спеціальності, а й для набуття людиною навичок та знань, що дозволяють вільно адаптуватися до високошвидкісних змін в інформаційному просторі та у сфері інформаційних технологій сучасного суспільства.

Перспективні напрями дослідження. Перспективними напрямками у цьому питанні вважається дослідження рівня і стану запровадження таких навчальних дисциплін на всіх рівнях та напрямках освіти.

Список посилань

- Безена, М. І. (2019). Інформаційна культура особистості як один із аспектів гуманітарної шкільної освіти. *Наукові Записки [Центральноукраїнського Державного Педагогічного Університету Імені Володимира Винниченка]*, Вип. 177 (1), 34–39.
- Виноградов, В. А. и Скворцов, Л. В. (1990). Информационные потребности и информационная культура. *Теория и практика общественно-научной информации*, Вып. 4, 48–60.
- Виноградов, В. А. и Скворцов, Л. В. (1991). Создание информационной культуры для Европы: доклад на VI конференции ЕКССИД (Кентербери, Великобритания, 23–25 марта 1991 г.). *Теория и практика общественно-научной информатики*, 2, 5–29.
- Войханская, К. М. и Смирнова, Б. А. (1974). Библиотекари и читатели об информационной культуре. *Оптимизация библиотечно-библиографического обслуживания специалистов: сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация»*, Вып. 2, 92–96.
- Винарик, Л. С. и Щедрин, А. Н. (1999). *Информационная культура: эволюция, проблемы*. Донецьк: ІЕП НАН України.
- Воробьёв, Г. Г. (1971) *Информационная культура в управленческом труде*. Москва: Экономика.
- Воробьёв, Г. Г. (1988). *Твоя информационная культура*. Москва: Наука.
- Ворон, О. (2015). Інформаційна культура як загальнонаукова та педагогічна проблема. *Нова педагогічна думка*, 1, 149–151.
- Гендина, Н. И., Колкова, Н. И., Скипор, И. Л., и Стародубова, Г. А. (2002). *Формирования информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях: учебно-методическое пособие*. Москва.
- Гриценко, В. И. (2010). *Информационно-коммуникационные технологии в рамках программ ЮНЕСКО*. Киев: ВД «Академперіодика» НАН України.
- Гуменний, О. Д. (2013). Розвиток інформаційної культури керівників професійно-технічних навчальних закладів: поняття, сутність, зміст. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Вип. 7, 59–62.
- Зубехіна, Т. В. (2013). До питання сутнісного наповнення поняття «Інформаційна культура бакалавра з туризму». *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]*. Серія: Психолого-педагогічні науки, 3, 29–32.
- IFLA (2019). *Information Literacy Section*. Retrieved from <https://www.ifla.org/information-literacy>.
- Кайдалова, Л. Г. (2011). Теоретико-методичні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах. *Педагогіка та психологія*, Вип. 40 (1), 50–57.

- Карпчук, Н. П. (2018). Інформаційна культура спічрайтера. *Політичне життя*, 1, 97–101.
- Когарян, А. Б. та Гущина, Н. І (2011). *Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі*. Київ.
- Макаренко, Л. Л. (2016). Інформаційна культура особистості: історико-педагогічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, Вип. 53, 128–141.
- Макаренко, Л. Л. (2014). Інформаційне суспільство як транслятор інформаційної культури: філософський аналіз. *Гілея: науковий вісник*, Вип. 82, 267–273.
- Макарова, М. (2017). Інформаційна культура: суспільні та особистісні аспекти пізнання. *Вісник Книжкової палати*, 12, 40–43.
- Машченко, Н. Є. (2010). Інформаційна культура як складова інформаційного потенціалу ВНЗ. *Модельовання регіональної економіки*, 1, 213–220.
- Михайлишин, О. О. (2010). Інформаційні вміння як складові інформаційної культури викладача оперативного-тактичного факультету. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, Вип. 5. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnads_2010_5_12
- Медведева, Е. А. (1994). Основы информационной культуры (программа курса для вузов). *Социологические исследования*, 11, 59–67.
- Медведева, Е. А., Нагорная (Филиппова), Л. Я., Щербинина, Е. П. и Грамма, В. Н. (1995). *Информационная культура специалиста*. Харьков: Харьковский государственный институт культуры.
- Полова, Н. О. (2014). Інформаційна культура особистості як соціальне явище: перспективи та небезпеки. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. Вип. 64, 185–193.
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України»*. № 1193/2001. (2001).
- Прудникова, О. В. (2014). Інформаційна культура віртуального простору: філософська рефлексія. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*, Вип. 42, 136–147.
- Прудникова, О. В. (2018). Інформаційна культура суб'єктів віртуальних комунікацій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 3, 43–52.
- Ракитов, А. И. (1994). Новый подход к взаимосвязи истории, информации и культуры: пример России. *Вопросы философии*, 4, 14–34.
- Ратинська, І. О. (2017). Інформаційна культура як основний засіб у формуванні професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення на базі коледжу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*, 3, 304–316.
- Романчук, О. (2018). Інформаційна культура та інформаційна ідеологія в епоху нових медій. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, Вип. 43, 195–203.

- Рубан, А. І. (2005). *Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів: науково-методичні рекомендації*. Київ.
- Сова, М. О. (2014). Інформаційна культура майбутнього працівника пенітенціарної служби та організація процесу її формування. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*, 1, 156–169.
- Семенюк, Э. Л. (1994). *Информационная культура общества и прогресс информатики*. *НТИ*, Сер. 1, 7, 3.
- Семенюк, С. П. (1993). Перспективи розвитку інформаційної культури в Україні. *Інформатизація та нові технології*, 23, 11–13.
- Стеценко, І. (2019). *Інформаційна культура та інформаційна грамотність*. Відновлено з <http://nvk9-sumy.ukrosvita.org/informatsiy-na-kultura-ta-informatsiy-na-gramotnist/>.
- Суханов, А. П. (1988). *Информация и прогресс*. Новосибирск: Наука.
- Тимчик, О. (2011). Інформаційна культура у професійній підготовці сучасного педагога. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, Ч. 3., 272–279.
- Урсул, А. Д. (1990). *Информатизация общества. Введение в социальную информатику*. Москва.
- Урсул, А. Д. (1997). Становление информационного общества и модель опережающего образования. *НТИ*, Сер. 1, 2, 1–11.
- Фокеев, В. А. (1997). Інформація в контексті культури. *Информационная культура. Проблемы информационной культуры*, Вып. 6, 157–176.
- Цимбалюк, В. (2003). Проблеми формування інституту інформаційної культури в теорії інформаційного права України. *Правова інформатика*, 1, 31–36.
- Черникова, В. Е., Молчанова, Е. Н. и Климова, Л. Е. (2007). *Масс-медиа в культуре информационного общества*. Ставрополь.
- Шапиро, Э. Л. (1975). О путях уменьшения неопределенности информационных запросов. *НТИ*, Сер. 1, 5, 3–7.
- Шарошкіна, Н. (2018). Інформаційна культура як основа загальної культури дорослих. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, Вып. 58, 194–203.
- Шевчук, Г. З. (2018). Інформаційна культура як важливий елемент професійної культури педагога. *Педагогічний пошук*, 4, 34–37.
- Шерман, М. І. (2014). Інформаційна культура майбутніх інженерів-судноводіїв як психолого-педагогічний феномен. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*, Вып. 1, 190–193.
- Шовш, К. (2017). Інформаційна культура соціального педагога: особливості формування та реалізації. *Вища освіта України*, 1, 65–71.
- UNESCO (2019). *Media and information literacy*. Retrieved from <https://iite.unesco.org/mil/>.

References

- Bezena, M. I. (2019). Information culture of personality as an aspect of humanitarian school education. *Scientific Notes [Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University]*, Issue 177 (1), 34–39. [in Ukrainian].

- Vinogradov, V. A. i Skovrtsov, L. V. (1990). Information needs and information culture. *The theory and practice of social and scientific information*, Issue 4, 48–60. [in Russian].
- Vinogradov, V. A. i Skovrtsov, L. V. (1991). Development of Information Culture for Europe: Report at the Sixth EKSSID Conference, (Canterbury, UK, March 23–25, 1991). *The theory and practice of social science informatics*, 2, 5–29. [in Russian].
- Voyhanskaya, K. M. i Smirnova, B. A. (1974). Librarians and readers about information culture. *Optimization of library and bibliographic services for specialists: a collection of materials to help develop «The library and scientific information problem»*, Issue 2, 92–96. [in Russian].
- Vinarik, L. S. i Schedrin, A. N. (1999). *Information culture: evolution of the issue*. Donetsk: IEP NAN Ukrainy. [in Russian].
- Vorobyov, G. G. (1971) *Information culture in management work*. Moscow: Ekonomika.
- Vorobyov, G. G. (1988). *Your information culture*. Moscow: Nauka. [in Russian].
- Voron, O. (2015). Information culture as a scientific and pedagogical issue. *New pedagogical thought*, 1, 149–151. [in Ukrainian].
- Gendina, N. I., Kolkova, N. I., Skipor, I. L., i Starodubova, G. A. (2002). *Development of personality information culture in libraries and educational institutions: educational and methodological guide*. Moscow. [in Russian].
- Gritsenko, V. I. (2010). *Information and communications technology within the framework of UNESCO*. Kyiv: VD «Akademperiodika» NAN Ukrainy. [in Russian].
- Humennyi, O. D. (2013). Development of leaders' information culture of vocational-technical schools: concept, gist, content. *Updating the content, forms and methods of education and training in educational institutions*, Issue 7, 59–62. [in Ukrainian].
- Zubekhina, T. V. (2013). The essential content of the concept of «Bachelor of Tourism Information Culture». *Scientific notes [Nikolay Gogol State University of Nizhyn]. Series: Psychological and Pedagogical Sciences*, 3, 29–32. [in Ukrainian].
- IFLA (2019). *Information Literacy Section*. Retrieved from <https://www.ifla.org/information-literacy>. [in English].
- Kaidalova, L. H. (2011). Theoretical and methodological aspects of the using of information and communication technologies in Universities. *Pedagogy and psychology*, Issue 40 (1), 50–57. [in Ukrainian].
- Karpchuk, N. P. (2018). Speechwriter's information culture. *Political life*, 1, 97–101. [in Ukrainian].
- Koharian, A. B. ta Hushchyna, N. I (2011). *Growth of the Internet User Culture. Security on the World Wide Web*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Makarenko, L. L. (2016). Information culture of the individual: historical and pedagogical analysis. *Scientific journal of MP Dragomanov NPU. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives*, Issue 53, 128–141. [in Ukrainian].

- Makarenko, L. L. (2014). The information society as an assembler of information culture: a philosophical analysis. *Gilea: a scientific bulletin*, Issue 82, 267–273. [in Ukrainian].
- Makarova, M. (2017). Information culture: social and personal aspects of cognition. *Bulletin of the Book Chamber*, 12, 40–43. [in Ukrainian].
- Mashchenko, N. Ye. (2010). Information culture as a component of the university's information potential. *Modeling of regional economy*, 1, 213–220. [in Ukrainian].
- Mykhailyshyn, O. O. (2010). Information skills as components of the information culture of the teacher of the operative-tactical faculty. *Bulletin of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine*, Issue 5. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_5_12. [in Ukrainian].
- Medvedeva, E. A. (1994). Fundamentals of Information Culture (course program for universities). *Sociological research*, 11, 59–67. [in Russian].
- Medvedeva, E. A., Nagornaya (Filippova), L. Ya., Scherbinina, E. P. i Gramma, V. N. (1995). *Information culture of a specialist*. Kharkov: Kharkiv State Institute of Culture. [in Russian].
- Polova, N. O. (2014). Personal information culture as a social phenomenon: perspectives and dangers. *Social technologies: current problems of theory and practice*, Issue 64, 185–193. [in Ukrainian].
- About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «Abouts measures to improve the state information policy and ensure information security of Ukraine»*. №1193/2001. (2001). [in Ukrainian].
- Prudnykova, O. V. (2014). Information culture of virtual space: philosophical reflection. *Bulletin of the Kharkov National Pedagogical University named after GS Skovoroda. Philosophy*, Issue 42, 136–147. [in Ukrainian].
- Prudnykova, O. V. (2018). Information culture of the subjects of virtual communications. *Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine»*. Series: *Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 3, 43–52. [in Ukrainian].
- Rakitov, A. I. (1994). A New Approach to the Interconnection of History, Information and Culture: The Case of Russia. *Questions of philosophy*, 4, 14–34. [in Russian].
- Ratynska, I. O. (2017). Information culture as a key tool in the future professional development of future college-based information and software operators. *Collection of scientific papers of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 3, 304–316. [in Ukrainian].
- Romanchuk, O. (2018). Information culture and information ideology in the era of new media. *Bulletin of the University of Lviv. Series: Journalism*, Issue 43, 195–203. [in Ukrainian].
- Ruban, A. I. (2005). *Development of information culture of general educational institutions pupils: scientific-method. recomnd*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Sova, M. O. (2014). Information culture of the future employee of the penitentiary service and organization of the process of its development. *Scientific Bulletin of the Institute of Criminal Enforcement Service*, 1, 156–169. [in Ukrainian].

- Semenyuk, E. L. (1994). Information culture of society and progress of computer science. *NTI*, Ser. 1, 7, 3. [in Russian].
- Semeniuk, Ye. P. (1993). Prospects of information culture development in Ukraine. *Informatization and new technologies*, 23, 11–13. [in Ukrainian].
- Stetsenko, I. (2019). *Information culture and information literacy*. Retrieved from <http://nvk9-sumy.ukrosvita.org/informatsiyna-kultura-ta-informatsiyna-gramotnist/>. [in Ukrainian].
- Suhanov, A. P. (1988). *Information and progress*. Novosibirsk: Nauka. [in Russian].
- Tymchyk, O. (2011). Information culture in the professional training of the modern teacher. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*, 3, 272–279. [in Ukrainian].
- Ursul, A. D. (1990). *Informatization of society. Introduction to social informatics*. Moscow. [in Russian].
- Ursul, A. D. (1997). Development of information society and model of leading education. *NTI*, Ser. 1, 2, 1–11. [in Russian].
- Fokeev, V. A. (1997). Information in the context of culture. Information culture. *Problems of information culture*, Issue 6, 157–176. [in Russian].
- Tsybaliuk, V. (2003). Development problems of the information culture institute in the theory of information law of Ukraine. *Legal Informatics*, 1, 31–36. [in Ukrainian].
- Chernikova, V. E., Molchanova, E. N. i Klimova, L. E. (2007). *Mass media in the culture of the information society*. Stavropol. [in Russian].
- Shapiro, E. L. (1975). The ways to reduce the uncertainty of information requests. *NTI*, Ser. 1, 5, 3–7. [in Russian].
- Sharoshkina, N. (2018). Information culture as the basis of a general adult culture. *Psychological and pedagogical problems of rural school*, Issue 58, 194–203. [in Ukrainian].
- Shevchuk, H. Z. (2018). Information culture as an important element of a teacher's professional culture. *Pedagogical search*, 4, 34–37. [in Ukrainian].
- Sherman, M. I. (2014). Information culture of future navigational engineers as a psychological and pedagogical phenomenon. *Current issues of public administration, pedagogy and psychology*, Issue 1, 190–193. [in Ukrainian].
- Shovsh, K. (2017). Information culture of a social teacher: features of development and realization. *Higher education in Ukraine*, 1, 65–71. [in Ukrainian].
- UNESCO (2019). *Media and information literacy*. Retrieved from <https://iite.unesco.org/mil/>. [in English].

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

Розділ 4. Журналістика та засоби масової інформації

Part 4. Journalism and Mass Communication

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.17

UDC 316.776

O. I. Romanyuk, Doctor in Political Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

olexromanyuk@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-8756-9018

I. P. Kovalenko, Candidate of Sciences in Social Communication, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

irinapavlovna236@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-6205-263X

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE MASS-MEDIA: AN ATTEMPT AT CONCEPTUAL JUSTIFICATION¹

The aim of this paper contains to conceptualize understand the phenomenon of social responsibility of the mass-media. Social responsibility of the media is interpreted as their responsibility to society for their actions and their consequences. According to the two main ways of regulating social relations, the authors distinguish two main types of social responsibility of the media — legal and moral, and material responsibility is treated as a derivative phenomenon. The reasons of distortions in the objectivity of media information are analyzed at the social and personal levels. The article proposes ways to enhance social responsibility of mass-media. The authors conclude that moral factors play a much greater role than the legal ones in enhancing media social responsibility.

Keywords: *mass-media, social communication, social responsibility, journalism, media law, media culture.*

A. И. Романюк, доктор политических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

И. П. Коваленко, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ: ПОПЫТКА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ОБОСНОВАНИЯ

В статье делается попытка концептуального осмысления феномена социальной ответственности средств массовой информации. В соответствии с двумя основными способами регулирования общественных отношений авторы выделяют два основных типа социальной ответственности СМИ — правовой и нравственный, а материальная ответственность трактуется как производное от них явление. На социальном и персональном уровнях

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

анализируются причины искажения объективности медиаинформации. Предлагаются пути усиления социальной ответственности СМИ. Сделан вывод, согласно которому для усиления социальной ответственности СМИ моральные факторы имеют большее значение, чем правовые.

Ключевые слова: *средства массовой информации, социальная коммуникация, социальная ответственность, журналистика, медиаправо, медиакультура.*

О. І. Романюк, доктор політичних наук, професор, Харківська державна академія культури, Харків

І. П. Коваленко, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

Актуальність. Технічна революція в інформаційному просторі мала деякі негативні наслідки, оскільки виникло більше можливостей для маніпуляції поведінкою громадян. Цим часто користуються недобросовісні політики, недемократичні сили як усередині країни, так і закордонні, що нині створює значні проблеми навіть для сталих ліберальних демократій. У такій ситуації великої актуальності набуває проблема соціальної відповідальності засобів масової інформації за наслідки інформаційної діяльності.

Мета статті полягає в спробі концептуального осмислення поняття соціальної відповідальності стосовно діяльності засобів масової інформації.

Методологія розвідки ґрунтується на структурно-функціональному аналізі феномену соціальної відповідальності ЗМІ.

Результати. Соціальна відповідальність ЗМІ трактується як їхня відповідальність перед суспільством за свої дії та їхні наслідки. Відповідно до двох основних способів регулювання соціальних відносин вирізняємо два основні типи соціальної відповідальності ЗМІ — правовий та моральний, а матеріальна відповідальність трактується як похідне від них явище. На соціальному та персональному рівнях аналізуються причини спотворення об'єктивності медійної інформації. Пропонуються шляхи посилення соціальної відповідальності ЗМІ. Висновано, що в посиленні соціальної відповідальності ЗМІ моральні чинники відіграють значно більшу роль, ніж правові.

Новизна. Уперше проблема соціальної відповідальності ЗМІ досліджується в контексті не лише правового, але й морального способу регулювання суспільних відносин.

Практичне значення. Матеріали і висновки дослідження можуть використовуватися в практичній діяльності з удосконалення функціонування медіасередовища, а також для фахової підготовки журналістських кадрів.

Ключові слова: *засоби масової інформації, соціальна комунікація, соціальна відповідальність, журналистика, медійне право, медійна культура.*

Problem statement. One of the key trends in the development of the modern world is the increasing influence of the media and social communication on the formation of consciousness and behavior of citizens, caused by the rapid development of information technologies. In the first

half of the 20th century newspapers were the main technical means of disseminating media, in the second half of the 20th century television became the main medium, but in early 21st century this role drifted to the Internet. Thanks to new technical devices such as laptops and smartphones, the citizens have been able to stay in the information space all the time.

However, the technological revolution in the information space has brought about negative consequences as the possibilities of manipulating citizens' behavior have increased significantly. Unscrupulous politicians, undemocratic forces both in Ukraine and internationally pose great problems today even for stable liberal democracies. In such a situation, *the problem of social responsibility* of the mass-media (their owners, editors, journalists) for the consequences of information activity becomes more relevant.

Previous research. Various aspects of the issue of social responsibility in the media were discussed in publications by Harold Lasswell with Abraham Kaplan (1950), Denis McQuail (1987), Judith Lichtenberg (1991), Marion Dönhoff (1997), Andrea Hunter (2015), and Ukrainian researchers as Kateryna Nazarenko (2016), Zoriana Haladzhun (2017), Yaroslav Teleshun (2017), Iryna Kovalenko (2018 and 2019). However, a holistic conceptual understanding of the phenomenon of social responsibility relating to media activities has not yet been formed.

Accordingly, **the aim** of this paper is to make an attempt at conceptualizing the social responsibility in relation to media activities.

What is Social Responsibility. The phrase «social responsibility» literally means a responsibility to the society (society). That is, the subjects of social relations should be held accountable to society for their actions and their consequences. As Kateryna Nazarenko points out: “We understand social responsibility as a duty to perform socially accepted norms of action that contribute to the public well-being, characterized by the formation of a responsible attitude in the implementation of relations between any social entity and society” (Nazarenko 2016).

Since there are two main ways of regulating — legal and moral social relations, two relevant types of social responsibility should be distinguished. A legal responsibility is the responsibility of social relations actors for their actions with the Law. It provides for punitive sanctions for violations of applicable legal norms. Legal responsibility is ensured by the state's law institutions. Moral responsibility is the responsibility of the subjects of social relations for their actions from the standpoint of social morality. Unlike legal responsibility, moral responsibility does not imply any punitive sanctions on the state, but only condemnation of certain actions by citizens and public structures. Legal and moral responsibility can be the identical when certain actions entail not only criminal sanctions on the part of law

enforcement agencies but also cause public condemnation. However, this does not always happen. The nonconformity may be due to the nature of the political regime, because the punitive sanctions for violations of existing laws do not always meet with public support under undemocratic rule. But even in democracies, not all actions that cause negative social consequences are subject to the Law.

Social responsibility in the media space. Social responsibility extends to all spheres of public life, but each has its own peculiarities. An interesting definition of the essence of social responsibility in the media sphere is offered by Zoryana Haladzhun who points out that in their activities the mass media “must fulfill certain obligations to the society”, which “provides for publication of materials that meet high professional standards of information, accuracy, activity and balance” (Haladzhun 2017: 70). The specific features of social responsibility in the media space is due to the facts that:

Firstly, its subject matter is information disseminated by the media;

Secondly, the legal entities with responsibility are the media, the individuals is their owners, editors and journalists;

Thirdly, the user of the mass media production is the whole society;

Fourthly, the relationship between the mass-media and society is governed by a special branch of a information law – a media law.

In content, a media law is a set of legal rules governing the functioning of mass-media and their connections with the social environment in a particular country. The generally accepted norms of the modern states' media law are requirements for information objectivity, impartiality, reliability and completeness. As an example, according to Article 2 of the Law of Ukraine “On Information”, one of the basic principles of information relations is “reliability and completeness of information” (Law 1992a). The 26th article of the Law of Ukraine (1992) “On printed mass media (press) in Ukraine” requires journalists to “submit for publication objective and reliable information” (Law 1992b). The 59th article of the Law of Ukraine “On Television and Radio Broadcasting in Ukraine” assigns the responsibilities of broadcasters to “disseminate objective information” (Law 1993). The 3rd article of the Law of Ukraine (2014) “On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine” emphasizes that the important principle of the National Public Broadcasting Company of Ukraine is “comprehensive, objective and balanced informing about socially significant events in Ukraine and abroad” (Law 2014). However, there are very few effective controls for the accuracy and, moreover, completeness of information. In the legal plane, the reliability of information can be established by a court if it is addressed by the victims of such information and only if there are incontrovertible facts about the unreliability. The adjudication of incompleteness of information is

a much more difficult matter, almost in vain. A judgment on incompleteness of information can be made only if the incompleteness causes great harm to a certain subject of social relations and it must be legally proved.

An important means of controlling the reliability and completeness of information is *monitoring media activities* carried out by public organizations. However, the monitoring results rarely influence court decisions. They are much more effective in influencing public opinion on particular media, causing to form their positive or negative image. In this case, responsibility comes on the moral plane, but it is also reflected in material relationships.

Thus, we reach the second level of social responsibility of the media. We define it as a second one because material responsibility is mediated by legal decisions and/or moral condemnation in one way or another (figure1).

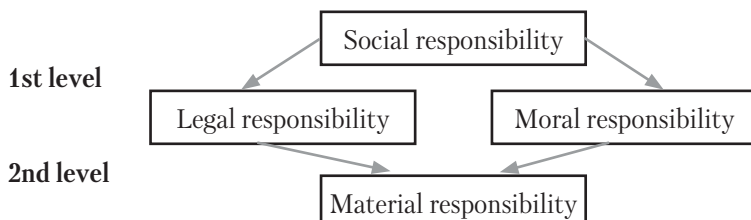

Figure 1. The levels of social responsibility in the mass-media

The material (property, monetary) losses can be incurred by the media, their owners and functionaries as a result of court decisions (fines or, even, closure of the media) or by citizens' refusal to "buy" their information products.

A specific type of responsibility in the media sphere is political responsibility, by which we mean the responsibility of the media for the political consequences of their information products. Unfair, distorted and engaging medial information can lead to governmental power being obtained by undemocratic politicians, which threatens the democratic development of society. It must be remembered that Hitler, in due course, came to power through democratic procedures. In the 1932 elections to the Reichstag, the National Socialist Party received a large majority of votes, thanks in large part to the mass agitation carried out not only by the Nazi but also by conservative publications. In our view, political responsibility is a kind of moral responsibility. It does not impose any punitive sanctions, but only moral condemnation. In this context, the specificity of the political responsibility of the mass-media is that they are transformed into a puppet of the regime, the journalists are deprived of the freedom of their professional activity, and the society are deprived of the freedom of speech (Romanyuk& Kovalenko 2017: 247–249).

Why the honesty of information is violated. Apart from the pressure on the media by a bad government, which has already been discussed, there are other reasons for the deformation of media information. The social responsibility of the mass-media acts not only in a collective form but also in an individual one, as the personal responsibility of their owners, editors and journalists. Each of these participants in the process of production and dissemination of information has its own interests that may not match with, or even contradict with, the social ones. The conflict between social and personal interests cannot but affect the quality of media information, leading to violations of the principles of its reliability and completeness.

The owners are often big business representatives who put pressure on their media to get citizens to support laws and government decisions that are beneficial to their businesses or to please the government. In many cases, they are affiliated with political parties (usually the right wing), which also affects the political preferences of their mass-media.

The editors who officially define a policy of mass-media depend on the owners, both financially and by their own posts. The conflicts between owners and editors that occasionally arise in the media space often result in the termination of contracts and the dismissal of editors. However, the support of the editor by the staff and its readiness for protest actions (such as a strike) make it impossible for such intentions of the owner in some cases.

The journalists are those participants in media production who are directly involved in the collection, analysis and interpretation of information. When preparing their information product, they frequently get pressured by editors who force them to adhere to the publication's policies or/and carry out fulfill orders of the media owner. However, the reason for the misrepresentation of the information by journalists may be some order from a «third-party». Another reason for the dissemination of false information by journalists may be their incompetence in the field they cover in their publications or their general unprofessionalism. As Andrea Hunter puts it: "Journalism is a profession that is different from occupations such as medicine or law, in that there is no set exam that must be passed, or strict professional guidelines that must be followed, neither is there a requirement for formal education" (Hunter 2015: 275).

Ways to strengthen social responsibility. Undoubtedly, the main way of strengthening social responsibility of mass-media is the democratization of public relations, ensuring freedom of speech in full and eliminating cases of government pressure on them. Yaroslav Teleshun points out that "in 'developed democracies' media involvement in socio-political and economic processes is limited by a sufficiently effective legislative background, stable functioning of the institutional environment, socio-political culture and

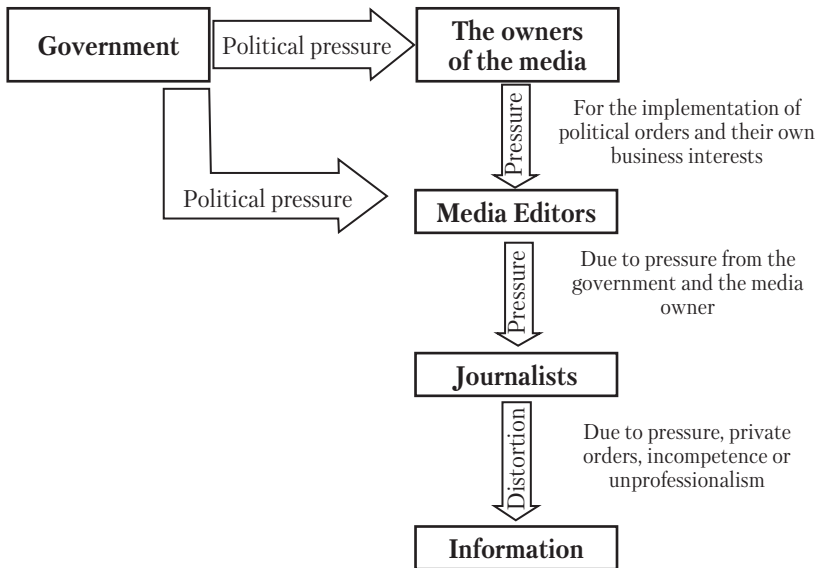

Figure 2. Mechanism of media information distortion.

traditions, etc.” (Teleshun 2017: 58). In one of her previous publications, one of the authors of this article emphasizes: “Although there is not and cannot be any absolute objectivity of the media, the more so in the electoral race, the pluralistic nature of democratic regimes leads to the phenomenon of relative objectivity, which is that voters can use different editions that take different sides and explicitly or implicitly support various political forces and different candidates, compare their publications and then make their own choices” (Kovalenko, 2019: 106).

The second way is to reduce the impact on the media activity from big business, especially oligarchic clans. It is worth agreeing that this will be facilitated by “the creation of an effective legal framework governing the activities of the media resource and its ownership structure” (Teleshun: 62).

The third way is the development of the self-organization of the journalism workshop, the activation of the activities of journalist associations, the creation of trade unions in the media that are able to effectively defend their rights to freedom of professional activity and resist pressure from the authorities and big business.

The fourth is to strengthen the ethical education of journalists, to form in them moral safeguards for the dissemination of untrue information.

The fifth is the improvement of the professional training of journalists, who must not only have a thorough knowledge of the technique of collecting,

processing and presenting material, but also have a wide range of social knowledge.

Conclusion. Thus, our contribution to the conceptual understanding of the phenomenon of social responsibility in the media space is as follows:

1. Defining the social responsibility of the mass-media as their responsibility for their actions and their consequences in front of society.
2. Identifying two main types of media social responsibility – legal and moral.
3. Regarding the material liability of media as a phenomenon derived from legal and moral responsibility.
4. Identifying the reasons for social and personal display objectivity.
5. Outlining the ways to strengthening social responsibility of the media.

Finally, it should be stressed that in enhancing social responsibility of the media, moral factors play a much greater role than the legal ones. Therefore, the problem of moral regulation of media relations is a promising issue for further research.

References

- Dönhoff, M. G. (1997). *Zivilisiert den Kapitalismus: Grenzen der Freiheit*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt [in German].
- Haladzhus, Z. V. (2017). On the Concept and Types of Social Responsibility in Mass Media. *TV and Radio Journalism*. Issue 16, 68–74. [in Ukrainian].
- Hunter, A. (2015). Crowdfunding Independent and Freelance Journalism: Negotiating Journalistic Norms of Autonomy and Objectivity. *New Media & Society*, vol. 17, No. 2, 272–288. [in English]
- Kovalenko, I. P. (2019). Journalistic Objectivity in the Process of Political Elections in the Conditions of Democracy. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications*, Issue 54, pp. 101–107. [in English].
- Kovalenko, I. P. (2018). Problem of Informational Objectivity in the Context of Journalists' Legal Culture. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications*, Issue 53, 169–176. [in English].
- Lasswell, H. D. & A. Kaplan (1950). *Power and Society: a Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press, pp. XXIV, 295. [In English].
- Law of Ukraine* (1992a) «On Information». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12&p=1217856518710949> [in Ukrainian]
- Law of Ukraine* (1992b) «On printed mass media (press) in Ukraine». Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> [in Ukrainian].
- Law of Ukraine* (2014) «On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine» Retrieved from <https://suspilne.media/documents/1> [in Ukrainian].
- Law of Ukraine* (1993) «On Television and Radio Broadcasting». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/print1509554453956466> [in Ukrainian].

-
- Lichtenberg, J. (1991). In Defense of Objectivity. In J. Curran and M. Gurevitch (Eds.) “*Mass Media and Society*”. 225–242. London: Arnold. [In English].
- McQuail, D. (1987). *Mass Communication Theory: An Introduction*. Beverly Hills, 273 p. [In English].
- Nazarenko, C. S. (2016) Social Responsibility of Ukrainian Media as a Subject of Sociological Analysis. *Hrani*, No. 8 (136), 155–159. [in Ukrainian].
- Romanyuk, O&I. Kovalenko. (2017). The Mass-Media and Political Regimes (The Problem of Mass-Media Determination by Political Regimes). *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture, Series: Social Communications*, Issue 50, pp. 245–251. [In English].
- Teleshun, Ya. (2017). Mass Media As an Instrument of Struggle of Financial-Political Groups: Realities of Ukraine. *Scientific Journal of National Pedagogical Drahomanov University, Series 22: Political Science and Methods of Teaching Social and Political Disciplines*, issue 22. 57–64. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

Розділ 5. Прикладні соціокомунікаційні технології

Part 5. Applied Communication Technologies

---

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.18

UDC 338.487:[004.774.6:339.138]](045)

S. S. Rostovtsev, Candidate of Sciences in Social Communications, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

rostovtsev.sergey@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-4437-9190

ASSESSMENT OF CONTENT MARKETING EFFECTIVENESS AT TOURISM ORGANIZATIONS¹

The article proposes a set of performance indicators to evaluate content marketing at tourism organizations. In particular, it is emphasized that metrics depend on sales funnel levels. Thus, for each of the 5 sales phases — awareness, engagement, loyalty, deal and win back — certain metrics are offered, such as the number of conversions from promotional materials, the amount of organic traffic, the increase in the number of repeat visits, the conversions growth, the increase in online mentions, etc.

Keywords: *content marketing at tourism enterprises, performance indicators, sales funnel, content in tourism.*

С. С. Ростовцев, кандидат наук по социальным коммуникациям, старший преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Предлагается набор показателей эффективности для оценки контент-маркетинга туристических организаций. В частности акцентируется на зависимости метрик от уровней воронки продаж. Так, для каждого из 5 этапов продаж — осведомленность, привлечение, лояльность, сделка и возврат — предлагаются определенные показатели, такие как количество переходов с рекламных материалов, количество органического трафика, рост числа повторных посещений, повышение конверсий, рост упоминания в Интернете и т. д.

Ключевые слова: *контент-маркетинг на туристических предприятиях, показатели эффективности, воронка продаж, контент в туризме.*

---

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

С. С. Ростовцев, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Розвиток і бажання досягати певних фінансових результатів, з одного боку, і висока конкуренція на ринку з іншого, вимагають від туристичних підприємств значних маркетингових зусиль. Так, адаптація бізнесу до онлайн-середовища потребує від вітчизняних компаній умілого використання широкого спектра інтернет-маркетингових інструментів, серед яких одним з найважливіших є контент-маркетинг.

Мета статті — запропонувати кілька показників для оцінки ефективності контент-маркетингу на підприємствах туристичної діяльності.

Методологія. У дослідженні застосовано методи опису та узагальнення.

Результати. Дослідження засвідчило, що фокусування багатьох підприємств туристичної діяльності на онлайн-діяльності потребує від них знання основних інструментів інтернет-маркетингу та навичок їхнього застосування. Водночас бажання багатьох компаній зекономити не дозволяє їм залучати професійних маркетологів, і як результат, онлайн-просування здійснюють штатні співробітники, некомпетентні в цих питаннях. Зокрема формування контенту на підприємстві — як однієї із ключових складових інтернет-маркетингу — є зазвичай несистемним і невизначеним з точки зору результативності. Саме тому реалізація контент-маркетингу туристичними компаніями, опираючись на показники ефективності, дозволить їм максимізувати ефективність цієї діяльності й зменшити витрати.

Новизна. У статті вперше пропонується практичний підхід до формування контент-маркетингу туристичних підприємств на основі показників ефективності.

Практичне значення. Рекомендації, наведені в дослідженні, можуть бути використані відповідними особами в процесі формування і реалізації контент-маркетингу на туристичних підприємствах.

Висновки. Формування показників ефективності контент-маркетингу ґрунтується і залежить від етапів воронки продажів. Зокрема на етапі поінформованості клієнта, коли формується попит на послугу, а компанія позиціює себе як експерт, ключовими показниками будуть кількість реферальних переходів та рекламних переходів. Етап залучення передбачає відстеження кількості органічного трафіку та переглядів матеріалів. На етапі лояльності аналізується динаміка повторних відвідувань та кількість прямих заходів. Під час угоди підраховується кількість переходів з контенту на продукт. На етапі повернення відстежується динаміка згадувань компанії в Інтернеті та активність аудиторії.

Ключові слова: *контент-маркетинг на туристичних підприємствах, показники ефективності, воронка продажів, контент у туризмі.*

Problem statement. The development and desire to achieve certain financial results on the one hand and high competition in the market on the other, demand from tourism organizations such as travel agencies, tour operators, restaurants, accommodation means, etc., considerable marketing

efforts. It should be noted that most Ukrainian companies are gradually adapting to the requirements of today's market, using various tools of both traditional (offline-) and online marketing. At the same time, there is a tendency of active business transition into the online space, which requires certain skills and knowledge of using such basic internet marketing tools as contextual advertising, web analytics, search engine optimization, email marketing, social media marketing and content marketing. However, pursuing the goal of cost savings, many managers place responsibility for organization's marketing activity on employees who are not directly related to it, which leads to rather poor results. Thus, there is a need to explore certain aspects of organizations' online marketing activities, in particular the assessment of content marketing effectiveness, which will allow company's representatives to perform their functions more effectively and attract more customers.

Previous research. Aspects of internet marketing usage in tourism activities are widely explored by scientists. Thus, a great amount of studies is devoted to the implementation of internet marketing technologies. This problem is examined by O. Zavhorodnia, N. Pysarenko, A. Levitskaya, N. Yanioglo, M. Chorii, T. Ilto and others. Much attention is also given to the aspects of social media usage in tourism, particularly in the studies by O. Radchenko, V. Papp, N. Boshota and other.

At the same time, it is believed that the content producing process at the company is an intuitive activity that does not require any special skills from employees, as a result, there is a lack of scientific researches on this topic. In particular, the study of I. Sumatokhina, N. Duk and O. Danyliuk can be distinguished, which is devoted to the problem of content analysis in researches of natural-tourist attractions.

However, for tourism organizations it is important not only to know what content to produce, but also how to evaluate its effectiveness.

The aim of the article is to provide the techniques of content marketing effectiveness assessment at tourism organizations, which is vital for the rational investment of time and money in business promotion and customer engagement.

The main material. In recent years, internet marketing has become a priority course for tourism organizations development, as well as for other businesses, offering a range of tools such as SMM, SEO, PPC, email marketing, etc., the linking element of which is considered a content.

The content marketing (CM) can be defined as the process of creating and promoting useful information for an audience, in order to increase its loyalty, build trust and transform into a customer (Anisimov, 2018). However, it is important to understand that content marketing is not necessary

for all companies. Such activity is vital for brands that offer a complex or expensive product that requires a certain amount of time from a customer to make a purchasing decision. That is, the task of the company is to convince customer of the quality of products or services through effective content representation. For example, promoting an expensive tour will require travel agencies, in addition to using various advertising tools, to accompany it with quality content, which will encourage customers to buy it.

Another category of businesses that need to apply content marketing are those that position themselves as experts on specific issues, run a long-term business, actively develop information marketing, and form a community around them to get an organic traffic. These can be all kinds of tourist information portals, blogs, individual tours organizations, restaurants, hotels and more. Thus, the necessity of content marketing for tourism organizations is obvious.

At the same time, many companies underestimate content marketing for various reasons. Some are afraid of appearing incompetent, or trying to be clear and interesting to everyone, which often leads to blurring of the audience and its irrelevance. Another problem resides in expecting revenue from content marketing. But the content marketing itself does not lead directly to sales – it is mainly about loyalty and expertise. It stimulates the overall marketing activity of the company – increases the Click-through rate (CTR), brand and viral traffic, the number of type-in visits. Customers also become more loyal and tolerant to the company's failures.

Other reasons for not accepting content marketing are: expectation of immediate results, unawareness of implementation timing and the required resources; lack of persons, responsible for content creating; misunderstanding of the content marketing goals and the range of issues that it must address. Thus, the main tasks of content marketing in the travel industry are: creation and representation of positive brand image; introducing company's brand and products to the audience; sales increasing; maintaining customer loyalty and retention; feedback receiving.

It is also important to note that successful and effective content marketing activities are only possible under such conditions:

- systematic approach – episodic publication of articles or photos will not produce the expected results; a clear formulation of a unique sales proposition (USP) and positioning;
- an understanding of the target audience – different segments, their preferences, hobbies, fears, problems, etc. that can influence their choice;
- carrying out a competitive analysis – identifying strengths and weaknesses of competitors, search for advantages;

- setting specific business goals — for example, to double sales, reduce the percentage of rejections, attract 1000 new subscribers etc.

In addition, before starting content marketing activity, travel companies need to make sure that they have a general marketing strategy, are aware of the core business metrics such as margins, average purchase amount, return on investment etc., analytics system is configured and there is a plan of financial and marketing key performance indicators (KPI).

Like other internet marketing tools, content marketing requires spending of financial, time and human resources on the one hand, and on the other, it is important for managers to measure its performance. But facing the need of content marketing assessment, one should take into consideration several principles:

- CM has an accrual, deferred effect, that is the customer probably will not buy the tour right after reading the article about it.
- High outreach does not guarantee sales — so clients may like company's content, but they may not be ready to pay for its products.
- The client usually makes decisions based on information received from different communication channels, so evaluating the contribution of each particular can be challenging.

Despite the abundance of conventions, measuring the effectiveness of content marketing is possible, and like with other tools, it is important to have a number of performance metrics. There are two types of KPI's — digital and commercial. Digital KPI's show how well the content facilitates the customer to move from one stage of the purchase funnel to another. In other words, these metrics explain how relevant is a content and how good it converts audience. Commercial metrics show the overall impact of content marketing on business, answering such questions as: which channels give more clients? Is there a capitalization of content marketing? Have the leads become cheaper? (Taganova, 2019).

Thus, at different levels of the sales funnel, content marketing will play different roles and accordingly there will be different performance indicators. Below the main stages of sales process and requirements to CM will be examined.

Stage 1 — Awareness. The tasks of the CM at this stage are to create a demand for a product or service; to gain a reputation of an expert; to be noticed by a large number of target audience. Thus, travel companies need to publish their expert content, produce special projects, share free guides or viral videos and target them on an audience. For assessment of content marketing effectiveness, there should be such digital KPI's: number of transitions from advertising materials, referral traffic growth, the increase of direct visits and increase in the frequency and number of brand queries.

As for commercial KPI's it will be: increase of calls number, growth of applications and profit growth.

Stage 2 — Engagement. The CM tasks are: to attract to the company's web resources cold audience which is looking for meeting their needs, create a positive relationship with the company, build trust. An audience looking for a solution of their problem should be met with useful content: on the company's blog, videos on YouTube, through the paid traffic — contextual or targeted — according to information queries. At this stage digital KPI's will be: the amount of organic traffic, the number of video views and readings of articles on the sites, transitions to the site from external materials. In terms of commercial performance indicators, there will be the following: increase of calls number, growth of applications, applications from the informational content.

Stage 3 — Loyalty. Content marketing performs following roles: engages in communication and improves behavioral factors on the site — more pages views, more clicks on the links inside the website, reducing the period of return to the site and bounce rate; stimulates continuing of communication — through newsletters and social networks. Travel companies need to work on the quality of the content at this stage — invite experts, build the interlinking, monitor the relevance of the key phrases. The first contact with a potential customer should be followed by useful information provided through regular letters, articles, webinars etc. At the same time, visitors should be motivated to leave their contacts in exchange for a valuable content for further interaction with them. Digital KPI's will include: the dynamics of the behavioral factors; increase in organic traffic, number of repeat and direct visits, growth of traffic from social networks and newsletters; reducing the time from the last session. The commercial KPI's will be: increase of calls number, applications from the informational content, growth of average purchase amount.

Stage 4 — Deal. The CM should increase conversion rates from targeted traffic channels, warm up and convert the audience that came from information queries. To convince the visitor to perform desired action, travel companies need to show the best of their product such as reviews, competitive advantages etc. At the same time, it is important to acquaint customers with new, complex products, exploring the objections of each segment with the help of selling letters, success stories, reviews and guides. As for digital KPI's there may be: an increase of conversion through paid channels; the growth of traffic from newsletters and social networks to the site; an increase in the number of transitions from content to a product or category. Commercial KPI's include: dynamics of revenue according to traffic sources; lead cost reducing; the growth in the number of applications

and transactions; increase in profit while reducing the share of advertising costs.

Stage 5 — Win back. Content marketing helps to increase the number of repeat sales and analyze the customer satisfaction index to find growth points for a product / project or new topics for content. After the transaction, company returns customer with trigger letters for a new purchase, collects feedback via mailing lists or launches the word of mouth effect due to the cool after-sales service. To estimate the efficiency digital KPI's will be: an increase in the number of transitions from content to a product or category, growth of company mentions on the internet, audience activity. Commercial KPI's include: increase in the number of repeat purchases, average purchase amount, income from one customer, dynamics of revenue according to traffic sources, and increase in profit while reducing the share of advertising costs.

Thus, tracking the dynamics of the listed indicators will allow the company to measure content marketing results and make decisions based on figures. One of the key tools which helps to collect data on content activity is Google Analytics. It shows the impact of specific content units or channels on conversions, revenue and transitions.

The dynamics of marketing metrics may be checked one week after publication — the open rate of emails, users' perception of video, photo or text content etc. comparing to results in the past. Moreover, it is important to note, that the analysis should be carried out on a regular basis — for example, weekly, monthly and at the end of the year.

Also, there is a cumulative effect, which appears and affects profits after 3-6 month after launching of marketing campaign. However, it will be more efficient to analyze the impact of content on earnings based on statistics within a year or two, to exclude short-term events. The longer the period, the more accurate the data.

To amplify the content marketing, paid and targeted advertising may be used. This will give immediate result, but it will be undular, correlating with advertising campaigns. SEO traffic as a content amplifier gives more long-term and cumulative result.

Conclusion. Content marketing is an integral part of any company's online marketing, the primary purpose of which is to attract audience and build company's expertise. Content creation should be a process integrated into the overall enterprise strategy, with systematic and regular implementation, using formats such as articles, guides, reviews, cases, researches, books, infographics, videos, webinars, podcasts, presentations, pictures, and more.

At the same time, content marketing is a very resource-intensive activity, which is why it is important for companies to track performance in

order to reduce the costs of non-profitable tools and therefore invest more resources in those, which work. It should also be borne in mind that basic analytics system settings will not be able to fully track the effectiveness of content marketing. Moreover, the assessment should be done in relation to other promotion channels such as targeted advertising, social networks, search engine optimization, and more. And one of the main conditions for tracking the performance of content marketing is to create clear performance indicators, that will vary depending on the place of the customer in the sales funnel.

Thus, the content marketing efforts enable a company to show customers the quality of its products or services on the one hand, and to attract new customers on the other. At the same time, setting and tracking of key performance indicators will help optimize business costs

References

- Anisimov, V. (2018). *Content marketing: strategy, tools and benefits for business*. Retrieved from <https://rezart.agency/blog/content-marketing-guide/> [in Russian].
- Taganova, T. (2019). *How and when marketers and online store owners evaluate the effectiveness of content marketing*. Retrieved from <https://webpromoexperts.net/blog/kak-i-kogda-marketologu-i-vladelcu-internet-magazina-ocenivat-effektivnost-kontent-marketinga/> [in Russian].

Надійшла до редколегії 28.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.19

УДК 659.1:81'42(091)

І. Б. Іванова, доктор філологічних наук, доцент кафедри журналістики, Харківська державна академія культури, м. Харків

vlad-7@ukr.net

http://orcid.org//0000-0002-4786-4979

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕКЛАМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ¹

Розглянуто зміст, обсяг і структуру поняття «рекламна комунікація», описані основні теорії щодо змісту матеріалу, який досліджується, визначено основні моделі та типи рекламної комунікації, що використовуються в сучасній україномовній рекламі. Проаналізовано представлені в науковій парадигмі моделі, характеристики, механізми, термінологічні особливості рекламної комунікації. Розглянуто особливості конструювання рекламного повідомлення, його характеристики та складові, а також визначено еволюцію наукової думки, пов'язаної з розвитком теорії комунікації. З'ясовано чинники формування сучасних складових рекламної комунікації. Визначено специфіку змін у таких вербальних та невербальних проявах реклами, як нові технічні можливості, зміна соціально-політичних реалій. Усі визначені явища проаналізовано з позицій комунікативістики, теорії аргументації, соціолінгвістики.

Ключові слова: *рекламна комунікація, рекламний дискурс, модель, рекламний текст, рекламне повідомлення.*

И. Б. Иванова, доктор филологических наук, доцент кафедры журналистики, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ РЕКЛАМНОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ГУМАНИТАРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Рассмотрено содержание, объем и структуру понятия «рекламная коммуникация», описаны основные теории, касающиеся содержания и типологии исследуемой концепции, определены основные модели и виды рекламной коммуникации, используемые в текстах современной украинской рекламы. Проанализированы представленные в научной парадигме модели, характеристики, механизмы, терминологические особенности рекламной коммуникации. Учитываются особенности организации рекламного сообщения, его характеристики и составляющие, а также определены этапы эволюции научной мысли, связанные с развитием теории коммуникации. Выявлены факторы формирования современных компонентов рекламной коммуникации. Определены особенности изменений в таких вербальных и невербальных проявлениях рекламы, как новые технические возможности, изменение общественно-политических реалий.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Все выявленные явления анализируются с позиции коммуникативистики, теории аргументации и социолингвистики.

Ключевые слова: *рекламная коммуникация, рекламный дискурс, модель, рекламный текст, рекламное сообщение.*

I. Ivanova, Doctor of Philological Sciences, Assistant Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

MAIN RESEARCH TRENDS IN ADVERTISING COMMUNICATION IN MODERN HUMANITIES

The relevance of the article is to study the algorithms of the influence of advertising communication on the mass consciousness. **The purpose of the article** is to describe and analyze the models and mechanisms of advertising communication in the modern communication theory. It is elucidated that a creative message should be formulated accurately, as proper communication systems are a major factor in the effectiveness of the message.

Research methodology. The author combines general scientific approaches, that are inductive and deductive as well as the method of interdisciplinary study.

Results. The article deals with the content, scope and structure of the “advertising communication” concept. The article describes the basic theories on the meaning and characteristics of the investigated concept. The article describes the main models and types of advertising communication used in the modern Ukrainian-language advertising. The effectiveness of the study is determined by the fact that models, characteristics, mechanisms and peculiar features of terminology of advertising communication have been analyzed and presented in the scientific paradigm.

Novelty. The evolution of the concept “advertising communication” is analyzed. The author suggests a new approach to the changes of the scientific paradigm related to the development of the theory of communication, as well as the changes in the semantic and formal, technological parts of the advertising message. Factors of formation of modern components of advertising communication are highlighted.

The practical significance. The features of the advertising message design, its characteristics and components are considered. Special attention is paid to the formation of advertising messages, taking into account the main 15 characteristics of the process.

The conclusions propose the definition of the “advertising communication” concept. The specific features of changes in verbal and non-verbal advertising, such as emergence of new technical possibilities, a change of socio-political realities are outlined. All the identified phenomena are analyzed from the position of communication studies, theory of reasoning, and sociolinguistics.

Keywords: *advertising communication, advertising discourse, model, advertising text, advertising message.*

Постановка проблеми. Однією з визначальних характеристик, чинників ефективності, важливою складовою рекламного виробництва є усвідомлення механізмів впливу реклами на аудиторію — рекламної комунікації. Поняття «рекламна комунікація» системне, оскільки

рекламне виробництво проектує через вербальну та невербальну комунікацію віртуальні поняття й образи з різними культурними смислами, оцінками, змінюючи певним чином картину світу аудиторії. Саме алгоритм впливу рекламної комунікації на масову свідомість має бути у фокусі уваги сучасних дослідників. Це й визначило актуальність статті.

Багатомірність рекламної комунікації як культурного та соціального феномену зумовлює необхідність розглядати це явище як технологію впливу на аудиторію. З таких позицій у галузі дослідження реклами науковою проблематикою роботи є огляд та аналіз характеристик, механізмів та специфіки рекламної комунікації як феномену сучасної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних дослідників (Л. Губерський, В. Вергун, В. Іванов А. Москаленко тощо) рекламна комунікація представлена як соціально детерміноване явище, як форма суспільної діяльності, що здатна слідувати системі уявлень певної групи, колективу, але може також трансформувати цю систему уявлень. Комунікація містить механізми адаптації до середовища, у якому здійснюється та функціонує реклама. З іншого боку, будь-який рекламний продукт має бути упізнаваним та ефективним, оскільки завжди спрямований на здійснення впливів та спонукає до вибору, означеного в рекламованому повідомленні об'єкта. Відповідно, суттєвою характеристикою рекламної комунікації є її здатність до адаптації та запрограмованість до впливу.

Мета статті — здійснити опис та аналіз моделей і механізмів дії рекламної комунікації в сучасній теорії комунікації, як слід обирати, формувати передавати рекламне послання, оскільки саме правильно сформовані «системи зв'язку» є головним чинником ефективності рекламного повідомлення. Слід зазначити, що тенденція до моделювання власного світу міфологем надзвичайно важлива для реклами. Відсутність імені, образу, гасла внеможливить сприйняття об'єкта рекламування. Саме тому реклама не може існувати без залучення вербальних та невербальних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одну з перших моделей рекламної комунікації запропонував американський спеціаліст Е. Левіс у 1896 р. Це система AIDA — структура ефективного рекламного повідомлення: A (attention), — привертання уваги до товару/послуги; I (interest) — пробудження зацікавленості; D (desire) — стимулювання бажання наслідувати порадам реклами; A (action) — шлях дії, купівля товару/послуги. Це класична лінійна модель рекламної комунікації, яка поетапно демонструє, як працює успішна модель рекламування.

Виділяються критерії ефективності рекламного повідомлення — рівень оригінальності, влучності, упізнаваності тощо. Правильно

створена реклама викликає довіру споживача; спонукає до бажання отримати, скористатися послугою, привертає увагу. За такого підходу рекламна комунікація спрямована на створення інтенцій споживання певного продукту.

Рекламна комунікація — не лише процес, а й системна модель, що охоплює комплекс характеристик і функцій. О. Медведєва (2003) це поняття визначила так: «Різновид масової комунікації, у якій створюються та поширюються інформативно-образні, експресивно-сугестивні однонаправлені та неособисті тексти, оплачені рекламодавцем і адресовані ним до відповідних соціальних верств із метою спонукати до вибору і вчинку потрібних рекламодавцеві. Намір у рекламній комунікації є визначальною можливістю виявити головні тенденції та рекламні ідеї. Саме вони визначають не тільки певну епоху, а й знакову специфіку рекламного тексту, еволюцію.

Р. Іванченко (2000) надає визначення поняттю «реклама», наголошуючи, що вона є специфічним явищем масової комунікації. Цей спосіб комунікації містить комплекс вербальних та невербальних компонентів. Дослідник зазначає: «Тому рекламу слід розуміти як специфічний засіб комунікації. Завдання такого спілкування (комунікації) — так створити і подати інформацію торговельну, промислову чи про послуги, щоб спонукати споживача цієї інформації до дій, потрібних інформатору».

У розвідках, присвячених стану сучасної реклами, аналізується комплекс рекламних засобів, що описують семантичну домінанту «позитив», розглядаються константи, моделі та рекламні стереотипи, а особливу увагу приділено змінам у складі значенневих та образних позитивно-компліментарних парадигм.

Коллективне дослідження (М. Ягодкіна, М. Сластущинська, О. Іванова) рекламну комунікацію описує як складну структуру, базовою одиницею якої визначена реклама — універсальна одиниця рекламного змісту зі складною структурою. «Під рекламою розуміємо комплексну одиницю рекламного змісту із семантичною домінантою «добре», яка має вербальне вираження й може мати невербальний, візуальний, кольоровий та звуковий супровід; причому позитивна домінанта наявна у всіх складових» (Ягодкіна, Іванова, Сластущинская, 2014). Конкретне змістове наповнення таких комплексних одиниць зумовлює той набір складових елементів, особливість змін, що відбуваються в рекламі.

У праці «Гармонія в рекламній комунікації» Х. Кафтанджієв (2005) виокремлює 15 ключових параметрів, що власне й становлять процес комунікації, визначають основні смисли поняття «комунікація». Грунтуючись на запропонованому переліку, означимо ті, що характеризують

рекламну комунікацію: вербальний обмін ідей; динамічний процес як відповідь на цілісну ситуацію (розуміння); взаємодія як обов'язковий соціальний процес; зменшення невизначеності («ефективність власного еґо»); передання як процес (передавання всього спектра: від інформації до емоцій) із використанням різноманітних знаків різної природи; комунікація — канал — процес — модель комунікації в рекламі; злиття — об'єднання роз'єднаних реалій; передавання повідомлення за допомогою визначених каналів та засобів; репродуковані згадки (процес актуалізації спогадів); реакція організму на стимул — дія, що модифікує поведінку вибору; стимулювання передавання інформації про продукт від одного споживача до іншого; перформативність — один адресант через повідомлення спонукає до дії групу адресатів; перехід від однієї типової ситуації до іншої, змодельованої як бажана; рекламна комунікація впливає як владна стратегія. Система складових рекламної комунікації постійно змінюється залежно від мети, концепції, рекламної ідеї та каналів репрезентації рекламного продукту.

Рекламна комунікація вирізняється не лише тематичною та класифікаційною різноманітністю, великою кількістю представлених у наукових працях моделей. Усі вони використовуються й для рекламної комунікації: лінійні/ кругові моделі; статичні/динамічні моделі; діахронні/синхронні моделі. Х. Кафтанджиев (2005) зазначає: «Вибір моделі рекламної комунікації має першочергове значення для її ефективності. Існує багато моделей спілкування та ще більше теорій, що інтерпретують комунікацію з різних точок зору».

Науковець визначає і провідні критерії, що є обов'язковими для вибору та подальшого аналізу моделей рекламної комунікації: 1. Елементи комунікації; 2. Методологічне та теоретичне підґрунтя; 3. Теорії моделей. До вказаних критеріїв можна додати канали комунікації як окремий параметр, оскільки від способів передавання реклами залежить їхнє сприйняття.

Акт комунікації буде неефективним, якщо комунікативні шуми є інтенсивнішими за повідомлення. Наприклад, відсутність супроводжувального тексту, назви, тлумачення зображуваного в емблемі «Ощадбанку». Остання не містить пояснювального тексту. До стилізованого дерева з одним дубовим листком не долучене вербальне тлумачення, тому незрозумілим є послання: що це за організація (природоохоронна, спортивна) (Медведева, 2003).

В. Зірка розглядає явище рекламної комунікації та пропонує синхронну модель: «Рекламну комунікацію ми кваліфікуємо як односпрямований (адресант — адресат) потік інформації, що передбачає в певних

випадках послаблені форми зворотного зв'язку, які є, скоріше, відповіддю — сигналом-реакцією, що підтверджує отримання та засвоєння інформації» (Зірка, 2012). Дослідниця визначає важливу характеристику деяких сучасних видів рекламної комунікації — потенційну можливість зворотного зв'язку. Ця реакція може бути інтенсивною або слабкою, коригувальною, але спрямованою на фіксацію результату.

У монографії О. Медведєвої (2003) досліджено специфіку рекламної комунікації. Це явище представлено в системі, що містить кілька елементів. Дослідниця розглядає трикомпонентну модель рекламного медіатексту, що може бути актом рекламного повідомлення:

- вербальний текст (заголовок, основне тіло тексту, «відлуння»);
- візуальний ряд (логотип, емблема, зображення);
- звукове оформлення (музика, звукові ефекти, звучання мовлення).

Авторка розглядає рекламу як особливий вид комунікації, де «реklamний комунікатор працює у сфері перекодування вербальних звернень до невербальних» (Медведєва, 2003). Модель рекламної комунікації може бути представлена як комунікативний акт, до якого залучені такі компоненти: *адресант — кодування — контакт — декодування — референт — адресат*. Специфіка акту рекламної комунікації полягає в тому, що роль адресанта виконує рекламодавець, продавець, автор рекламного повідомлення, продуцент; загалом усі учасники комунікативного процесу, які продукують, реагують, рефлексують на рекламне повідомлення.

Висновки. Отже, рекламна комунікація — односпрямований процес, де закодоване повідомлення передається за допомогою суспільних стереотипів, цінностей та стандартів потенціальним споживачам з метою не лише ознайомити з рекламною пропозицією, а й вплинути на вибір, спонукати особу до дії. Рекламна комунікація є засобом формування і зміцнення соціокультурних стандартів або ж їх трансформацій.

У роботах з теорії комунікації реклама описана як складне, багатопланове та динамічне явище, вона є складовою загальнокомунікативного процесу, комплексом смислових потоків, переважно використовує засоби мовної комунікації, усю наявну палітру комунікативних каналів.

Мовний знак у рекламі не тільки й не стільки номінує, скільки набуває додаткових змістів, конотацій — відбувається процес **метакомунікації**. Слово в рекламі не варто аналізувати як суто лінгвістичну позицію, слід враховувати його невербальний статус. Таким чином рекламу необхідно аналізувати як креолізований текст.

Список посилань

- Зірка, В. В. (2012). *Слово в рекламі: лінгвостилістический аспект*. Дніпропетровск.

- Іванов, В. Ф., Різун, В. В. (Ред.). *Основи реклами і зв'язків із громадськістю* (2011). Київ: Київський університет.
- Іванова, І. Б. (2016). *Історія реклами: мовностилістичний аспект*: (монографія). Харків: Юрайт.
- Іванченко, Р. Г. Текст у рекламі. *Наукові записки Інституту журналістики*, Т. 1, 118–128. Відновлено з <http://journalib.univ.kiev.ua>.
- Кафтанджиев, Х. (2005). *Гармония в рекламной коммуникации*. Москва: Эксмо.
- Медведева, Е. В. (2003). *Рекламная коммуникация*. Москва: Едиториал УРСС.
- Ромат, Е. В. (2008). *Реклама: учебник для вузов*. Санкт-Петербург: Питер Пресс.
- Ягодкина, М., Иванова, А., Сластущинская, М. (2014). *Реклама в коммуникативном процессе*. Санкт-Петербург: Питер.

References

- Zírka, V. V. (2012). *The word in advertising: the linguostylistic aspect*. Dnepropetrovsk. [in Ukrainian].
- Ivanov, V. F., Rizun, V. V. (Ed.). *The basics of advertising and public relations* (2011). Kyiv: Kyiv University. [in Ukrainian].
- Ivanova, I. B. (2016). *Advertising history: linguistic aspect*: (monograph). Kharkiv: Yurayt. [in Ukrainian].
- Ivanchenko, R. H. Text in advertising. *Scientific notes of the Institute of Journalism*, Т. 1, 118–128. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua>. [in Ukrainian].
- Kaftandzhiyev, K. H. (2005). *Harmony in advertising communication*. Moscow: Eksmo. [in Russian].
- Medvedeva, Ye. V. (2003). *Advertising communication*. Moscow: Yeditorial URSS. [in Russian].
- Romat, Ye. V. (2008). *Advertising: textbook for universities*. Saint-Petersburg: Piter Press. [in Russian].
- Yagodkina, M., Ivanova, A., Slastushinskaya, M. (2014). *Advertising in the communication process*. Saint-Petersburg: Piter. [in Russian].

Надійшла до редколегії 25.11.2019 р.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Статті, які подаються до публікації в збірнику, приймаються українською та англійською мовами, готуються автором у двох форматах: надрукований на принтері текст і текстовий файл у форматі «.doc», «.rtf» на електронному носіїві (USB-накопичувач «флешка») або надсилаються електронною поштою.

Зміст має відповідати профілю збірника.

Рукопис подається в 1 примірнику, надрукованому на папері з однієї сторони аркуша (формат А4).

Обсяг статті зі списком літератури має становити 0,5 друк. арк., тобто 12 стор. тексту, надрукованого через 1,5 інтервали. Розмір шрифту — 14. Шрифт «Times». Береги по 20 мм.

У текстовому файлі таблиці та формули виконуються інструментами MS Word. Схеми, графіки, ілюстрації тощо — у форматі сторінки А5. Ілюстрації подаються також окремими файлами у форматах «.jpg» або «.tif», з роздільною здатністю не нижче 300 dpi. У збірнику публікуються монохромні ілюстрації, кольорові рисунки — на сайті.

На першій сторінці статті зазначають **індекс УДК**, **e-mail-адресу**, обов'язково **номер ORCID** (по лівому краю), **ініціали та прізвище автора** в називному відмінку (з нового рядка по правому краю), **науковий ступінь, учене звання, посаду, повну назву організації**, де працює автор, **місто**. Для статей, написаних **українською мовою**, на наступних рядках — назву статті, анотацію, ключові слова *цією мовою*. Далі надають відомості про автора, назву статті, анотацію й ключові слова *російською та англійською мовами*. **Анотації українською та російською мовами** обсягом по 800–900 знаків за змістом мають бути ідентичними. **Анотація англійською мовою** обсягом **1800–2300** знаків надається згідно з вимогами наукометричних систем як структурований реферат, містить такі елементи: актуальність теми, мету, методологію, результати, новизну, практичне значення, висновки. До **англомовних статей** надається **анотація українською мовою** обсягом **1800–2300** знаків разом з ключовими словами.

Основний текст статті повинен мати такі необхідні елементи: постановку проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій, мету статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки, перспективи подальших досліджень. Заголовки підрозділів статті виділяються жирним шрифтом.

Прикінцевий список посилань має бути оформлений відповідно до міжнародного стандарту **APA Style**. Список може містити тільки назви

праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення. Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою. Блок **references** наводиться після списку посилань для введення публікацій до наукового обігу та їх коректного індексування наукометричними системами. З цією метою список посилань перекладається англійською мовою, цитування також слід оформити за міжнародними стандартами. Якщо наукова публікація, на яку посилається автор, має ідентифікатор DOI, його треба зазначити в кінці опису праці.

Статті підлягають редагуванню.

На кожну статтю має бути рецензія, завірена печаткою установи, де працює автор або рецензент статті. Подані до редколегії збірника статті обов'язково рецензуються редакційною колегією та зовнішніми незалежними експертами.

Рукопис авторові не повертається. Умови опублікування платні. Якщо автор не дотримуватиме хоча б одного правила оформлення, стаття не публікуватиметься.

Додаткова інформація розміщена на веб-сайті збірника:

<http://v-khsac.in.ua>

ISSN 2410-5333

Наукове видання
Scientific edition

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Journal

Випуск 56
Issue 56

Редактори:
А. А. Троян
Г. С. Положий

Дизайн обкладинки
І. Р. Акмен

Комп'ютерна верстка
І. Г. Колесник

Підписано до друку 19.12.2019 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 12,2. Обл.-вид. арк. 13,8. Наклад 500 пр. Зам. №

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4

Віддруковано в типографії «Мадрид»
Україна, 61024, м. Харків, вул. Гуданова, 18